

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (14)

Чернігів 2018

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 7 від 02.07.2018). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – № 2 (14). – 132 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Л. М. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

М. В. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонта, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солюнюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

М. В. Дубина, кандидат економічних наук, доцент.

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Заснований у 1996 році. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21189-10989 ПР від 03.02.2015.

© Чернігівський національний технологічний університет, 2018

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 2 (14)

Chernihiv 2018

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 7 dated 02.07.2018). Scientific journal “Problems and prospects of economics and management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 28, 2017 № 1714.

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2018. – № 2 (14). – 132 p.

The articles on theoretical problems of national economy development, sectorial aspects of the national economy development, the problems of management and development of the productive forces of the region, finance resources have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S. M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor.

Members of the Editorial Board:

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;;

Hazuda L. M., Doctor of Economics, Professor;

Hazuda M. V., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;

Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;

Britchenko I. Г., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Dubyna M. V., PhD in Economics, Associate Professor.

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Founded in 1996. Certificate of State registration
KV № 21189-10989 PR of 03.02.2015.

© Chernihiv National University
of Technology, 2018

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Васильєва Т., Захаркін О., Захаркіна Л.</i> Напрями трансформації бюджетної політики в контексті забезпечення фінансової безпеки України.....	7
<i>Лисенко І.</i> Соціальна інфраструктура як основа формування людського потенціалу в системі європейських координат.....	13
<i>Shyshkina O., Kalchenko O.</i> Methodological principles of the analysis and risk assessment of the environment in the process of planning the development of real economy sector subjects.....	24

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Чумакова І., Кравченко Ю.</i> Освітні послуги закладів вищої освіти в межах державного замовлення як об'єкт внутрішнього контролю.....	32
<i>Partola A.</i> Research on functioning conditions of enterprises of inland water transport of Ukraine: problems and prospects	41

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Бутко М., Тульчинський Р.</i> Принципи становлення нового регіоналізму з використанням системного підходу	49
<i>Гонта О.</i> Проблеми диспропорційності економічного зростання національного господарства України та її окремих регіонів	57
<i>Ropelo O.</i> Analysis of resource potential of Ukraine regions	64

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Герасименко О.</i> Національні стандарти з ризик-менеджменту: концептуальні аспекти	84
<i>Дубина М., Савченко Т.</i> Розвиток системи захисту прав споживачів з метою підвищення рівня страхової довіри в Україні.....	94
<i>Ranchenko O., Bazilinska O., Krasnianska Yu.</i> Medical insurance in the financial provision of public medical service.....	109

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	118
---	-----

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY		
<i>Vasilyeva T., Zakharkin O., Zakharkina L.</i> Directions of transformation of budgetary policy in the context of provision of financial security of Ukraine.....	7	
<i>Lysenko I.</i> Social infrastructure as the basis of human capacity forming in the European coordinates system.....	13	
<i>Shyshkina O., Kalchenko O.</i> Methodological principles of the analysis and risk assessment of the environment in the process of planning the development of real economy sector subjects.....	24	
SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY		
<i>Chumakova I., Kravchenko Yu.</i> Educational services of institutions of higher education in the framework of the state order as object of internal control.....	32	
<i>Partola A.</i> Research on functioning conditions of enterprises of inland water transport of Ukraine: problems and prospects	41	
PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION		
<i>Butko M., Tulchinskiy R.</i> Principles for the formation of new regionalism by using the system approach	49	
<i>Honta O.</i> Problems of disporporation of economic growth of the national economy of Ukraine and its regions.....	57	
<i>Popelo O.</i> Analysis of resource potential of Ukraine regions	64	
FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE		
<i>Herasymenko O.</i> National standards for risk management: conceptual aspects.....	84	
<i>Dubyna M., Savchenko T.</i> Development of the consumer protection system with the purpose of increasing level of insurance trust in Ukraine	94	
<i>Panchenko O., Bazilinska O., Krasnianska Yu.</i> Medical insurance in the financial provision of public medical service.....	109	
BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES.....		118

УДК 336.143

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-7-12

*Тетяна Васильєва, Олексій Захаркін, Людмила Захаркіна***НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ¹***Татьяна Васильева, Алексей Захаркин, Людмила Захаркина***НАПРАВЛЕНИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В
КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ***Tetyana Vasilyeva, Oleksii Zakharkin, Liudmyla Zakharkina***DIRECTIONS OF TRANSFORMATION OF BUDGETARY POLICY
IN THE CONTEXT OF PROVISION OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE**

У статті проведено аналіз та оцінювання індикаторів бюджетної безпеки України за 2016-2017 рр. як основної складової фінансової безпеки. Визначено головні бюджетні загрози в цей період та фактори, які їх зумовлювали. Надані пропозиції щодо трансформації бюджетної політики, зокрема, щодо ефективності обслуговування бюджетного боргу. Удосконалення бюджетної політики запропоновано здійснювати в невід'ємному поєднанні з удосконаленням податкової політики, трансформацією її фіскального характеру, орієнтацією її регулюючої функції на сталі економічне зростання, що сприятиме зростанню економічної активності суб'єктів господарювання і відповідно до зростання ВВП, що в комплексі дасть змогу знизити дефіцит бюджету.

Ключові слова: бюджетна політика; фінансова безпека держави; бюджетна безпека держави; державний борг; дефіцит бюджету.

Табл.: 3. Бібл.: 13.

В статье проведен анализ и оценка индикаторов бюджетной безопасности Украины за 2016-2017 гг. как основной составляющей финансовой безопасности. Определены главные бюджетные угрозы в этот период и факторы, которые их обуславливали. Представлены предложения по трансформации бюджетной политики, в частности, по эффективности обслуживания бюджетного долга. Совершенствование бюджетной политики предложено осуществлять в неотъемлемом сочетании с совершенствованием налоговой политики, трансформацией ее фискального характера, ориентацией ее регулирующей функции на устойчивый экономический рост, что будет способствовать росту экономической активности субъектов хозяйствования и соответственно росту ВВП, что в комплексе позволит снизить дефицит бюджета.

Ключевые слова: бюджетная политика; финансовая безопасность государства; бюджетная безопасность государства; государственный долг; дефицит бюджета.

Табл.: 3. Библ.: 13.

The article analyzes and evaluates the indicators of budgetary security of Ukraine for 2016-2017 as the main component of financial security. The main budget threats during this period and the factors that caused them were determined. Suggestions on the transformation of fiscal policy, in particular on the efficiency of budget debt servicing were provided. It is proposed to improve the budget policy in an inextricable combination with improvement of tax policy, transformation of its fiscal nature, orientation of its regulatory function to sustainable economic growth, which will contribute to growth of economic activity of economic entities and, accordingly, growth of GDP, which in complex will enable to reduce the deficit of budget.

Keywords: budget policy; financial security of the state; budget security of the state; public debt; budget deficit.

Table: 3. References: 13.

JEL Classification: P43, H61, H30

Постановка проблеми. Фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [1]. Однією зі складових фінансової безпеки є бюджетна безпека, яка, у свою чергу, безпосередньо залежить від бюджетної політики, що відігравала та відіграє ключову роль у досягненні стратегічних соціально-економічних пріоритетів держави. В умовах, коли проблема забезпечення економічної безпеки України не тільки залишається актуальною, а і продовжує набирати розвитку, показники бюджету є саме тими індикаторами, які передусім характеризують рівень фінансової стійкості держави. Згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1], серед

¹ Виконано в межах науково-дослідної теми № 0117U003922 «Інноваційні драйвери національної економічної безпеки: структурне моделювання та прогнозування».

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

усіх субіндексів інтегрального індексу економічної безпеки фінансова безпека має найбільшу питому вагу (ваговий коефіцієнт – 0,1294). Серед індикаторів фінансової безпеки, у свою чергу, найбільшу питому вагу має саме бюджетна безпека (ваговий коефіцієнт – 0,2023). Показники саме бюджетної безпеки відображають ту бюджетну політику, яка здійснювалася в Україні. Отже, у сьогоднішніх умовах нестабільного економічного стану залишається проблема пошуку дієвих напрямів трансформації бюджетної політики як інструменту забезпечення фінансової безпеки, які будуть відповідати сучасним вимогам розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та удосконалення бюджетної політики як інструменту забезпечення фінансової безпеки з різних сторін розглядаються у працях українських та закордонних науковців. На думку Л. В. Лисяк та М. О. Журавель [2], у забезпеченні фінансової безпеки підвищена роль належить саме бюджетній політиці, адже остання оперує значною кількістю інструментів та важелів. У дослідженні Н. І. Богомолової [3] опрацьовано питання ефективності бюджетної політики в системі фінансової безпеки держави. Визначено, що значний вплив на ефективність бюджетної політики спричиняє податкова система держави. Зазначено, що важливим фактором ефективності бюджетної політики є також раціональність управління державним боргом. Так, управління державним боргом як ключовий фактор ефективності бюджетної політики ґрунтується на гармонізації засад боргової та грошово-кредитної політики, своєчасному виконанні зобов'язань за державним боргом; наданні переваги кредитам із фіксованою відсотковою ставкою; забезпеченні умов для належного функціонування внутрішнього фінансового ринку тощо. Питання бюджетної безпеки як критерію оцінки бюджетної політики розглядається в праці Ю. П. Постоленко [4]. Учений порушує питання бюджетної розбалансованості в умовах демократичної моделі бюджетного процесу в Україні, що не може бути вирішена виключно за рахунок економічних механізмів, адже у своїй основі має й політичну складову. Аналіз бюджетної безпеки також розглядають у своїй праці О. Є. Дахнова, Т. Є. Городецька [5], які комплексно підходять до вирішення цього питання. О. А. Біттер, Л. Д. Чалапко, І. І. Кобзарук [6] у своїй праці розглядають проблему вдосконалення управління державним боргом України, адже ефективна боргова політика може підвищити рівень боргової безпеки, дасть змогу знизити розмір дефіциту державного бюджету та сприяти економічній міцності країни.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження та аналіз формування бюджетної політики України є достатньо складним та багатостороннім процесом. Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань у цьому напрямку, сучасний соціально-економічний розвиток України вимагає пошуку нових підходів як до формування дохідної бази бюджету держави, так і до використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу.

Метою статті є аналіз та оцінка бюджетної безпеки за 2016-2017 рр. і розробка рекомендацій щодо трансформації бюджетної політики в контексті забезпечення бюджетної безпеки як ключової складової фінансової безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Бюджетна політика є багатоаспектним процесом, який вміщує в себе сукупність форм, методів і напрямів впливу державних органів влади та місцевого самоврядування на бюджетні відносини для ефективного функціонування та подальшого розвитку бюджетної системи. Тому й оцінка бюджетної безпеки вимагає комплексного підходу, що має враховувати різні аспекти такої політики. Для

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

оцінки ефективності бюджетної політики з позиції забезпечення бюджетної безпеки є певні напрацювання, що базуються на визначенні певних показників або індикаторів. Так, відповідно до [1] стан економічної безпеки держави можна оцінити за допомогою системи індикаторів, серед яких є індикатори-стимулятори, збільшення яких є позитивним фактором, індикатори-дестимулятори, збільшення яких є негативним фактором, та індикатори змішаного типу, які до певного значення є стимуляторами, а в разі подальшого збільшення перетворюються на дестимулятори. Щодо бюджетної безпеки, то згідно з вищезгаданою Методикою вона оцінюється за чотирма індикаторами:

I_1 – відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %;

I_2 – дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % до ВВП;

I_3 – рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %;

I_4 – відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %.

Індикатори $I_1 - I_3$ є змішаними показниками. Індикатор I_4 є дестимулятором. У табл. 1 узагальнено характеристичні значення індикаторів, які визначають рівень безпеки, та їхню питому вагу в загальному інтегральному показнику бюджетної безпеки. Діапазон характеристичних значень індикаторів вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 відсотків) та ділиться на п'ять інтервалів від абсолютно небезпечного рівня (y_0) до оптимального рівня безпеки та за якого рівень безпеки дорівнює 1 ($y_{оп}$): [y_0 , Укрит), [Укрит, Унебезп), [Унебезп, Унездв), [Унездв, Уздв), [Уздв, Уопт].

Таблиця 1

Індикатори рівня бюджетної безпеки

Індикатор	Тип індикатора	Вага	Характеристичні значення індикатора					
			y_0 (0)	Укрит (0,2)	Унебезп (0,4)	Унездв (0,6)	Уздв (0,8)	Уоп (1)
I_1	дестимулятор	0,2671	<-6	≤-5...-6	≤-4...-5	≤-3...-4	≤-2...-3	>-2
	стимулятор		>10	≥8...10	≥6...8	≥5...6	≥3...5	0
I_2	дестимулятор	0,2482	>5	≥3...5	≥2...3	≥1...2	≥0...1	0
	стимулятор		<-3	≤-2...-3	<-1...-2	≤-1	≤-1	0
I_3	дестимулятор	0,2203	>37	<35...37	<33...35	<30...33	<30...28	<28
	стимулятор		<18	>18...20	>19...20	>20...23	>23...25	>25
I_4	дестимулятор	0,2644	>16	≥13...16	≥10...13	≥7...10	≥6...7	<6

Джерело: складено авторами на основі [1].

У результаті проведеного дослідження на основі статистичних даних (табл. 2) було розраховано індикатори бюджетної безпеки України у 2016 та 2017 рр. (табл. 3).

Таблиця 2

Показники, для розрахунку рівня бюджетної безпеки

млн грн

Показники	2016	2017
Дефіцит державного бюджету	-70 130,2	-47 849,6
Дефіцит сектору загальнодержавного управління	-51 668,8	-37 573,9
Дефіцит зведеного бюджету	-54 682,6	-42 093,8
Доходи зведеного бюджету	616 283,2	793 265,0
Обслуговування державного боргу	95 350,8	110 456,1
Погашення державного боргу	111 410,0	363 501,3
Доходи державного бюджету	616 283,2	793 265,0
ВВП	2 383 182	2 982 920

Джерело: складено авторами на основі [7; 8; 9; 10; 11].

Таблиця 3

Індикатори рівня бюджетної безпеки України за 2016–2017 рр.

Індикатор	2016			2017		
	Значення			Значення		
	фактичне, %	характеристичне	з урахуванням ваги	фактичне, %	характеристичне	з урахуванням ваги
I ₁	-2,94	0,8	0,21368	-1,60	1	0,2671
I ₂	0,12	0,8	0,19856	0,15	0,8	0,19856
I ₃	32,84	0,6	0,13218	34,09	0,4	0,08812
I ₄	33,55	0	0	60,75	0	0
Сума	-	-	0,54442 (54,44 %)	-	-	0,55378 (55,378 %)

Джерело: розраховано авторами.

Проведені розрахунки свідчать, що серед 4 індикаторів індикатор 4 (I₄) «Частка обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету» є головною бюджетною загрозою.

Таким чином, першочерговим напрямом трансформації бюджетної політики є раціональність управління державним боргом. Так, граничний рівень державного та гарантованого державою боргу за Бюджетним кодексом України становить 60 % від ВВП. Науковці неодноразово наголошують на тому, що потрібно «... скоротити його нижче за цю межу безпеки, адже значна частина боргу, номінована в іноземній валюті, та висока залежність від сировинних ринків суттєво збільшують валютні ризики. Для цього на фінансування дефіциту та погашення боргів слід спрямовувати всі нерегулярні доходи (не лише приватизаційні, а й надходження на кшталт конфіскованих коштів), замість фінансувати поточні видатки. У майбутньому це окупиться зменшенням ризиків та зниженням витрат на виплату відсотків за боргами. Але, на жаль, уряд та Верховна Рада діють інакше. У 2017 році несподівані доходи, тобто гроші від спецконфіскації, які могли би стати джерелом фінансування дефіциту бюджету, були розподілені як звичайні доходи. У бюджеті 2018 року гроші від спецконфіскації знову зараховуються у доходи бюджету» [12, с. 9].

Наступний індикатор бюджетної безпеки, який погіршився у 2017 р., – це (I₃) «Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет». Це пов'язано з тим, що темпи приросту ВВП відстають від темпів зростання доходів зведеного бюджету. Такі диспропорції пояснюються як макроекономічною ситуацією країни, так і фіскальною спрямованістю податкової політики. Так, доходи зведеного бюджету починаючи з 2011 р. становлять більше як 80 % з податкових надходжень. У свою чергу, у структурі податкових надходжень переважають непрямі податки (ПДВ – 37–40 %, акцизний податок – 10–12 %, ввізне мито – близько 3–5 %). Це зумовлює зростання рівня цін, що скорочує рівень споживання, а відповідно і сукупний попит, що знову ж таки спричиняє скорочення ВВП.

Аналіз податкового рейтингу «Rating Taxes 2018» показав, що в Україні у 2017 р. згідно з законодавством відбулися значні податкові реформи, що позначилося підняттям України з 84-го до 43-го місця (+41 позиція) [13, с. 85–99]. Основні фактори такого стрибка: суттєве зменшення ставки з 51,9 % у 2017 р. до 37,8 % у 2018 р. (на 14,1 %) та скорочення часу на сплату податків на 28 годин (з 356 год у 2017 р. до 328 год у 2018 р.). Основний фактор, що вплинув на зниження ставки оподаткування, – це анонсована заміна податку на прибуток підприємств податком на виведений капітал та введення його в дію з 1 січня 2018 р. Але як показав час, нині це рішення «заморожене», що ще раз підтверджує невизначеність податкового середовища в Україні, його постійну нестабільність та мінливість, переважаючий фіскальний характер податкової політики.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження стану бюджетної безпеки України у 2016–2017 рр. показує, що: 1) рівень бюджетної безпеки у 2016 та 2017 роках, оцінений відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

України [1], є небезпечним. Відповідно, бюджетна політика в ці роки була неефективною; 2) бюджетна політика на сьогодні має трансформуватися в двох напрямках: а) активне системне управління державним боргом не за інерцією, а з виділенням цільових таргетів; б) стабілізація податкової політики, трансформація її фіскального характеру, орієнтація її регулюючої функції на стале економічне зростання, що сприятиме зростанню економічної активності суб'єктів господарювання і відповідно до зростання ВВП.

Також можна сформулювати пропозиції щодо вдосконалення методики оцінки бюджетної безпеки. На наш погляд, у діючій системі індикаторів не представлено індикаторів, що враховували б сучасні аспекти децентралізаційних процесів, які є ключовим у системі формування сучасних місцевих фінансів. У цьому контексті доцільно сфокусувати подальші дослідження на визначенні стану бюджетної безпеки окремих регіонів, що дасть змогу більш об'єктивно сформулювати загальну картину стану фінансової безпеки України.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=08U1H409F0>.
2. Лисяк Л. В., Журавель М. О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. *Modern economics*. 2018. № 9. С. 53-59. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/9-2018/lysiak.pdf>.
3. Богомолова Н. І. Ефективність бюджетної політики в системі фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_3.
4. Постоленко Ю. П. Бюджетна безпека як ключова складова фінансової та економічної безпеки. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2011. Вип. 3. С. 121-126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2011_3_20.
5. Дахнова О. Є., Городецька Т. Є. Оцінка стану бюджетної безпеки України. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. № 1 (4). С. 345-352.
6. Бітгер О. А., Чалапко Л. Д., Кобзарук І. І. Актуальні проблеми дослідження державного боргу України та пропозиція заходів з управління ним. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2016. Вип. 16 (1). С. 22-26. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_16/1/6.pdf.
7. Валовий внутрішній продукт України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp>.
8. Виконання державного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2017>.
9. Зведений бюджет України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons>.
10. Інформація про здійснені операції з управління державним боргом. URL: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category?cat_id=23605&page=1.
11. Операції сектору загального державного управління. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/oszdu_u.htm.
12. Руда Ю., Піонтківська І. Бюджет-2018: розвиток за інерцією. Експрес-аналіз. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/budget-2018_flash.pdf.
13. Paying Taxes 2018. The World Bank /IFC, Washington, 2017. URL: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf.

References

1. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [On Approval of guidelines for the calculation of economic security of Ukraine]. № 1277 (dated October 29, 2013). Retrieved from <http://consultant.parus.ua/?doc=08U1H409F0>.
2. Lysiak, L. & Zhuravel, M. (2018). Biudzhetna polityka yak instrument zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy [Budget policy as an instrument for financial security of Ukraine]. *Modern economics*, 9, 53-59. Retrieved from <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/9-2018/lysiak.pdf>.
3. Bohomolova, N. I. (2011). Efektyvnist biudzhetnoi polityky v systemi finansovoi bezpeky derzhavy [Effectiveness of fiscal policy in the system of financial security of the state]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_3.
4. Postolenko, Yu. P. (2011). Biudzhetna bezpeka yak kliuchova skladova finansovoi ta ekonomichnoi bezpeky [Budget security as a key component of financial and economic security].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Socio-Economic Research Bulletin, 3, 121–126. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2011_3_20.

5. Dakhnova, O. E. & Gorodetska T. E. (2018). Otsinka stanu biudzhetnoi bezpeky Ukrainy [Estimate of the state of budget safety of Ukraine]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1 (4), 345-352 [in Ukrainian].

6. Bitter, O. A., Chalapko, L. D., & Kobzaruk, I. I. (2016). Aktualni problemy doslidzhennia derzhavnoho borhu Ukrainy ta propozytsiia zakhodiv z upravlinnia nym [Actual problems of public debt research in Ukraine and proposing measures to manage it]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Journal of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, 16 (1), 22–26. Retrieved from http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_16/1/6.pdf.

7. Valovyi vnutrishnii produkt Ukrainy [Gross domestic product] (2018). Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp>.

8. Vykonannia derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Fulfillment of the state budget of Ukraine]. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2017>.

9. Zvedenyi biudzheth Ukrainy [Consolidated Budget of Ukraine]. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons>.

10. Informatsiia pro zdiisneni operatsii z upravlinnia derzhavnym borhom [Information on fulfillment of public debt management operations]. Retrieved from http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category?cat_id=23605&page=1.

11. Operatsii sektoru zahalnoho derzhavnoho upravlinnia [Operations in the general state sector]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/oszdu_u.htm.

12. Ruda, Yu. & Piontkivska, I. (2018). *Biudzheth-2018: rozvytok za inertiieiu. Ekspres-analiz [Budget 2018: development by inertia. Express analysis]*. Retrieved from https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/budget-2018_flash.pdf.

13. Paying Taxes 2018 (2017). The World Bank /IFC, Washington. Retrieved from https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf.

Васильєва Тетяна Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Васильєва Татьяна Анатольевна – доктор економічних наук, професор, директор учебно-научного інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, г. Суми, 40007, Україна).

Vasilyeva Tetyana – Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of Oleg Balatskyi Academic and Research Institute of Finance, Economics and Management, Sumy State University (2 Rymskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: tavasilyeva@fem.sumdu.edu.ua

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202816090>

ResearcherID: K-5592-2018

Захаркін Олексій Олександрович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Захаркин Алексей Александрович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, г. Суми, 40007, Україна).

Zakharkin Oleksii – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Finance and Entrepreneurship, Sumy State University (2 Rymskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: o.zaoharkin@finance.sumdu.edu.ua

ResearcherID: I-8518-2018

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9317-252X>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56437682400>

Захаркіна Людмила Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Захаркина Людмила Сергеевна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, г. Суми, 40007, Україна).

Zakharkina Liudmyla – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor Department of Finance and Entrepreneurship, Sumy State University (2 Rymskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: l.zaharkina@finance.sumdu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1002-130X>

ResearcherID: G-4400-2018

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=36070180000>

УДК 304.42:334.021

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-13-23

Ірина Лисенко

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КООРДИНАТ

Ірина Лысенко

СОЦИАЛЬНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В СИСТЕМЕ ЕВРОПЕЙСКИХ КООРДИНАТ

Iryna Lysenko

SOCIAL INFRASTRUCTURE AS THE BASIS OF HUMAN CAPACITY FORMING IN THE EUROPEAN COORDINATES SYSTEM

У статті розглянуто сутність та основні складові соціальної інфраструктури. Визначено, що соціальну інфраструктуру треба розглядати як єдину цілісну систему, діяльність якої спрямована на забезпечення гармонійного розвитку людини. Відзначено, що необхідною умовою підвищення рівня та якості життя населення є наявність розвиненої соціальної інфраструктури, головною метою якої є цілісний та всебічний розвиток людини, через створення комплексу життєво важливих благ, необхідних для розширеного відтворення людського потенціалу.

Особлива увага приділяється освітній, медичній та культурній підсистемам соціальної інфраструктури як базису формування людського потенціалу в системі європейських координат. Виявлено характерні ознаки системи освіти, медичної та культурної підсистеми соціальної інфраструктури як базису формування людського потенціалу; визначено заходи з їх наближення до стандартів ЄС.

Ключові слова: соціальна інфраструктура; людський потенціал; вища освіта; медицина; культура; європейський досвід; конкурентоспроможність; соціально-економічний розвиток регіонів.

Рис.: 1. Бібл.: 17.

В статье рассмотрены сущность и основные составляющие социальной инфраструктуры. Определено, что социальную инфраструктуру следует рассматривать как единую целостную систему, деятельность которой направлена на обеспечение гармоничного развития человека. Отмечено, что необходимым условием повышения уровня и качества жизни населения является наличие развитой социальной инфраструктуры, главной целью которой является целостное и всестороннее развитие человека путем создания комплекса жизненно важных благ, необходимых для расширенного воспроизводства человеческого потенциала.

Особое внимание уделяется системе образования, медицинской и культурной подсистемам социальной инфраструктуры как базиса формирования человеческого потенциала в системе европейских координат. Выявлены характерные признаки системы образования, медицинской и культурной подсистемы социальной инфраструктуры как базиса формирования человеческого потенциала; определены мероприятия их приближения к стандартам ЕС.

Ключевые слова: социальная инфраструктура; человеческий потенциал; высшее образование; медицина; культура; европейский опыт; конкурентоспособность; социально-экономическое развитие регионов.

Рис.: 1. Библ.: 17.

The article deals with the essence and basic components of social infrastructure. It is determined that social infrastructure should be considered as a single integral system whose activities are aimed at ensuring harmonious development of a person. It is noted that the necessary condition for raising the level and quality of life of the population is the availability of developed social infrastructure, the main goal of which is the holistic and comprehensive development of man, by creating a complex of vital goods necessary for the expanded reproduction of human potential.

Particular attention is paid to the educational, medical and cultural subsystems of social infrastructure as a basis for the formation of human potential in the system of European coordinates. The characteristic features of the system of education, medical and cultural subsystem of social infrastructure as a basis for the formation of human potential are revealed; Measures are taken to bring them closer to the EU standards.

Keywords: social infrastructure; human potential; higher education; medicine; culture; European experience; competitiveness; socio-economic development of regions.

Fig.: 1. References: 17.

JEL Classification: I15

Постановка проблеми. В умовах сьогодення суттєвого значення набуває соціально-економічна політика держави, яка має бути спрямована на підвищення суспільного добробуту населення. Задоволення життєвих потреб громадян значною мірою залежить від ефективності функціонування та розвитку соціальної інфраструктури. Це дає можливість безпосередньо підвищити якість життя людей шляхом забезпечення належних умов праці, відпочинку, культурного та освітнього рівня. У зв'язку з підписанням еко-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

номічної частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом постало питання щодо перегляду соціальних стандартів життя та узгодження їх з вимогами ЄС.

Тому актуальним залишається дослідження впливу соціально-економічної інфраструктури на формування людського потенціалу в системі європейських координат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна інфраструктура має особливу роль у формуванні та підтримці ресурсу і насамперед трудового потенціалу країни, інтеграції інтересів суб'єктів господарювання та державних структур у системі обслуговування економіки її галузей. Значний внесок у дослідження, що пов'язані зі специфікою функціонування соціальної інфраструктури, зробили такі науковці: Куценко В., Пігуль Н., Внукова Н., Данилишин Б., Дерій Ж., Кінаш І., Осадча Г., Рандалов Ю., Салій О., Тощенко Ж., Холявко Н. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча внесок учених-економістів у вивчення питань, що стосуються розвитку соціальної інфраструктури, є вагомим, однак детальний аналіз наукових публікацій із цієї проблеми дав змогу виявити, що недостатньо дослідженим залишається питання впливу освіти, медичної та культурної підсистем соціальної інфраструктури як базису формування людського потенціалу в системі європейських координат, що є сьогодні надзвичайно актуальним для України.

Метою статті є визначення впливу освіти, медичної та культурної підсистем соціальної інфраструктури як базису формування людського потенціалу в системі європейських координат.

Виклад основного матеріалу. Необхідною умовою поліпшення рівня та якості життя громадян є наявність розвиненої соціальної інфраструктури, яка повинна позитивно впливати на соціально-економічний розвиток країни. Головною метою функціонування соціальної інфраструктури є повний і всебічний розвиток особистості, через створення добробуту для розширеного відтворення робочої сили.

Варто зазначити, що соціальна інфраструктура умовно поділяється на соціально-побутову та соціокультурну. Перша спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти, задовольняючи її потреби шляхом належного життєвого середовища, а соціокультурна полягає у відтворенні духовного, інтелектуального і значною мірою фізичного потенціалу людини, формуючи її як економічно активного індивіда, який відповідає певним вимогам суспільства за якістю робочої сили.

На думку Н. Г. Пігуль, соціальна інфраструктура – це сукупність об'єктів окремих галузей, що сприяють життєдіяльності суспільства, метою якого є забезпечення загального рівня життя населення та його гармонійного розвитку. Сутність соціальної інфраструктури більш повно розкриває мета її функціонування. Більшість науковців стверджують, що головною метою функціонування соціальної інфраструктури є гармонійний, всебічний розвиток людини шляхом створення комплексу життєво важливих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили [9].

Функції соціальної інфраструктури визначені та підпорядковані цілям соціально-економічного розвитку суспільства, а саме: всебічному гармонійному розвитку особистості та підвищенню загального рівня та якості життя населення.

На рисунку показано основні складові соціальної інфраструктури.

У межах нашого дослідження розглядатимемо три найважливіші, на наш погляд, складові соціальної інфраструктури: освітню, медичну та культурну.

Досліджуючи систему освіти в Україні, треба зауважити, що інвестиції в навчання та розвиток молодого покоління визначають майбутнє держави.

Рис. Основні складові соціальної інфраструктури

Джерело: складено автором на основі [9; 8; 1; 2; 4-7; 12-15; 18; 19].

Україна і світ змінилися, суспільство змінилося, потреби в економіці радикально змінилися, а підходи до освіти залишилися далеко в минулому столітті. В українських школах, коледжах, вищих навчальних закладах учні та студенти, як правило, здобувають знання без розуміння того, як вони можуть допомогти їм реалізуватись у житті. На жаль, слід констатувати, що нині навчальний процес у професійно-технічних та вищих навчальних закладах відокремлений від потреб ринку праці та економіки.

Як зазначено в матеріалах порталу, що стосується освітньої реформи, сьогодні українська освіта не відповідає ні сучасним запитам з боку особистості та суспільства, ні потребам ринку, ні світовим тенденціям [10].

Саме тому освітня реформа, яка нині активно впроваджується в Україні, передбачає системне перетворення галузі, головною метою якої є нова якісна освіта на всіх рівнях: від початкової школи до вищих навчальних закладів. Головним завданням освіти має бути формування свідомих, соціально активних громадян, здатних забезпечити економічне зростання та культурний розвиток країни. У галузі науки реформа покликана покласти край ізоляції та застою в галузі досліджень, сформулювати вимогу щодо якісної підготовки дослідників та інноваційні розробки в галузі фундаментальних і прикладних наук, подолання розриву між дослідженнями та реалізацією їхніх результатів, здійснити інтеграцію вищої освіти і науки України в навчально-дослідницький простір Європейського Союзу.

Сьогодні запроваджуються нові стандарти освіти, поступово вдосконалюється матеріально-технічна база освітніх та наукових установ, залучаються найкращі педагогічні та наукові працівники, впроваджується чесна та прозора система фінансування освітньо-наукової сфери. Особливо актуальні питання мобільності, конкурентоспроможності та рівня кваліфікації працівників. Освітній та науковий сектор має стати важелем соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку та конкурентоспроможності України.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянемо більш докладно заходи, що проводяться в системі вищої освіти.

1. Створення системи забезпечення та безперервного підвищення якості вищої освіти, яка відповідає рекомендаціям та стандартам Європейського простору вищої освіти, що гарантуватиме підтримку внутрішньої якості вищої освіти університетами.

2. Забезпечення академічної доброчесності. На сьогодні триває активна робота над створенням Національного репозитарію академічних текстів. З одного боку, репозитарій має стати ефективним інструментом для виявлення плагіату, а з іншого – ресурсом для обміну інформацією між ученими. Уже затверджено Положення про національний репозитарій наукових текстів, в якому окреслено основні характеристики майбутнього ресурсу. Зокрема, передбачено, що це буде розподілена електронна база даних, яка складатиметься з центральних і локальних частин – репозитаріїв вищих навчальних закладів та інших інституційних учасників репозитарію. Ресурси Національного репозитарію будуть допоміжним інструментом для вивчення академічних текстів на запозичення [10].

Європейський Союз надає велике значення впровадженню освітньо-навчального напрямку Стратегії ЄС – «Європа 2020», який полягає в оновленні та вдосконаленні системи вищої освіти в країнах-членах ЄС. Зв'язок Європейської комісії щодо стану системи освіти в Європейському Союзі передбачає якісну модернізацію цієї сфери шляхом впровадження інноваційних підходів, збільшення інвестицій у сектор освіти, включаючи професійну освіту, з метою створення кваліфікованого ринку праці та робочих місць і підвищення зайнятості серед молоді за рахунок програми ЄС «Еразмус +».

У 2014 році Україна приєдналася до програми ЄС «Еразмус +» як країна-партнер з метою підвищення інформаційної присутності програми ЄС в Україні.

Розглянемо наступну складову соціальної інфраструктури – медичну.

Слід констатувати, що на сьогодні переважна більшість українців живе у страху зіткнутися з вітчизняною системою охорони здоров'я. Незважаючи на те, що громадяни сплачують велику частку власних коштів на охорону здоров'я, вони змушені отримувати послуги, що надаються на основі застарілої інфраструктури, без забезпечення гарантій щодо якості їх надання. Така організація системи не тільки порушує конституційне право людей на доступне і якісне медичне обслуговування, зменшує тривалість життя українців, а також перешкоджає економічному розвитку та соціальній єдності суспільства [3].

Міжнародний досвід, рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я, а також дослідження особливостей сучасної моделі системи охорони здоров'я в Україні свідчать про те, що єдиним способом забезпечення якісного медичного захисту без фінансового стресу для населення є перехід до фінансування медицини на страховій основі. Такий підхід дозволяє розподіляти ризики страхових випадків та вартість лікування між великою кількістю застрахованих осіб, збирати авансові внески від людей та спрямовувати зібрані кошти для виплати таких випадків у разі захворювання чи іншого випадку.

Україна поступово запроваджує модель державного солідарного медичного страхування, яка враховує найкращі сучасні практики та досвід трансформації систем охорони здоров'я.

Кошти Державного бюджету України, отримані від національних податків, залишаються основним джерелом фінансування оновленої системи охорони здоров'я. Платежі за лікування особи не прив'язані до розміру її внесків.

Бюджетні кошти на фінансування медицини розподіляються за допомогою нового сучасного механізму стратегічних закупівель медичних послуг. Відбувається перехід від фінансування постатейних кошторисів закладів охорони здоров'я – бюджетних установ, які розраховані відповідно до існуючої інфраструктури до оплати результату установам, які перетворюються на автономних постачальників таких послуг, а також аптеки, як постачальники призначених лікарями лікарських засобів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Варто зауважити, що загальна вартість медичного обслуговування в Україні – пацієнти та держава разом – узгоджується із середнім показником у багатьох європейських країнах. Проте, на відміну від європейців, більше половини загального бюджету охорони здоров'я складається з внесків пацієнтів, які вони роблять, витрачаючи власні кошти. Медична допомога безкоштовна лише на папері. Більшість українців «дякують» за лікування «в кишеню» лікаря або у вигляді так званого «благодійного внеску».

Крім того, кошти, що перебувають у системі, використовуються неефективно. Незважаючи на те, що українці щорічно роблять внесок у медицину в розмірі близько 3 млрд грн, сплачуючи податки, 640 тисяч українських сімей зазнають фінансові труднощі внаслідок захворювання, у зв'язку з необхідністю платити за власне лікування.

Проте в Україні, незважаючи на зовнішню схожість із описаним механізмом, кошти, зібрані за рахунок загальних податків та накопичення в державному бюджеті, витрачаються не на закупівлю послуг для кожного страхового випадку, а на підтримку діючої мережі медичних закладів, незалежно від кількості та якості фактично наданих послуг пацієнтам.

Таке використання коштів є надзвичайно неефективним, і багато платників податків не можуть розраховувати на своєчасне та якісне безкоштовне лікування в комунальних лікарнях та клініках. Як результат, населення платить за медичне обслуговування двічі: спочатку у вигляді регулярних податків, а потім – з кишені для придбання ліків, сплати за процедури або неофіційну плату лікарю [3].

Друга проблема полягає в низькій якості та ефективності надання послуг. Згідно з опитуваннями Gallup World Poll, лише 23 % українців впевнені у вітчизняній системі охорони здоров'я та якості роботи її установ. Решта вважають таку роботу неякісною та неефективною. Низька якість та ненадійність системи охорони здоров'я підтверджуються об'єктивними показниками здоров'я громадян.

Україна також має більше в порівнянні із середньою кількістю лікарів та медичних сестер у країнах-членах ЄС, що набагато перевищує середнє значення серед країн ЄС у частині госпіталізації та кількості амбулаторних контактів із системою охорони здоров'я на душу населення.

Таким чином, в умовах набагато більшої мережі закладів охорони здоров'я, кількості лікарняних ліжок та лікарів українці набагато частіше звертаються до лікарів, ніж мешканці країн-членів ЄС, частіше і довше лежать у лікарнях, але при цьому мають значно гірші показники здоров'я, на жаль, значно більшу смертність та значно нижчу середню тривалість життя.

Причиною цього є не кількісний дефіцит медичної інфраструктури, а його якісна відсталість та надзвичайно неефективна модель загальної організації системи охорони здоров'я, насамперед в організації її фінансування та управління.

Значна зношеність основних засобів, відсутнє відставання медичної інфраструктури та вітчизняної клінічної практики від вимог сучасних європейських і світових стандартів не дозволяє переорієнтувати акценти на активне та широке використання нових, менш інвазивних і водночас більш ефективних медичних технологій, високотехнологічного обладнання, більш складних та динамічних знаннях і навичок медичних працівників, які повинні базуватися на принципах доказової медицини. Від цього страждає якість надання послуг.

Яскравим прикладом є дуже ірраціональна структура споживання медичних послуг, яка є характерною для України. З одного боку, це пов'язано з наданням непропорційних переваг для більш обтяжуючої з фінансового погляду стаціонарної медичної допомоги, з іншого боку, надзвичайно недостатньою увагою до забезпечення розвитку набагато дешевшої та більш ефективної, з погляду досягнення високих показників здоров'я, первин-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ної та амбулаторної спеціалізованої допомоги. Достатньо лише зазначити, що частка витрат на стаціонарне лікування у структурі загальних витрат на охорону здоров'я становить понад 52 %, тоді як у державах-членах ЄС – у середньому лише 32,8 % [3].

Орієнтуючись на досвід країн ЄС, Україна здійснює активні дії в напрямку наближення до медичних стандартів ЄС, а саме:

1. Впровадження державного гарантованого пакета медичної допомоги. Тобто держава бере на себе чітку відповідальність за фінансування медичних послуг. Бюджет починає розподілятися серед медичних послуг, необхідних пацієнтам, в умовах, які є рівними для всіх громадян. Державний гарантований пакет охорони здоров'я визначається на основі пріоритетів охорони здоров'я в Україні з погляду можливостей державного фінансування. Державний гарантований пакет охорони здоров'я включає досить широкий спектр амбулаторних та стаціонарних послуг, а також лікарських засобів. Вартість відповідних послуг повністю покривається системою державного солідарного медичного страхування.

2. Єдиний національний покупець медичних послуг. Національна служба здоров'я України (НСЗУ) є центральним органом виконавчої влади, який в інтересах пацієнта платить за надані медичні послуги. Тобто послугу буде отримувати пацієнт, а держава за це платить медичній установі. Вартість послуг буде визначатися на основі єдиних національних базових тарифів та вимог до якості.

3. Впровадження принципу «гроші ходять за пацієнтом». Держава переходить від підтримки мережі медичних закладів, які надають безкоштовні послуги.

Держава більше не буде виділяти гроші відповідно до кошторису на утримання закладів охорони здоров'я, державних або комунальних. Навпаки, медичні установи повинні перетворитися на автономні суб'єкти господарювання, які отримуватимуть оплату на основі їхньої діяльності, тобто фактичної медичної допомоги, яку вони надають своїм пацієнтам.

Крім того, під час перехідного періоду 2018-2019 років буде також забезпечена можливість фінансування первинної медико-санітарної допомоги за допомогою механізму медичної субвенції. До 2020 року установи всіх рівнів охорони здоров'я повинні перейти до нової системи фінансування шляхом укладання угод з НСЗУ.

4. Автономія постачальників медичних послуг. Впровадження нової моделі фінансування системи охорони здоров'я потребує кардинальної зміни в характері відносин між лікувальним закладом та розпорядником бюджетних коштів – НСЗУ.

5. Впровадження електронної системи охорони здоров'я e-Health, за допомогою якої всі медичні документи будуть переведені в електронний формат. Це розвантажить лікарів, дозволить їм більш якісно та оперативно надавати послуги пацієнтам, а пацієнти не зможуть втратити свої медичні дані. Це також дозволить збирати дані про необхідні послуги у вибраних областях, більш точно розрахувати тарифи та контролювати якість медичної допомоги.

6. Програма доступних медичних препаратів. У квітні 2017 року уряд розпочав реалізацію програми «Доступні ліки». Пацієнти, що страждають на серцево-судинні захворювання, діабет II типу або бронхіальну астму, можуть отримувати ліки безкоштовно або з невеликою доплатою. Для цього пацієнтові потрібно звернутися до лікаря за рецептом, а потім отримати необхідні препарати в аптеці, яка приєдналася до програми.

7. Прозорі та ефективні закупівлі лікарських засобів. Однією з важливих складових медичної реформи є оптимізація процесу закупівлі лікарських засобів. Метою створення закупівельної організації є організація сучасної, зручної системи, спрямованої на створення конкурентного середовища в Україні. Це забезпечить прозорість закупівель на національному та міжнародному рівнях, досягнення прийнятних цін, ліквідацію корупційних схем, а отже, забезпечить більшу кількість людей високоякісними та ефективними ліками.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

8. Створення нових можливостей для місцевої влади здійснювати медичний контроль. Органи місцевого самоврядування постають перед перешкодами для ефективного здійснення цих повноважень. Виділення значних коштів із місцевих бюджетів на фінансування лікарських засобів спрямовується на співоплату поточних видатків на надання основних медичних послуг, а не на розвиток медичних закладів громад та їхнього персоналу [11].

Впровадження нової моделі фінансування системи охорони здоров'я передбачає збереження повноважень органів місцевого самоврядування в цьому секторі та створення можливостей для їх повного здійснення. За новою моделлю програма медичного страхування буде фінансуватися на національному рівні, тоді як кошти місцевого бюджету будуть використані для підтримки роботи системи, а також реалізації місцевих програм.

Запропонована модернізація існуючої системи фінансування медичної галузі є радикальною, тому передбачені зміни повинні здійснюватися поетапно. Впровадження нової моделі, як очікується, буде здійснюватися в три етапи, повна реалізація яких очікується до 2020 року. Поступовість особливо важлива для забезпечення адекватного соціального захисту та перепідготовки медичних працівників у контексті її радикальної реорганізації, а також для розвитку інформаційних систем, ефективної консолідації ресурсів для інвестицій у розвиток перспективних закладів охорони здоров'я в новостворених лікарняних округах, консолідації нових функцій громад та місцевого самоврядування в системі медичного страхування, забезпечення ефективної соціальної комунікації [11].

Що стосується культурної складової соціальної інфраструктури, треба зауважити, що процес європейської інтеграції приводить до важливих перетворень у побудові державної політики України на національному і місцевому рівнях та впливає на різні сфери суспільства. У культурному секторі України також відбувається посилення співпраці з ЄС, метою якого є не лише встановлення культурних обмінів та діалогу, а й зміна системи та підходів до управління в цій галузі на основі принципів демократії, визнання культурних прав і свобод.

Серед важливих ініціатив ЄС, які значно активізували його взаємодію з іншими країнами та сприяли посиленню регіонального співробітництва, слід відзначити Програму транскордонного співробітництва, Програму Східного партнерства Європейського Союзу та багато інших проектів Європейського Союзу в межах Європейської політики сусідства. Україна як держава-учасниця Східного партнерства та Європейської політики сусідства бере активну участь у всіх ініціативах ЄС, що значно активізує діалог між нашою державою та ЄС, а також з іншими країнами-партнерами. Крім того, участь у проектах Європейського Союзу надає Україні поступове наближення до стандартів та цінностей ЄС.

Реалізація цілей та завдань Європейського Союзу в галузі культури – це реалізація відповідних програм ЄС. Зокрема після вступу в силу Маастрихтського договору, Європейський Союз запустив програму надання грантів у культурному секторі через Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку. Пріоритетними напрямками підтримки культурної діяльності стали заходи щодо збереження культурної спадщини, розвитку мистецтва та літератури [8].

Зі вступом у дію Лісабонської угоди програма «Культура» вийшла за межі простого культурного співробітництва і не обмежується сьогодні кордонами ЄС. Крім того, після прийняття ЮНЕСКО Конвенції про захист і заохочення різноманіття форм культурного самовираження, у підготовці та прийнятті якої також відіграв важливу роль Європейський Союз, програма «Культура» була відкрита і для інших країн, що брали участь у Конвенції. Україна, ратифікувавши Конвенцію про захист та заохочення різноманіття форм культурного самовираження, також отримала доступ до Програми «Культура». З огляду на актуалізацію міжкультурного діалогу програма «Культура» заохочує встановлення контактів між державами як усередині певного регіону (Схід-Схід), так і між різними регіонами та державами, у тому числі з країнами-членами ЄС (Схід-Захід).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Європейська комісія також реалізує спільні проекти з Радою Європи в межах програми «Культура», такими як регіональні програми Ради Європи «Київська ініціатива» та «Міста міжкультурних зв'язків», які започатковані Україною. Вищезгадані регіональні програми спрямовані на зміцнення ролі місцевих громад і підвищення ефективності культурної політики на місцях, а також активізацію партнерських відносин як на місцевому, так і на національному та міжнародному рівнях.

Активізація транскордонного співробітництва в Україні також сприяє поширенню кращого досвіду управління та виникнення нових культурних практик та успішних проектів у нашій країні, що передусім покращує імідж країни та ефективність діяльності місцевих влада. До того ж програма транскордонного співробітництва включає в себе участь культурного виміру в економічному секторі та роль культурного потенціалу для сталого розвитку регіонів [8].

Участь нашої держави у транскордонному культурному співробітництві сприятиме посиленню ролі міст у формуванні культурної політики, яка нині актуальна для України з огляду на важливість регіонального розвитку держави.

Вивчаючи питання європейської інтеграції в контексті перспектив реформування та розвитку культурної політики, зазначимо, що одним із важливих кроків на шляху побудови відносин Україна-ЄС є реалізація проекту «Національний Конвент України щодо ЄС».

Серед позитивних тенденцій, що відбуваються сьогодні в культурному секторі України, спостерігається значне зростання громадських ініціатив та збільшення кількості інноваційних культурних проектів. Велику роль відіграють у цьому процесі міжнародні організації, насамперед європейські інституції, програми, спрямовані на підвищення рівня демократії в країні та розвиток місцевого самоврядування. Слід зауважити, що культурі та міжкультурному діалогу надається важливе місце в цьому процесі. Поява нових неурядових організацій, які впроваджують сучасні культурні продукти та послуги, сприяє загальному розвитку цього сектору та його демократизації. Крім того, представництво України в культурному середовищі Європейського Союзу значно покращує імідж країни у світі, насамперед через культурне співробітництво з державами-членами ЄС. Європейська інтеграція у сфері культури є природним процесом, що зумовлено не лише європейським вибором держави, але й відкритістю нашого суспільства до міжкультурного діалогу та наявним великим творчим потенціалом [8].

Висновки і пропозиції. Участь України в програмах ЄС істотно розширює можливості європейського діалогу та сприяє поглибленню політичної співпраці з Європейським Союзом. Це сприяє наближенню українського законодавства до європейських стандартів, відкриттю кордонів для більш плідної співпраці, зростанню інвестицій тощо. Саме тому соціальна інфраструктура, як основа формування людського потенціалу, сьогодні набуває нової цінності та вимагає нових підходів і переоцінки її ролі для розвитку нашої держави.

У роботі досліджено вплив соціально-економічної інфраструктури на формування людського потенціалу в системі європейських координат. Виявлено характерні ознаки системи освіти, медичної та культурної підсистеми соціальної інфраструктури, до яких слід віднести наявність розвиненої матеріально-технічної бази, висококваліфікованого персоналу, фінансового забезпечення; визначено заходи з їх наближення до стандартів ЄС. Уперше здійснено комплексне дослідження підсистем соціально-економічної інфраструктури та їхнього впливу на формування людського потенціалу в системі європейських координат. Відзначено, що необхідною умовою підвищення рівня та якості життя населення є наявність розвиненої соціальної інфраструктури, головною метою якої є цілісний та всебічний розвиток людини, шляхом створення комплексу життєво важливих благ, необхідних для розширеного відтворення людського потенціалу.

Список використаних джерел

1. Дерій Ж. В., Скиба С. А. Вплив механізмів державного регулювання на процеси функціонування людського потенціалу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*: науковий журнал. 2016. № 1 (15). С. 18–30.
2. Ільчук В. П., Лисенко І. В. Матеріальне та інфраструктурно-інституційне забезпечення становлення та розвитку інформаційної економіки в Україні. *Актуальні проблеми формування та розвитку інформаційної економіки в Україні*: колективна монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 147–163.
3. Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80>.
4. Лисенко І. В. Кластеризаційний механізм модернізації продуктивних сил як визначальний чинник сталого розвитку депресивних регіонів. *Стратегія і тактика удосконалення політики сталого розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів*: колективна монографія / за заг. ред. к.е.н., професора Л. О. Коваленко: у 2 томах. Ніжин: ФОП Лук'яненко В. В. ТПК «Орхідея», 2015. Т. 1. С. 163–180.
5. Лисенко І. В. Механізми фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємства в умовах фінансово-економічної безпеки. *Фінансове забезпечення розвитку суб'єктів підприємництва реального сектору економіки*: колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 162–175.
6. Лисенко І. В., Лисенко Н. В. Сучасний стан та мотивація наукової діяльності молодих вчених в Україні. *Молодь. Наука. Інновації: Роль та місце бібліотек в модернізації науково-освітнього простору*: VI Міжнародна наукова конференція молодих учених (15 травня 2015 р., м. Київ). URL: <http://nbuviar.gov.ua>.
7. Лисенко І. В., Штирхун Х. І. Концептуальні підходи до формування фінансових ресурсів підприємства в контексті фінансово-економічної безпеки. *Інноваційно-інвестиційні засади стійкого розвитку базових галузей національного господарства*: колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. Чернігів: Чернігів. нац. технол. ун-т, 2016. С. 295–304.
8. Пахлова С. Є. Європейські тенденції в культурній політиці України. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=420>.
9. Пігуль Н. Г. Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16. № 1. С. 117–122. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/493/pdf_341.
10. Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-osviti>.
11. Реформа системи охорони здоров'я. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>.
12. Холявко Н. І. Вища освіта в системі факторів впливу на становлення інформаційної економіки. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 121–126.
13. Холявко Н. І. Міжнародне співробітництво європейських університетів. *Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір*: монографія / І. С. Каленюк, О. І. Гонга, М. П. Вербовий, Н. І. Холявко; за заг. ред. д.е.н., проф. І. С. Каленюк. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2011. С. 118–135.
14. Холявко Н. І. Міжнародне та транскордонне співробітництво як чинник забезпечення конкурентоспроможності університетів. *Освітній імператив суспільного розвитку*: наукова монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. І. С. Каленюк. Чернігів: ЧДІЕУ, 2014. С. 92–128.
15. Холявко Н. І. Розвиток системи вищої освіти в умовах інформаційної економіки: фінансові аспекти. *Фінансові дослідження*: електронний науковий журнал. 2017. № 2 (3). URL: <http://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/91.pdf>.
16. Rohova E. V., Lysenko I. V. Innovative directions of economic development of regions of Ukraine: Institutional framework of the economy functioning in conditions of transformation: Collection of scientific articles. Vol. 2. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. Pp. 65–68.
17. Tkalenko N., Kholiavko N., Hnedina K. Vectors of Higher Education Sector Transformation in Conditions of the Information Economy Formation. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 4 (12). Part 1. Pp. 44–49.

References

1. Derii, Zh. V., Skyba, S. A. (2016). Vplyv mekhanizmiv derzhavnogo rehulivannia na protsesy funktsionuvannia liudskoho potentsialu [Influence of the mechanisms of state regulation on the processes of functioning of human potential]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1 (15), 18–30 [in Ukrainian].
2. Ilchuk, V. P., Lysenko, I. V. (2017). Materialne ta infrastruktorno-instytutysiine zabezpechennia stanovlennia ta rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Material and infrastructural and institutional support for the formation and development of the information economy in Ukraine]. In *Aktualni problemy formuvannia ta rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini – Actual problems of the formation and development of the information economy in Ukraine* (pp. 147–163). Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
3. *Kontsepsiia reformy finansuvannia systemy okhorony zdorovia [The concept of financing health care reform]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80>.
4. Lysenko, I. V. (2015). Klasteryzatsiinyi mekhanizm modernizatsii produktyvnykh syl yak vyznachalnyi chynnyk staloho rozvytku depresyvnykh rehioniv [Clustering mechanism for the modernization of productive forces as a determining factor in the sustainable development of depressed regions]. In L.O. Kovalenko (Ed.), *Stratehiia i taktika udoskonalennia polityky staloho rozvytku Ukrainy v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv – Strategy and tactics of improvement of the policy of sustainable development of Ukraine in the context of European integration processes* (Vol. 1, pp. 163-180). Nizhyn: FOP Lukyanenko V. V. TPK Orchid [in Ukrainian].
5. Lysenko, I. V. (2017). Mekhanizmy finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva v umovakh finansovo-ekonomichnoi bezpeky [Mechanisms of financial support of innovative development of the enterprise in the conditions of financial and economic security]. In *Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpriemnytstva realnogo sektoru ekonomiky – Financial support for the development of business entities in the real sector of the economy* (pp. 162–175). Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
6. Lysenko, I. V., Lysenko, N. V. (2015). Suchasnyi stan ta motyvatsiia naukovoї diialnosti molodykh vchenykh v Ukraini [Current state and motivation of scientific activity of young scientists in Ukraine]. Proceeding from *Molod. Nauka. Innovatsii: Rol ta mistse bibliotek v modernizatsii nauково-osvitnoho prostoru: VI Mizhnarodna naukova konferentsiia molodykh uchenykh – Youth. Science. Innovations: The role and place of libraries in modernizing the scientific and educational space: VI International Scientific Conference of Young Scientists* (May 15, 2015, Kyiv). Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua>.
7. Lysenko, I. V., Shtyrkhun, Kh. I. (2016). Kontseptualni pidkhody do formuvannia finansovykh resursiv pidpriemstva v konteksti finansovo-ekonomichnoi bezpeky [Conceptual approaches to the formation of financial resources of the enterprise in the context of financial and economic security]. In V. P. Ilchuk (Ed.), *Innovatsiino-investytsiini zasady stiikoho rozvytku bazovykh haluzei natsionalnoho hospodarstva – Innovative-investment fundamentals of sustainable development of basic branches of the national economy* (pp. 295-304). Chernihiv: Chernihiv. nats technol. un-t [in Ukrainian].
8. Pakhlova, S. Ye. (n.d.). *Yevropeiski tendentsii v kulturnii politysi Ukrainy [European Trends in Ukrainian Cultural Policy]*. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=420>.
9. Pigul, N. G. (2014). Sotsialna infrastruktura: funktsionalne pryznachennia ta osoblyvosti rozvytku [Social infrastructure: functional purpose and development peculiarities]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 16 (1), 117-122. Retrieved from https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/493/pdf_341.
10. *Reforma osvity ta nauky [Reform of education and science]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-osviti>.
11. *Reforma systemy okhorony zdorovia [Health Care Reform]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>.
12. Kholyavko, N. I. (2018). Vyshcha osvita v systemi faktoriv vplyvu na stanovlennia informatsiinoi ekonomiky [Higher education in the system of factors influencing the formation of the information economy]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, 121–126 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

13. Kholiavko, N. I. (2011). Mizhnarodne spivrobitnytstvo yevropeiskykh universytetiv [International cooperation of European universities]. In I. S. Kalenyuk (Ed.), O. I. Gont, M. P. Verbovy, N. I. Kholiavko, *Intehratsiia vyshchoi osvity Ukrainy v yevropeyskyi ta svitovyi osvittii prostir: ekonomichnyi vymir – Integration of higher education of Ukraine into European and world educational space: economic dimension* (pp. 118–135). Chernihiv: RVC Desnianskaya Pravda [in Ukrainian].

14. Kholiavko, N. I. (2014). Mizhnarodne ta transkordonne spivrobitnytstvo yak chynnyk zabezpechennia konkurentospromozhnosti universyteti [International and cross-border cooperation as a factor in ensuring the competitiveness of universities]. In I. S. Kalenyuk (Ed.), *Osvitnii imperatyv suspilnoho rozvytku – Educational imperative of social development* (pp. 92–128). Chernihiv: ChDIEU [in Ukrainian].

15. Kholiavko, N. I. (2017). Rozvytok systemy vyshchoi osvity v umovakh informatsiinoi ekonomiky: finansovi aspekty [Development of the system of higher education in the conditions of information economy: financial aspects]. *Finansovi doslidzhennia – Financial research*, 2 (3). Retrieved from <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/91.pdf>.

16. Rohova, E. V., Lysenko I. V. (2014). Innovative directions of economic development of the regions of Ukraine: Institutional framework of the economy functioning in conditions of transformation: Collection of scientific articles. Vol. 2. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland (pp. 65–68) [in English].

17. Tkalenko, N., Kholiavko, N., Hnedina, K. (2017). Vectors of Higher Education Sector Transformation in the Information Economy Formation. *Scientific bulletin of Polissia*, 4 (12), part 1, 44–49 [in English].

Лисенко Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Лысенко Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Lysenko Iryna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Financial and Economic Safety, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: lysenko_iren@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9960-1599>

ResearcherID: F-1020-2014

Scholar.google: https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=en&gmla=AJsN-F5BvKiBUasUCaEfnuYIT-cRY2rlpgvSh24uh3BLZXybsq8EIAUNYp_HKWd_timShFgMF3JvJJRpST8ntJ17Hf_KxjkEIgH8cfdjTSTdwEyNzI3NwY&user=VOpTrx0AAAAJ

UDC 005.334-047.44:338.4

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-24-31

*Olena Shyshkina, Olga Kalchenko***METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE ANALYSIS AND RISK ASSESSMENT
OF THE ENVIRONMENT IN THE PROCESS OF PLANNING
THE DEVELOPMENT OF REAL ECONOMY SECTOR SUBJECTS***Олена Шишкіна, Ольга Кальченко***МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ Й ОЦІНКИ РИЗИК-СЕРЕДОВИЩА
В ПРОЦЕСІ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ***Елена Шишкина, Ольга Кальченко***МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АНАЛИЗА И ОЦЕНКИ РИСК-СРЕДЫ
В ПРОЦЕССЕ ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ РЕАЛЬНОГО
СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ**

In the article the essence, content and components of the planning of development of the subjects of the real sector of the economy are examined, the place and role of the analysis and assessment of the risk environment in the process of development planning are determined, the basic methods of its analysis and evaluation are systematized. The study leads to the conclusion about the need for analysis and assessment of risk environment, which contributes to improving the effectiveness of the implementation of strategic and tactical plans in the process of planning the development of entities in the real sector of the economy.

Keywords: development planning; risk environment; real sector of economy; methods of analysis; formalized methods; non-formalized methods.

Fig.: 2. References: 6.

У статті досліджено сутність, зміст та складові елементи планування розвитку суб'єктів реального сектору економіки, визначено місце та роль аналізу й оцінки ризик-середовища в процесі планування розвитку, систематизовано основні методи його аналізу й оцінки. Проведене дослідження дає змогу дійти висновків про необхідність аналізу й оцінки ризик-середовища, що сприяє підвищенню ефективності реалізації стратегічних і тактичних планів у процесі планування розвитку суб'єктів реального сектору економіки.

Ключові слова: планування розвитку; ризик-середовище; реальний сектор економіки; методи аналізу; формалізовані методи; неформалізовані методи.

Рис.: 2. Бібл.: 6.

В статье исследованы сущность, содержание и составляющие элементы планирования развития субъектов реального сектора экономики, определены место и роль анализа и оценки риск-среды в процессе планирования развития, систематизированы основные методы ее анализа и оценки. Проведенное исследование позволяет сделать выводы о необходимости анализа и оценки риск-среды, что способствует повышению эффективности реализации стратегических и тактических планов в процессе планирования развития субъектов реального сектора экономики.

Ключевые слова: планирование развития; риск-среда; реальный сектор экономики; методы анализа; формализованные методы; неформализованные методы.

Рис.: 2. Библ.: 6.

JEL Classification: L6

Target setting. Globalization and integration processes taking place in the global economy cause the need for adaptation of the real sector of the national and regional economy subjects to changing conditions of management. This is due to the transformation of the sectoral structure of social production (the rapid emergence of new productions and activities and the disappearance / transformation of those previously defined the specialization of the economy); the redistribution of markets and the growing struggles for resources, especially those that are not reproducible; fluctuations in customer demand for products, change in the role of the human factor, the transition of economic entities to the international format; development of IT technologies, informatization of the economy and obtaining additional opportunities for business, including those that facilitate work and accelerate the pace of its implementation. These and other trends determine the formation of new approaches to the planning of the development of entities in the real sector of the economy, which must flexibly respond to the uncertainty of the risk environment.

Subjects of the real sector of a housekeeper play a key role in the development of any country and serve as the foundation for its socio-economic growth. The real sector of the economy combines business entities that produce tangible and intangible goods, whose activities lead to the creation of gross domestic and gross national product, as well as national income [6, p. 9-10].

The functioning of any entities under modern conditions of economic activity is closely related to the emergence of risk situations that can lead to unwanted changes in the sources of formation and the use of financial resources, as well as to negative trends in the process of forming its interim and final financial results, in including loss of profit / income / equity. Thus, the urgency of the problem of the analysis and assessment of the risk environment in the context of planning the development of entities in the real sector of the economy does not raise any objections.

Actual scientific researches and issues analysis. The urgency of the problems of planning the development of the subjects of the real sector of the economy causes a high scientific interest in their research by numerous domestic and foreign scientists, such as: Acoff R., Afanasyev M. V., Butov G. N., Drapkin G. S., Zin E. A., Lavriv L. A., Meskon M., Moskaluk V. E., Tarasyuk G. V., Shvab L. I., Yastremskaya O. M. etc. Methodological problems of the analysis and assessment of the risk environment in the context of the functioning and development of economic entities is the focus of I. A. Blanca, M. V. Chekulaev, A. A. Lobanova, A. G. Gryaznov, A. O. Starostina, A. B. Chugunov and many other scholars.

Uninvestigated parts of general matters defining. Despite the presence of a significant number of publications devoted to these issues, the problems of increasing the effectiveness of planning for the development of business entities require further research, in particular in the aspect of the analysis and assessment of risk environment.

The research objective. The purpose of the article is to study the methodological aspects of the analysis and assessment of the risk environment in the process of planning the development of entities in the real sector of the economy.

The statement of basic materials. Planning of the development of the subjects of the real sector of the economy is a process of formation and substantiation of strategic and tactical goals and tasks, selection of optimal directions of their achievement in accordance with available resources, aimed at increasing the efficiency of work in the future. Strategic planning sets the target and the main directions of further development of the business entity by developing its strategy, taking into account the life cycle and competitive environment, and creates a basis for all management decisions.

The strategic plan of development formulates the key goals and objectives of the enterprise for the long-term period, which should be coordinated with the general strategy of development of the subject of the real sector of the economy.

Tactical planning is characterized by a higher level of detail and focused on how to implement strategic goals, taking into account financial, resource, informational, political, legal, time and other constraints.

Planning of the development of the subjects of the real sector of the economy is aimed at solving the following main tasks: assessment of expediency and necessity of functioning and development taking into account the stage of the life cycle of the subject of management; increase of stability, investment attractiveness and optimization of resources attraction for realization of development projects; reduction of operational, investment and financial risks; improvement of the price, marketing and assortment policy and study of existing capacity and prospects of development of markets; definition of the prospects of activity on the basis of the system of quantitative and qualitative development parameters taking into account the change of risk environment, etc.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Since any enterprise operates in conditions of uncertainty and different degree of probability of occurrence of certain risks, the external and internal environment can be defined as the risk environment of the subject of the real sector of the economy. It should be noted that the risk environment of the subject of the real sector of the economy can be represented by macro, meso and micro levels. Macro- and mezo-valences are related to the external environment and are represented respectively by the medium of the indirect (indirect) and immediate surroundings. The internal environment is embodied in the potential of the subject of economic activity and is considered at the micro level (Fig. 1).

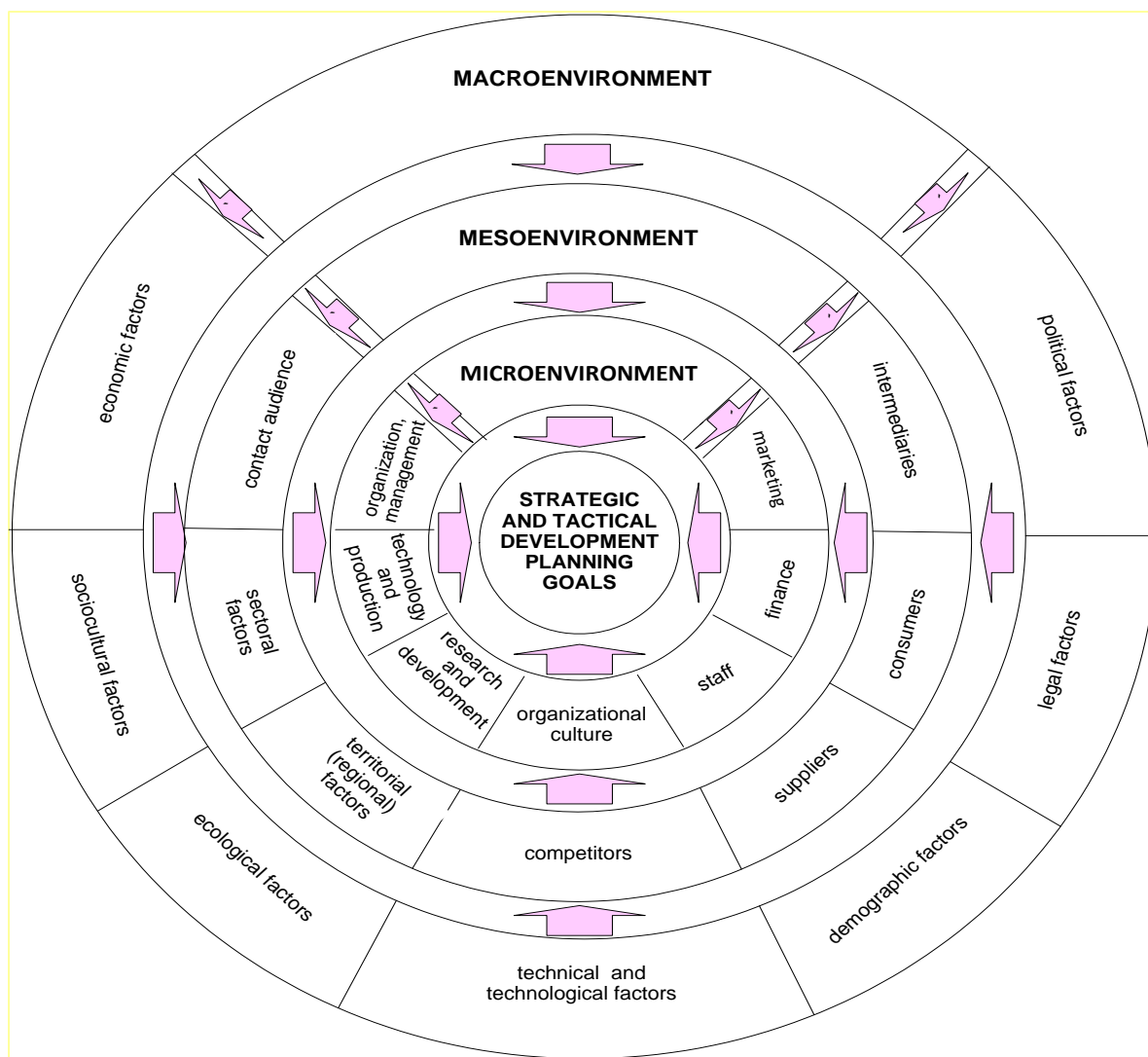

Fig. 1. Risk-environment of subjects of the real sector of the economy

Source: constructed by authors on the basis of [4; 6].

To the factors of the macroenvironment, which determine the planning of the development of the subject of the real sector of the economy of the enterprise, we shall attribute:

– economic (the stage of the cycle of economic development, the general state of the economy of Ukraine, including the potential of the real sector, the development of integration processes in the economic space, general and sectoral conjuncture, methods and mechanisms of regulation, competitiveness and investment attractiveness of economic entities, investment climate, regulation of export and import of products on the basis of licensing and quotation, change of customs policy, etc.);

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– technical and technological (state and dynamics of scientific and technological progress, the level of technology and technology, the degree of use of innovations, the flexibility of production processes, the productivity and reliability of equipment, the availability of developed infrastructure, etc.);

– socio-cultural (social protection by means of legally established rights, creation of new workplaces, organization of the system of subsidies and benefits, stability of wages, increase of the level of social protection, degree of development of culture and education of society, etc.);

– legal (perfection and stability of the normative base, including in the field of taxation, licensing, patenting, etc.);

– political (general political climate and the state of development of international relations, the role and place of the country in the political arena, the policy of foreign countries regarding socio-economic and political reforms in Ukraine, military-political conflicts in separate regions of the country and the world);

– demographic (the formation of labor resources (fertility, mortality and natural population growth), the variability of generations of working population, life expectancy, migration of the population, etc.);

– environmental (requirements of environmental legislation, costs arising from the utilization of waste from production, maintenance and operation of environmental protection and treatment facilities, etc.).

Factors of the mesoenvironment that affect the process of planning the development of the subject of the real sector of the economy are:

– sectoral (industry, sectoral planning and economic stimulation, regulatory framework, control system, level of competition in the industry, introduction of innovations, etc.);

– regional (natural conditions and resources, ecological properties of the territory, the state of infrastructure development (production, social, scientific and technical, environmental, intellectual));

– a contact audience (state control and regulation bodies (Ministry of Finance, State Fiscal Service), executive bodies, press and news agencies, financial advisers, audit firms, lawyers, trade unions, etc.);

– suppliers (price and quality of raw materials, spare parts, etc., terms of delivery, delivery time, service, etc.);

– consumers of products (price and quality of products (works, services), conditions of sale, warranty and post-warranty service, etc.);

– competitors (the study of which involves taking into account the size of the market, the extent of competition, the number of firms-buyers and the volume of procurement, the availability of substitutes products, etc.);

– intermediaries in the financial market (banking institutions and specialized financial and credit institutions (insurance companies, pension funds, financial companies, etc.), commodity markets (commodity exchanges, brokerage companies, etc.) and the labor market (employment services, staffing agencies, etc.); etc.).

The factors of the microenvironment of the subject of the real economy sector should be considered: management organization, technology and production, research and development, marketing, personnel, finance, organizational culture. That is, the microenvironment factors characterize the structure and efficiency of the enterprise management system, the level of organization of its marketing and financial and economic activity, the nature of the organization of labor and production processes, the degree of effectiveness of strategic and tactical planning and forecasting systems created at the enterprise, the image of the enterprise, monitoring and prompt response to risks the environment and so on.

The influence of these factors can cause both the emergence of risks and the negative or positive dynamics of their changes. Note that the risks posed by macroeconomic factors (financial, market, investment, innovation, currency, tax, inflation, etc.) and mise environments (price, commodity, interest, currency, innovation, investment, stock, credit, etc.) are predominantly unmanaged, however, it is possible to minimize the negative impact of the identified risks by taking appropriate actions at the micro level, namely by diversifying activities, production and sales, limiting costs, insurance and reinsurance, transferring risks, that is, so that b to use the most favorable opportunities and minimize the influence of destructive factors.

The risks of the microenvironment (financial stability, liquidity, business activity, credit, interest, price, innovation, etc.) of the real sector of the economy are able to manage in the presence of an effective system of risk management, which involves the identification, analysis and risk assessment. Risk identification is preceded by risk-environment research, which allows determining the likelihood of occurrence of risk events and assessing the degree of risk exposure to the implementation of the strategic and tactical objectives of the entity.

The analysis and assessment of the risk environment is carried out using certain methods (Fig. 2), which are a system of theoretical and cognitive categories, scientific instruments and regulatory principles for studying the risks of planning, functioning and development of the subjects of the real sector of the economy [5].

In the structure of general scientific and specific scientific methods and models, the dialectic method assumes that economic phenomena must be considered in interconnection, movement and development [5].

Considering any economic entity of the real sector of the economy can be as a complex, dynamic system, which is characterized by: purposefulness, hierarchy (the presence of structural components, the division of functions, definition of rights and levels of subordination), polystructure (simultaneous existence of the enterprise of interconnected subsystems (shops, sections, services, departments, etc.), openness (manifested in the close interaction of the enterprise with the environment).

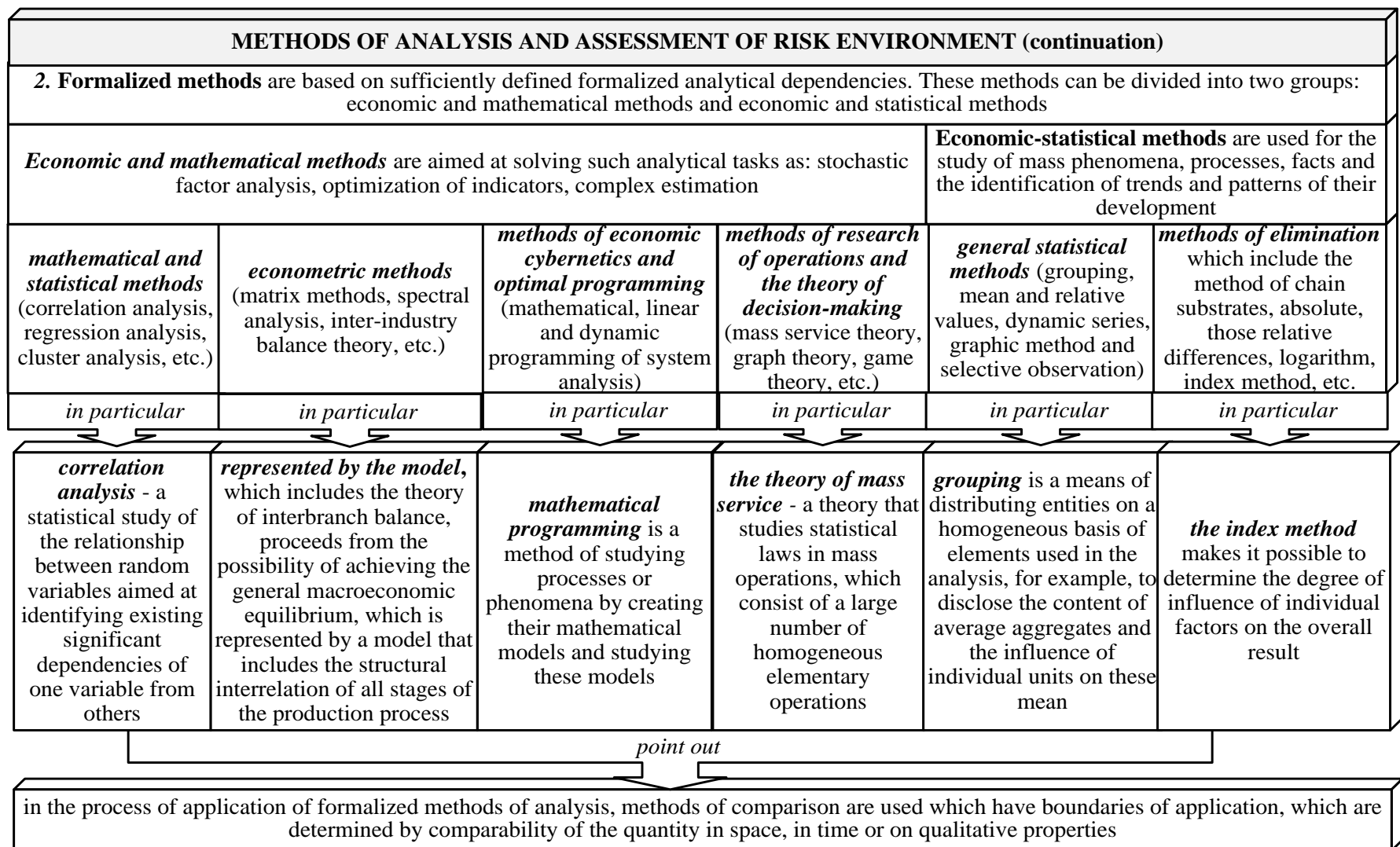
The application of the dialectical method allows to detail the development of the subjects of the real sector of the economy as a system, to identify and study the interrelations between the elements of the investigated system and the causal relationships of change in their parameters, to measure the degree of influence of factors on the change in the parameters of the economic system and the overall result of their actions, develop a system of indicators that fully characterize the processes of functioning and development; to evaluate analytical results and to substantiate the conclusions and recommendations.

The number of existing methods of research determines the need for their scientific classification, according to which all methods are distributed to non-formalized and formalized. Unformalized - based on the description of analytical procedures at the logical level, formalized - are based on sufficiently defined formalized analytical dependencies.

The development of business entities is directly related to the strategic changes that are made through the planning system. The effectiveness of the planning system is determined by the achievement of the established tactical and strategic goals and the provision of competitive advantages through the realization of existing opportunities and the neutralization of the risks of the environment. In order to evaluate the effectiveness of the strategic planning system at the enterprise, it is necessary to form a system of financial and non-financial, quantitative and qualitative indicators that would fully reflect the changes related to the implementation of strategic and tactical plans for development that requires further research.

METHODS OF ANALYSIS AND ASSESSMENT OF RISK ENVIRONMENT								
1. Non-formalized methods - based on the description of analytical procedures at the logical level								
Expert estimation method is a way of forecasting and estimating future results of actions based on expert forecasts.								
Individual methods are the use of expert opinions that are formulated without taking into account the views of other experts.		Collective expert methods - ensure the formation of a united common opinion as a result of the reciprocity of the involved specialist – experts.						
interview - is to organize an interview with an expert analyst, during which determines the factors of influence on the investigated facility, expected results of management, etc.	the question-naire method is to provide the expert with written answers to the question-naire questions	the method of the commission is to develop the experts the best way to achieve the goal of the goal, taking into account all the proposals and ideas expressed at the meeting	the method of impartial evaluation is to choose an optimal independent solution among those ones that were expressed by experts at the meeting	the Delphi method is one of the methods of collective expert assessment, which involves conducting an expert survey among a group of specialists in several rounds to choose the best solution	the conference of ideas differs from the method of brainstorming by the pace of the meetings and is allowed by a brief benevolent critique of ideas in the form of replicas and comments	the scenario method involves the creation of scenario-development technologies (optimistic, pessimistic, and normal), which provides a higher probability of developing and adopting effective solutions in those situations where this is possible and the probability of minimizing the expected losses to a minimum in those situations where losses are inevitable	psychological (socio-psychological) methods - these are methods of influencing the object of management, which are based on the use of socio-psychological factors and aimed at managing socio-psychological relationships in the team, to achieve goals set before the organization	morphological analysis is an expert method of systematic review of all possible variants of the development of individual elements of the investigated system, based on complete and clear classifications of objects and phenomena, their properties and parameters

Fig. 2. Formalized and non-formalized methods of risk-environment analysis and evaluation

30

Fig. 2. Page 2

Source: built by authors based on [1; 2; 5; 6].

Conclusions. The analysis and assessment of the risk environment by means of the above methods will allow any entity to: maintain an optimal level of risk that is incapable of causing critical and catastrophic consequences (ie, lead to loss of income and capital), control and regulation of the risks of emerging risk in crisis conditions of management. The above will allow to objectively and comprehensively estimate level of display of a degree of risks and accordingly to minimize them taking into account changing of conditions of macro, meso and microenvironment. Prospects for further research are to create a system of balanced indicators that would quantitatively and qualitatively assess the impact of the risk environment on the implementation of strategic and tactical plans for the development of entities in the real sector of the economy.

References

1. Butnyk, O. M. (2003). *Vnutrishnia mihratsiia ta tymchasovi peremishchennia v Ukraini v umovakh politychnykh ta sotsialno-ekonomichnykh zahroz [Economic-mathematical modeling of the dynamic laws of the development of economic systems]*. Kharkiv: INZhEK [in Ukrainian].
2. Kalchenko, O. M., Shyshkina, O. V. (2018). *Finansovyi analiz [Financial analysis]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].
3. Spitsnandel, V. N. (2000). *Osnovy sistemnogo analiza [Fundamentals of System Analysis]*. Saint Petersburg: Business Press [in Russian].
4. Tompson, A. A. & Striklend, A. Dzh. (2009). *Strategicheskii menedzhment. Kontseptsii i situatsii dlia analiza [Strategic Management. Concepts and situations for analysis]*. (12nd ed.). (Trans). Kiev: Viliams [in Russian].
5. Kim, Dzh. O., Myuller, Ch. U. & Klekka, U R. (1989). *Faktornii, diskriminantnyi i klasternyi analiz [Factorial, discriminant and cluster analysis]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
6. Ilchuk, V. P. (Eds.). (2017). *Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpriemnytstva realnoho sektoru ekonomiky [Financial support for the development of business entities in the real sector of the economy]*. Chernihiv: CNUT [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Бутник О. М. Економіко-математичне моделювання динамічних закономірностей розвитку економічних систем: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2003. 224 с.
2. Кальченко О. М., Шишкіна О. В. Фінансовий аналіз: навчальний посібник. Чернігів: Видавець Брагинець О. В., 2018. 524 с.
3. Спицнандель В. Н. Основы системного анализа. Санкт-Петербург: Бизнес-пресса, 2000. 326 с.
4. Томпсон-мл., А. А., Стрикленд А. Дж. III. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации для анализа: [перевод с английского]. 12-е изд. Москва; Санкт-Петербург; Киев: Вильямс, 2009. 924 с.
5. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ: пер. с англ. / Дж.-О. Ким и др. Москва: Финансы и статистика, 1989. 215 с.
6. Фінансове забезпечення розвитку суб'єктів підприємництва реального сектору економіки: колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. Чернігів: ЧНТУ, 2017. 272 с.

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

Kalchenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Кальченко Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Кальченко Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: Onkalchenko.2014@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

УДК 657.633

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-32-40

*Ірина Чумакова, Юлія Кравченко***ОСВІТНІ ПОСЛУГИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В МЕЖАХ ДЕРЖАВНОГО ЗАМОВЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ***Ірина Чумакова, Юлія Кравченко***ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ УСЛУГИ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАМКАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЗАКАЗА КАК ОБЪЕКТ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ***Irina Chumakova, Yuliia Kravchenko***EDUCATIONAL SERVICES OF INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE FRAMEWORK OF THE STATE ORDER AS OBJECT OF INTERNAL CONTROL**

Стаття присвячена вирішенню проблеми внутрішнього контролю освітніх послуг, що надаються закладами вищої освіти. Авторами визначено поняття й суб'єкти освітніх послуг та місце внутрішнього контролю в процесі формування та розміщення державного замовлення на надання освітньої послуги. Встановлено, що внутрішній контроль, який здійснює Міністерство освіти і науки України, є внутрішньосистемним. Обґрунтовано необхідність запровадження на рівні Міністерства освіти і науки України та закладу вищої освіти окремих типів контрольних процедур залежно від цілей їх застосування під час планування та виконання державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою.

Ключові слова: внутрішній контроль; освітні послуги; державне замовлення; заклади вищої освіти; внутрішньосистемний контроль; контрольні процедури; Міністерство освіти і науки України.

Рис.: 1. Бібл.: 8.

Статья посвящена решению проблемы внутреннего контроля образовательных услуг высших учебных заведений. Авторами определено понятие и субъекты образовательных услуг и место внутреннего контроля в процессе формирования и размещения государственного заказа на предоставление образовательной услуги. Установлено, что внутренний контроль, осуществляемый Министерством образования и науки Украины, является внутрисистемным. Обоснована необходимость внедрения на уровне Министерства образования и науки Украины и высшего учебного заведения отдельных типов контрольных процедур в зависимости от целей их использования во время планирования и выполнения государственного заказа на подготовку специалистов с высшим образованием.

Ключевые слова: внутренний контроль; образовательные услуги; государственный заказ; высшие учебные заведения; внутрисистемный контроль; контрольные процедуры; Министерство образования и науки Украины.

Рис.: 1. Библ.: 8.

The article is devoted to solving the problem of internal control of educational services provided by institutions of higher education. The scientists discovered meaning of control and its characteristics. Internal control is defined as a set of measures aimed at ensuring the effective, lawful use of budget funds and achievement of the goals of the state body and the expected results of execution of budget programs or state contracts. The authors define the concept, subjects of educational services and the place of internal control in the process of forming and placing a state order for the provision of educational services. The necessity of introducing certain types of control procedures at the level of the Ministry of Education and Science of Ukraine and institutions of higher education, depending on the purposes of their application during the planning and execution of the state order for the training of specialists with higher education has been substantiated. The main types of control procedures in the article include preventive, ongoing and follow-up control procedures. It was established, the internal control carried out by the Ministry of Education and Science of Ukraine is intra-system, during which the procedures of preventive (within the parameters of control of competitive selection criteria) and directive control are applied. Internal control at the level of institutions of higher education will be presented by detection control procedures for the most part, the implementation of which is aimed at timely detection of the realized risk event. The authors prove that internal control over the process of creating and placing a public order for the provision of educational services can be based on a risk-oriented approach, which forms the basis of the best European and world practice of control at the organization level. The introduction of a risk-oriented approach to the practice of internal control at the institution of higher education through the implementation of detection control procedures will facilitate the simultaneous resolution of the tasks of corrective and compensatory control.

Keywords: internal control; educational services; state order; institutions of higher education; intra-system control; control procedures; Ministry of Education and Science of Ukraine.

Fig.: 1. References: 8.

JEL Classification: H83

Постановка проблеми. Гарантування державою доступності та якості освіти вимагає адекватної системи її фінансування на засадах різноманітності джерел та організації контролю за ефективним використанням ресурсів для досягнення мети економічної діяльності закладів освіти. У фінансуванні вищої освіти в Україні дедалі важливішою стає проблема ефективного формування, розміщення та виконання державного замовлення на підготовку фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів (далі – державне замовлення).

Як зазначає Рахункова палата України у своєму рішенні про результати аналізу формування, розміщення і виконання державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою у 2011-2014 рр., «загальний стан формування, розміщення та виконання державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою є незадовільним, оскільки є неконтрольованим, неефективним та збитковим для держави процесом» [1, с. 1]. Відсутність належного контролю та регулювання з боку держави призвела до численних випадків незаконного використання коштів на фінансування надання (виробництва) освітніх послуг, а саме: планування й використання державними закладами вищої освіти (далі – ЗВО) коштів на підготовку фахівців із вищою освітою за державним замовленням як коштів на утримання бюджетної установи; непрозорість механізму розподілу місць державного замовлення між ЗВО, які належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України (далі – МОН); обсяги студентів, які вступають на навчання за державним замовленням, ніяк не пов'язані з обсягами фінансування ЗВО [1, с. 2, 4].

За висновками Рахункової палати, «сфера державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою потребує кардинального реформування, впровадження нової системи фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності, яка б відповідала найкращим європейським і світовим практикам» [1, с. 1].

Одним із кроків до побудови моделі освіти європейського зразка було оновлення у 2014 році положень Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII (далі – Закон) і передбачення в цьому зв'язку покращення ситуації з фінансуванням ЗВО за рахунок забезпечення їхньої фінансової та академічної автономії при одночасному помірному державному регулюванні.

ЗВО – це окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [2, ст. 1]. В Україні ЗВО поділяються на заклади державної, комунальної та приватної власності. Згідно з п. 1 ст. 71 Закону фінансування державних ЗВО здійснюється на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень. Фінансування ЗВО комунальної форми власності здійснюється здебільшого за рахунок коштів місцевих бюджетів, проте не виключає фінансування з інших, не заборонених законодавством, джерел фінансування. Приватні заклади фінансуються переважно їхніми засновниками [2, ст. 71].

Історично склалося, що основним джерелом фінансування освіти в Україні є кошти державного й місцевих бюджетів. Причому державне фінансування вищої освіти переважає, і протягом останніх 10 років витрати державного бюджету України на сферу вищої освіти зросли втричі. Якщо порівнювати частку державних видатків у нашій країні та в інших країнах, то стає очевидним, що її рівень не є низьким. У 2016 році видатки зведеного бюджету на вищу освіту в Україні становили 30,6 млрд грн, тобто 4,4 % від загальних видатків державного бюджету, що дорівнює 1,9 % ВВП [3]. Для порівняння, в Італії частка витрат на освіту у структурі сукупних державних витрат становить 0,3 % ВВП, Франції – 0,6 % ВВП, Німеччині – 0,8 % ВВП [4].

Однак загальна картина не дає відповіді на питання про доцільність і ефективність використання бюджетних коштів у освітній сфері, відповідність державних витрат якості освіти. Крім того, в розвинутих країнах Європи та світу велику частку у структурі фінансування вищої освіти становлять приватні джерела, які залучаються із застосуванням різних інноваційних підходів, які орієнтовані на отримання конкретних резуль-

татів діяльності ЗВО. В Україні не набув поширення світовий досвід багатоканальності фінансування, а принципи так званого державного замовлення залишилися тими самими, що і за часів планової економіки.

Положеннями Закону регламентовано порядок фінансування державних ЗВО в межах державного замовлення, його формування та розміщення. Згідно з цим порядком «показники державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються за рівнями вищої освіти та спеціальностями з урахуванням середньострокового прогнозу потреби у фахівцях на ринку праці центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, у порядку, встановленому законом, за участю ЗВО, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, роботодавців та їх об'єднань. Загальний обсяг державного замовлення для підготовки фахівців ступенів молодшого бакалавра, бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного та ветеринарного спрямувань) на поточний рік становить не менш як 51 відсоток кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які у поточному році здобули повну загальну середню освіту» [2, ст. 72].

Отже, державне замовлення є засобом державного регулювання задоволення потреб економіки та суспільства в кваліфікованих кадрах, підвищення освітнього та наукового потенціалу нації, забезпечення конституційного права громадян на здобуття освіти відповідно до їхніх покликань, інтересів та здібностей. Тому реалізація процесу надання освітніх послуг у межах державного замовлення вимагає належного контролю для дотримання всіх вимог освітнього процесу, починаючи від формування пропозиції щодо обсягу державного замовлення на відповідний рік та його розміщення до надання знань і присвоєння кваліфікації та отримання компетенцій, підкріплених відповідним дипломом. На практиці основний акцент робиться на реалізацію самого освітнього процесу й не приділяється належної уваги такій основній функції управління цим процесом, як внутрішній контроль надання (виробництва) освітніх послуг.

Досягнення цілей ЗВО відбувається за наявності фінансових ресурсів, у тому числі бюджетних коштів, що, своєю чергою, вимагає підвищення рівня контролю за їх використанням. Незважаючи на посилення окремих напрямів і етапів контролю, за результатами проведених органами Державної аудиторської служби України контрольних заходів слід констатувати, що в галузі спостерігається незадовільний стан фінансової, бюджетної дисципліни, кількість фінансових порушень з року в рік не зменшується, а навпаки, має постійну тенденцію до щорічного зростання. «У МОН не побудовано дієвої системи внутрішнього контролю, ... а існуюча практика діяльності внутрішнього аудиту унеможливорює попередження фінансових порушень та не гарантує керівникам галузі правильність побудови такої системи...» [5, с. 36, 68]. Зазначені аспекти надають актуальності проблемі запровадження в системі МОН та на рівні ЗВО внутрішнього контролю, що має бути організований під час планування та виконання державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттю проблем побудови європейської системи внутрішнього контролю в державному секторі приділено значну увагу в працях таких авторів, як П. П. Андреев, М. В. Бариніна, І. Б. Стефанюк, О. О. Чечуліна, С. П. Чорнуцький та ін. Здебільшого увагу акцентовано на визначенні проблем імплементації європейської моделі побудови державного внутрішнього фінансового контролю у вітчизняну практику та можливих шляхів їх вирішення. Питання внутрішнього контролю витрат бюджетних установ на надання освітніх послуг у контексті проблематики визначення структури цього процесу та послідовності його організації і проведення на рівні державних вищих навчальних закладів, розробки критеріїв оцінки якості внутрішнього контролю та показників його ефективності в галузі надання (виробництва) освітніх послуг висвітлені в працях Н. М. Хорунжак [6] і О. М. Откаленко [7].

Аналіз публікацій свідчить про наявність вирішення широкого спектра методичних і організаційних проблем адаптації європейської моделі внутрішнього контролю в державному секторі у вітчизняну практику. Зокрема потребують чіткого обґрунтування підходи до можливостей застосування в межах цієї моделі сучасних підходів до організації внутрішнього контролю бюджетних витрат на надання освітніх послуг на різних рівнях та етапах їх надання (виробництва).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні напрацювання авторів, залишаються невирішеними проблеми організації та проведення внутрішнього контролю витрат на підготовку фахівців із вищою освітою в межах державного замовлення на різних рівнях та етапах його планування і виконання.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування підходів і надання рекомендацій щодо організації та проведення внутрішнього контролю на рівні МОН і ЗВО під час формування, розміщення та виконання державного замовлення на надання освітньої послуги на підготовку фахівців із вищою освітою.

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблем запровадження й організації внутрішнього контролю на різних етапах надання (виробництва) освітніх послуг, що надаються закладами вищої освіти, потребує розкриття змісту поняття контролю та його характеристик. Контроль є безперервним процесом, який здійснюється на кожній стадії управління й завжди має функціональне призначення. Контролю притаманна певна подвійність, що дозволяє в контексті формування, розміщення та виконання державного замовлення виокремити такі ознаки, що його характеризують. По-перше, такий контроль є наскрізним, тобто таким, що здійснюється на кожній стадії руху бюджетних коштів; по-друге, це підсумковий контроль щодо досягнення максимальної ефективності та якості освітніх послуг, що надаються (виробляються) у межах державного замовлення, та відповідності підготовки фахівців із вищою освітою сучасним вимогам і механізмам ринку (включаючи суб'єктів, ціни, закони попиту і пропозиції освітніх послуг).

Контроль називатиметься внутрішнім, якщо його суб'єкт і об'єкт перебувають у середині однієї організації або в системі її управління. Внутрішній контроль має широке визначення як процес, який здійснюється органом управління організації та іншим персоналом організації для забезпечення розумної гарантії досягнення таких цілей: ефективність і раціональність діяльності; достовірність фінансової звітності; дотримання законів і нормативних актів.

Внутрішній контроль – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективного, законного використання бюджетних коштів та досягнення цілей діяльності державного органу та встановлених очікуваних результатів виконання бюджетних програм чи положень державних контрактів.

На виконання вимог бюджетного законодавства України МОН як головний розпорядник бюджетних коштів (далі – РБК) зобов'язаний організувати та здійснювати внутрішній контроль за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань РБК нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів і витрачанням ними бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах з метою забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності бюджетної установи та її підвідомчих установ. Крім того, РБК рекомендовано під час організації внутрішнього контролю у своїх закладах та в підвідомчих бюджетних установах застосовувати інтегровану концепцію, яка отримала в міжнародній практиці назву «модель COSO». Згідно з цією моделлю внутрішній контроль складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів (контрольне середовище, оцінка ризику, контрольна діяльність, інформація та комунікація, моніторинг) і має бути організованим як цілісний

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

процес, що містить діяльність з управління ризиками та управлінську підзвітність (відповідальність), яка повинна передбачати механізми, процеси, операції, інтегровані в систему внутрішнього контролю.

Будувати систему внутрішнього контролю відповідно до моделі COSO потрібно з урахуванням галузевої специфіки конкретної організації. Основним напрямом діяльності ЗВО є надання освітніх послуг. З огляду на законодавче трактування [2, с. 1] освітні послуги – це комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання. Отже, суб'єктами внутрішнього контролю є МОН як головний РБК і одночасно замовник на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, та ЗВО як РБК нижчого рівня – виконавці (виробники) освітніх послуг.

Зазначені висновки підтверджуються такими положеннями:

- *по-перше*, нормою ч. 1 ст. 71 Закону визначено, що фінансування державних ЗВО здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг із підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості в прийнятті рішень;

- *по-друге*, наявністю бюджетної програми за кодом програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету 2201160 «Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики», дані додатку № 3 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» [8];

- *по-третьє*, визначення терміна «освітня діяльність», наведене в Законі, чітко вказує, що це є діяльність ЗВО, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти й задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб.

Процес надання освітньої послуги розпочинається із формування і подачі ЗВО міністерству, до відомства якого входить, конкурсних пропозицій, а міністерство, у свою чергу, проводить конкурсний відбір ЗВО й укладає з переможцями державний контракт. Виконання державного контракту передбачає надання ЗВО освітніх послуг шляхом проведення лекцій, семінарів, практичних занять, консультацій тощо в межах освітньої програми та здійснює атестацію здобувачів. Як результат, здобувачу освітньої послуги присвоюється відповідна кваліфікація та фізична особа отримує диплом державного зразка (рисунок).

Враховуючи, що внутрішній контроль є цілісним процесом, що допомагає організації досягти поставлених цілей завдяки прямому взаємозв'язку між останніми та параметрами контролю й компонентами управління ризиками, інформація, наведена на рисунку, може бути деталізована залежно від типів контрольних процедур, які застосовуватимуться на рівні МОН і ЗВО на різних етапах планування, формування та виконання державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою.

Як засвідчує краща європейська і світова практика, застосування зазначених контрольних процедур є одним із способів запровадження моделі COSO на рівні організації. Крім того, їх розроблення дозволяє керівництву організації вживати необхідних заходів для забезпечення достатньої впевненості в тому, що цілі та завдання діяльності будуть досягнуті.

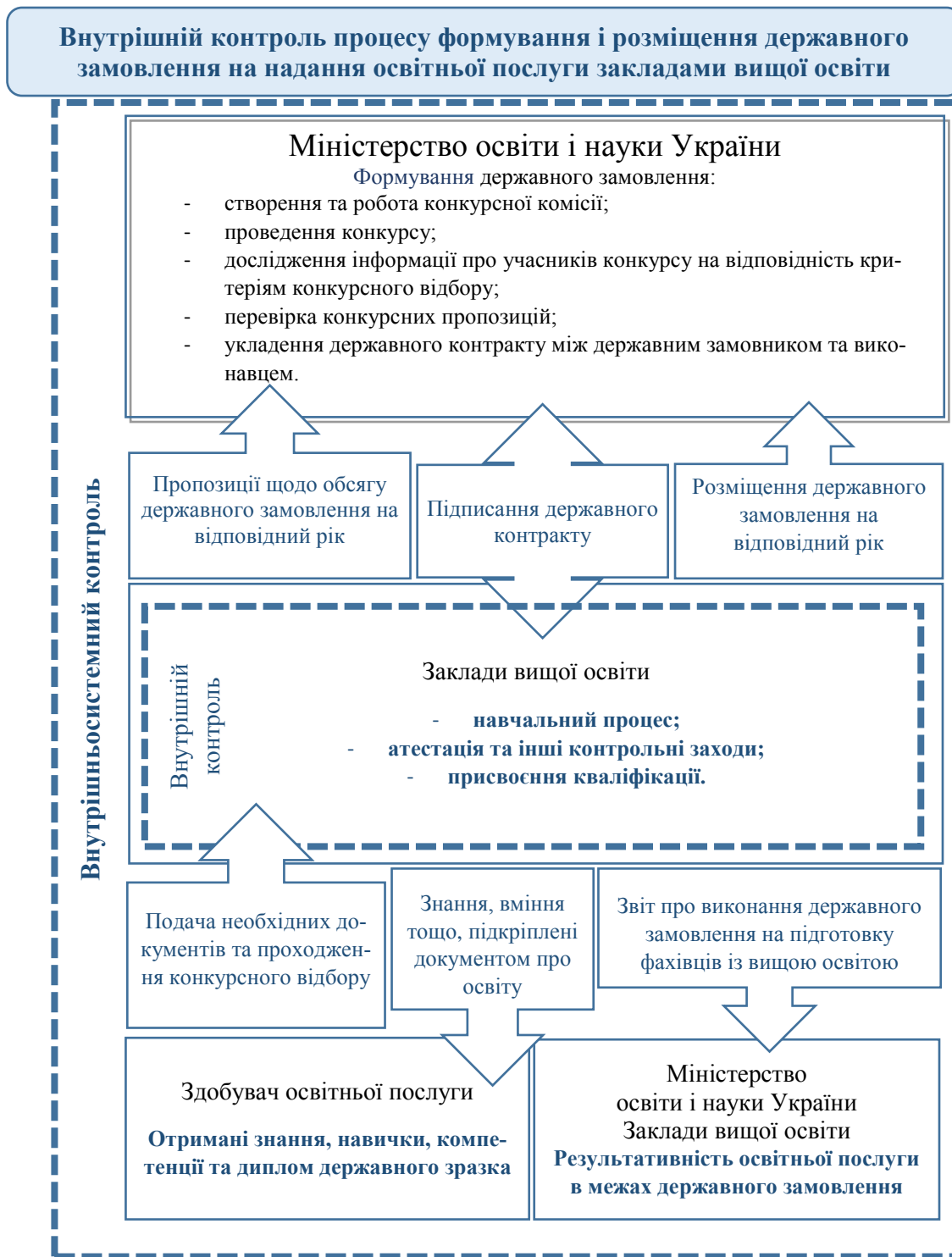

Рис. Внутрішній контроль процесу формування й розміщення державного замовлення на надання освітньої послуги закладами вищої освіти

Основними типами контрольних процедур є:

- превентивні контрольні процедури, що здійснюються з метою попередження виникнення ризикової події;
- поточні – у процесі існування ризику;
- наступні – є процедурами контролю «постфактум», тобто здійснюються після реалізації ризикової події.

У контексті суміщення часових меж виникнення й реалізації ризикової події з типами процедур внутрішнього контролю, контрольні процедури, що застосовуються на рівні МОН і ЗВО, доцільно розглядати під час формування, розміщення та виконання державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою.

Контроль, що здійснюється на рівні МОН, є внутрішньосистемним. Під час його здійснення застосовуються процедури превентивного (у межах параметрів контролю критеріїв конкурсного відбору) і директивного контролю. Останні спрямовані на попередження ризиків невідповідності вимогам законодавства щодо формування конкурсної комісії, підготовки та затвердження положення про її діяльність, дотримання комісією законодавчих норм щодо розміщення державного замовлення на конкурсних засадах, формування переліку і зразків конкурсної документації та конкурсних пропозицій тощо.

Внутрішній контроль на рівні ЗВО здебільшого буде представлений детекційними контрольними процедурами, здійснення яких спрямоване на вчасне виявлення реалізованої ризикової події. Проте такі процедури можуть бути розроблені для досягнення цілей застосування корегуючого та компенсаційного контролю.

До контрольних процедур детекційного контролю можна віднести перевірку:

- правильності розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта, а саме достовірності таких показників: оплати праці працівників, які забезпечують підготовку одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта, слухача; нарахувань на оплату праці; витрат на виплату академічної стипендії; витрат на соціальне забезпечення для надання державних пільг та гарантій окремим категоріям учнів, студентів; витрат на оплату комунальних послуг та енергоносіїв у межах встановлених норм споживання; витрат, безпосередньо пов'язаних із навчанням учнів, студентів, аспірантів, докторантів, слухачів, зокрема на придбання реактивів, сировини, матеріалів для проведення лабораторних занять, придбання та передплату періодичних видань, проведення поточного ремонту, технічного огляду та технічного обслуговування основних фондів, оплату послуг у межах встановлених норм споживання тощо; витрат, опосередковано пов'язаних із навчанням учнів, студентів, аспірантів, докторантів, слухачів, зокрема на оплату послуг банківських установ, проведення ліцензійної та акредитаційної експертизи, отримання необхідних для здійснення навчально-виховного процесу дозволів, встановлення охоронної, пожежної сигналізації, підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, у межах встановлених норм споживання, а також відрахувань профспілковим організаціям на проведення культурно-масової та фізкультурної роботи відповідно до законодавства; капітальних витрат; витрат на утримання гуртожитку з розрахунку на одного мешканця гуртожитку, який є учнем, студентом, аспірантом, докторантом, слухачем і навчається за державним замовленням;

- дотримання положень нормативно-правових актів під час формування пропозиції щодо обсягу державного замовлення на відповідний рік.

Процедури корегуючого (корегування небажаного наслідку реалізованої ризикової події) та компенсаційного контролю (здійснення додаткових контрольних процедур для підвищення ймовірності виявлення помилок та інших порушень) спрямовані на встановлення законності та ефективності витрат на оплату праці, виплату стипендій та інших видів витрат у процесі надання освітньої послуги.

Дослідження рівня досягнення очікуваних результатів, зазначених у державному контракті, здійснюється із використанням контрольних процедур детекційного контролю.

Крім того, процедури виявляючого контролю (детекційного) застосовуються під час перевірки МОН звітів ЗВО про виконання державного замовлення на підготовку фахівців із вищою освітою для виявлення відхилень запланованих результативних показників від фактичних показників виконання паспорту бюджетних програм 2201160 «Підго-

товка кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики», 2201190 «Виплата академічних стипендій студентам (курсантам) вищих навчальних закладів», 2201210 «Надання пільгових довгострокових кредитів для здобуття вищої освіти», 2201280 «Підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка».

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищевикладене, робимо такі висновки, які дозволяють сформулювати рекомендації щодо подальшого розвитку досліджень за цією темою. Враховуючи положення вітчизняних нормативно-правових актів, які рекомендують систему внутрішнього контролю РБК будувати із застосуванням «моделі COSO», внутрішній контроль процесу формування і розміщення державного замовлення на надання освітньої послуги може базуватися на ризикоорієнтованому підході, який є основою кращої європейської та світової практики функціонування контролю на рівні організації. Застосування цього підходу в МОН передбачає проведення внутрішньосистемного контролю, який включає процедури превентивного, директивного й детекційного контролю, з урахуванням переліку ризикових операцій, що є «червоними прапорцями» процесу формування, розміщення та надання освітніх послуг. Впровадження ризикоорієнтованого підходу в практику внутрішнього контролю на рівні ЗВО під час здійснення детекційних контрольних процедур сприятиме одночасному вирішенню завдань корегуючого та компенсаційного контролю. У цьому зв'язку перспективою подальших досліджень є обґрунтування і розробка переліку ризикових операцій для МОН і ЗВО під час формування, розміщення та надання освітніх послуг у межах державного замовлення.

Список використаних джерел

1. Про результати аналізу формування, розміщення і виконання державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою: Рішення Рахункової палати від 11.08.2015 № 1-5. URL: https://osvita.net/wp-content/uploads/2015/10/20150811_No_1_5.pdf.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України початок 2016/17 навчального року / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm.
4. Державні видатки на освіту. *Європейська статистика*. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_education.
5. Звіт про стан розвитку державного внутрішнього фінансового контролю в Україні за 2014 рік. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/107582>.
6. Хорунжак Н. М. Модель системи внутрішнього контролю витрат бюджетних установ на надання послуг. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9-1. Ч. 3. С. 213–217.
7. Откаленко О. М. Впровадження внутрішнього контролю у вищих навчальних закладах державного сектору. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 11. С. 541–545.
8. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.

References

1. Pro rezultaty analizu formuvannia, rozmishchennia i vykonannia derzhavnoho zamovlennia na pidhotovku fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu: Rishennia Rakhunkovoi palaty [Execution of a state order for the training of specialists with higher education: Decision of the Accounting Chamber]. № 1-5 (from August 11, 2015). Retrieved from https://osvita.net/wp-content/uploads/2015/10/20150811_No_1_5.pdf.
2. Pro vyshchu osvitu [About higher education]. № 1556-VII (01.07.2014). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy pochatok 2016/17 navchalnoho roku [Main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine beginning of 2016/17 academic year]. <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Derzhavni vydatky na osvitu [Government expenditure on education]. <http://ec.europa.eu>. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_education.

5. Zvit pro stan rozvytku derzhavnoho vnutrishnoho finansovoho kontroliu v Ukraini za 2014 rik [Report on the development of public internal financial control in Ukraine 2014]. Retrieved from <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/107582>.

6. Khorunzhak, N. M. (2014). Model systemy vnutrishnoho kontroliu vytravt biudzhetykh ustanov na nadannia posluh [Model of system of internal control of expenses of budget institutions for provision of services]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Herald of Kherson State University*, 9-1 (3), 213–217 [in Ukrainian].

7. Otkalenko, O. M. (2017). Vprovadzhennia vnutrishnoho kontroliu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh derzhavnoho sektoru [Implementation of internal control in higher education institutions of the public sector]. *Ekonomika i suspilstvo – Economics and Society*, 11, 541–545 [in Ukrainian].

8. Pro Derzhavnyi biudzhет Ukrainy na 2018 rik [About the State Budget of Ukraine for 2018]. № 2246-VIII (from December 7, 2017). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.

Чумакова Ірина Юрїївна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач відділу державного фінансового контролю, ДННУ «Академія фінансового управління» (б-р Дружби народів, 38, м. Київ, 01014, Україна).

Чумакова Ірина Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая отделом государственного финансового контроля, ГУНУ «Академия финансового управления» (б-р Дружбы народов, 38, г. Киев, 01014, Украина).

Chumakova Irina – PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Public Financial Control, SESI «Academy of Financial Management» (38 Friendship of peoples Blvd., 01014 Kyiv, Ukraine).

E-mail: irina_chu@ukr.net

Кравченко Юлія Петрівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу державного фінансового контролю, ДННУ «Академія фінансового управління» (б-р Дружби народів, 38, м. Київ, 01014, Україна).

Кравченко Юлия Петровна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела государственного финансового контроля, ГУНУ «Академия финансового управления» (б-р Дружбы народов, 38, г. Киев, 01014, Украина).

Kravchenko Yuliia – PhD in Economics, Senior Research Fellow of the Department of Public Financial Control, SESI «Academy of Financial Management» (38 Friendship of peoples Blvd., 01014 Kyiv, Ukraine).

E-mail: petrenko_yulia@ukr.net

UDC 656.621/.626

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-41-48

Andriy Partola

RESEARCH ON FUNCTIONING CONDITIONS OF ENTERPRISES OF INLAND WATER TRANSPORT OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Андрій Партола

ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ВНУТРІШНЬОГО ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Андрей Партола

ИССЛЕДОВАНИЕ УСЛОВИЙ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ВНУТРЕННЕГО ВОДНОГО ТРАНСПОРТА УКРАИНА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

The article is devoted to the study of operating conditions of Ukrainian water transport enterprises and the identification of barriers for its effective development. Classification of all problems by groups such as natural, technical, political and economic ones is carried out. Reasons of high cost of river traffic, low level of infrastructure and non-compliance of legislative base with modern requirements are analyzed. A comparison of approaches to solving the identified problems in Ukraine and EU countries is conducted. Strategic directions for the development of inland waterways enterprises of Ukraine in the conditions of European integration are outlined.

Keywords: river transport; European integration; freight transportation; charges for river traffic.

Fig.: 2. References: 13.

Стаття присвячена дослідженню умов функціонування підприємств водного транспорту України та виявленню бар'єрів для його ефективного розвитку. Здійснено класифікацію всіх проблем за такими групами, як природні, технічні, політичні та економічні. Проаналізовано причини високої собівартості річкових перевезень, низького рівня інфраструктури та невідповідності законодавчої бази сучасним вимогам. Проведено порівняння підходів до вирішення виділених проблем в Україні та країнах ЄС. Окреслено стратегічні напрями розвитку підприємств внутрішніх водних перевезень України в умовах європейської інтеграції.

Ключові слова: річковий транспорт; європейська інтеграція; вантажні перевезення; збори за річкові перевезення.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

Статья посвящена исследованию условий функционирования предприятий водного транспорта Украины и выявлению барьеров для его эффективного развития. Осуществлена классификация проблем по таким группам: природные, технические, политические и экономические. Проанализированы причины высокой себестоимости речных перевозок, низкого уровня инфраструктуры и несоответствия законодательной базы современным требованиям. Проведено сравнение подходов к решению выделенных проблем в Украине и странах ЕС. Определены стратегические направления развития предприятий внутренних водных перевозок Украины в условиях европейской интеграции.

Ключевые слова: речной транспорт; европейская интеграция; грузовые перевозки; сборы за речные перевозки.

Рис.: 2. Библ.: 13.

JEL Classification: L10, L91

Target setting. Balanced development of the modern transport system of the country is impossible without the development of inland water transport. Support of this type of transport is given much attention in the EU, due to its positive impact on improving the environment and reducing the load on highways. The EU has adopted the Marco Polo II Program, the Naiades Action Plan and the Plan of the Platinum program implementation. As a result of their implementation by 2030, road transport should refocus 30 percent of international and long-distance freight traffic, primarily on internal water transport, as well as rail transport in the EU. It is expected that by 2030, the share of river transport in goods delivery within the EU will be 15 %. Taking into consideration Ukraine's orientation towards European integration, all of these trends will increase in the domestic economy. Therefore, there is an urgent need to study existing problems of the inland waterways industry in Ukraine and outline its promising areas of development.

Uninvestigated parts of general issue defining. To the analysis of economic development of water transport enterprises, a number of works by domestic authors is devoted, namely: Vernygora R., Bonyar S. M., Grytsenko S. P., Gurzhiy N., Okorokov A., Tsuprov and others. In their studies, problems of development of domestic inland water transport are clarified and mechanisms and models of its effective reforming are proposed. Partly the study of river transport was carried out in the framework of scientific works devoted to identification of interconnections between different types of transport and mechanisms development for their

efficient mutual functioning. The most famous researchers of this area are Grytsyik Ye., Voloshenko A., Sadlovska I., Martsenyuk L. However, the issue of further development of inland water transport enterprises remains relevant, especially given existing problems of their functioning and prospects of integration into the European transport system.

Purpose of the article. In connection with the above, the purpose of the study is to identify, analyze and classify the problems of functioning of inland water transport enterprises of Ukraine and outlining strategic directions of its development in the conditions of European integration.

Statement of the main material. Research of economic conditions of enterprises functioning of inland water transport of Ukraine showed, that overwhelming majority of them constantly meet with a number of problems and restrictions, which have a negative impact on economic outcomes. The whole continuum of reasons, which causes them, can be conditionally divided into three blocks – these are natural problems; problems of economic nature and legislative-regulatory nature.

Among the problems, which constrain inland transport development, natural constraints have the least significant negative impact. Unfavorable natural conditions of enterprises operation of inland water transport include: 1) availability of winter break in navigation (1,5-4 months); 2) a significant fluctuation in water state, in particular, in summer in steppe strip; 3) frequent river turns and silting (especially in forest and black earth zone); 4) shallowness of estuaries; 5) a small number of rivers in the same direction; 6) presence of rapids on the main river artery – the river Dipro.

However, not listed factors are the main reasons for low competitiveness of river transport in Ukraine. The problem lies primarily in high cost of river transport, which, for example, by grain transportation are 30 % higher than in the EU and 40% higher than in the USA [1].

The reason for this situation is that the total cost of transportation, except for direct material and operational costs, includes a number of mandatory payments and fees, which should be paid by enterprises of river transport. So, today, a carrier for goods transportation by river must pay:

- canal toll;
- drawbridge fee;
- pilotage fee;
- tonnage tax and port-duty;
- gateway charges;
- payment for water use;
- various one-time permissions.

The total amount of these fees depends on the type and size of the vessel and is about 1.9-2.0 USD per ton of cargo. Pilotage fee and port-duty fees make even more expensive tons of cargo for 4.0-4.5 USD. The most expedient part is obtaining one-time permits, depending on the type and ownership of the vessel; they can make 300-500 USD [2].

Most representatives of business and experts consider a problem to be a mandatory monopoly pilotage fee. Pilotage fee – it is the duty of the captain established by the state to take on board a pilot from a state enterprise, which gives «recommendations» to the ship driver. It can make up to \$ 20 thousand per run or up to \$ 7 per ton for a vessel with a capacity of up to 3 thousand tons.

According to the calculations made by LLC «Hermes-Trading», when transporting cereals, additional charges, including pilotage fee, make up almost 60 % of the freight cost. If additional charges are cancelled, the cost of transportation may decrease to \$ 10-12 per ton, which will allow competing with transportation by rail [3].

In addition, the negative impact on the river transport development is affected by the imbalance between the fees rates for coastal and overseas voyages, which reduces the interest in sending small consignments (up to 6-7 thousand tons per vessel) for immediate export. At present, it is extremely important to reduce the difference in the fees rates for coastal and overseas voyages. Similar changes in regulatory policy could contribute to increasing overseas transportations and, therefore, stimulate the export of agricultural products by river routes at the cost of lowering the primary cost and expenditures on of logistics.

As a result, transport by inland water transport costs more than transportation by rail or motor transport. Under such conditions, it is more profitable to carry, mainly bulk cargo: scrap metal, ore, sand and other raw materials.

Consequently, unreasonably high levels of fees, their number and compulsory nature (e.g., pilotage fee) create unfavorable conditions for expanding existing carriers and make inappropriate the emergence of new inland waterways.

In Europe, when shipping goods by water transport, ship-owners do not pay to the budget, and the towed fleet is not subject to excise duty. If in the USA the excise duty is 70 dollars / ton, then in Ukraine - 139 euros / t. Argumentation of port duties is also debatable. For example, only for the run from Mykolaiv to Ochakiv (44 nautical miles), the cost for services paying is about 4.85 dollars / t. [4; 5]. According to experts from the World Bank, the economically justified amount of port duties in Mykolaiv should not exceed 1.85 dollars. In economically developed countries of the world, it has long been realized that only by developing river transport it is possible to remove loads from highways and thus save on road repairs. Therefore, while by river transport in Ukraine only 0.2 % of the total volume of domestic freight traffic is transported, as opposed to European countries, where this indicator is significantly higher (Fig. 1).

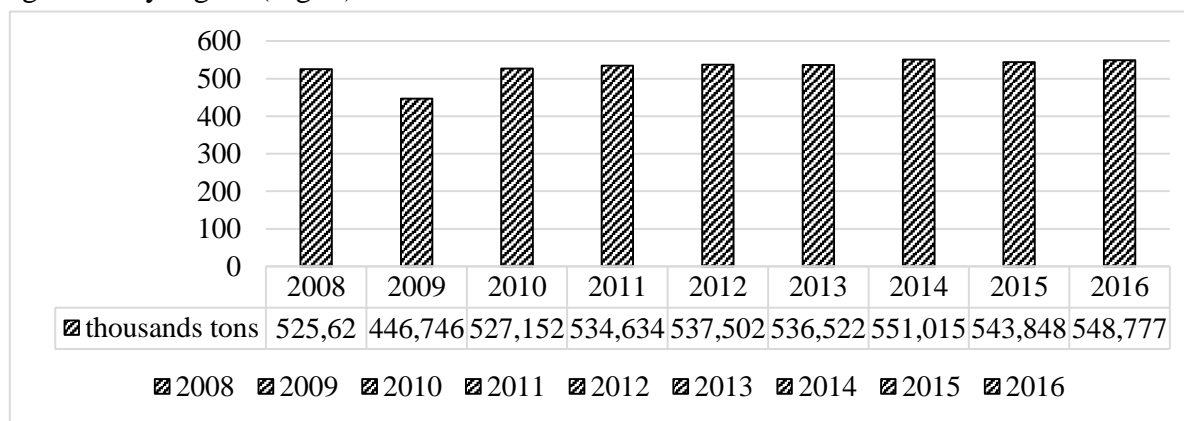

Fig. 1. Dynamics of freight traffic by inland water transport in the EU countries for the period of 2008-2016 (thousands tons)

Source: [6].

As a result of the situation described above, in the domestic river transport, there is almost a complete replacement of freight flows by rail and road transport. This imbalance is also aided by low railway tariffs and the lack of control over allowable loads for road freight transport. The consequence is a chronic problem with the state of roads, the wear of a railroad fleet, the constant need for state subsidies, and the loss of river transport capacity as cheaper and more environmentally friendly. In addition, it should be noted that with the use of road transport, despite its convenience and possibility of small consignments transportation, high cost of transportation is also a significant disadvantage. Regarding railway logistics, it also has a number of problems, in particular rolling stock shortage, its unsatisfactory technical condition, gradual increase of tariffs. All this negatively affects the activities of business entities, making untimely or disadvantageous fulfillment of the obligations undertaken to deliver products under foreign economic agreements and agreements with domestic businesspersons. Therefore, there is a need to find alternative ways of transportation.

Thus, reorientation from road and rail transport to the river transport today is one of the most important tasks for the transport industry of Ukraine. As European and world practice shows, such goods as grain, sand, stone, ore, containers, etc., are much more profitable to transport along the river. In the United States, for example, there are active transports by Mississippi, in the EU; the rivers that are actively used are Rhine and Danube.

An important problem hampering the development of river transport in Ukraine is an outdated material and technical base, low level of mechanization of transshipment operations, considerable physical and moral depreciation of river vessels, and small share of packed goods in total. Almost all Ukrainian river transport is subsidiary and focuses on large batches of goods, mainly construction materials, grain, etc. These factors adversely affect the competitiveness of inland water transport.

The number of technically and morally obsolete vessels is about 81.9 %. As part of the fleet, the largest share of outdated vehicles is cargo and passenger (97.1 %), cargo bulk (89.5 %), bulk carrier (84.4 %) [7]. River-sea transport vessels, which today are considered most effective for cargo transportation, mainly belong to the well-known shipping companies: ASK "Ukrrihflot"; PJSC «Ukrainian Danube shipping company» (PJSC «UDSC»), which has the status of a national carrier; KDM Shipping Public Ltd (Cyprus) – the holding company of the shipping operator «Metropolitan Shipping Company» Ltd. (Kyiv), which carries out cargo and passenger transportation in domestic direction and abroad, which are the main types of their activities, as well as LLC JSC «NIBULON», which carries out transportation of agricultural goods by own company's vessels (coastal and international transportations). In 2012, the company exported more than 10 % of Ukrainian grain, carrying out transportation in the amount of 3.5 million tons [8].

In order for the rivers to be navigable, it is necessary to do a deeping of bed. For more than last twenty-five years, the length of shipping routes has decreased from 4005 km to 1600 km due to gradual silting and rubbing. The river Desna has ceased to be used for shipping traffic. Necessary depths between Pripyat and Dnieper are not supported. Southern Bug in Mykolaiv region washed with a depth of 2.9 meters to 1.65 meters. The biggest problem for carriage is a ride near Kamyanske on the Dnipro River due to the presence of underwater rocks between the cities of Kamyanske and Dnipro. For the period of 1990-2016, the length of the river navigable public transport routes decreased by 1.9 times. In recent years, the quality of roads has started to improve somewhat because of dredging works on Dnipro, Southern Bug and Danube. Financing of works was carried out at the expense of LLC JSC «NIBULON». Dredging works carried out in 2009 in the Danube Delta led to an increase for 47 % of ships passage [1]. Despite certain positive trends, as described above, the need for intensification of dredging works remains.

There are problems in organizing logistics for water transportation. The vast majority of infrastructure facilities, including 12 ports, are abandoned and obsolete. The problem is the use of gateways because they are in critical condition because of significant wear and tear. Some of the locks are already almost 70 years old. Specialists warn that if you leave them in the current state, then there is a high probability of an industrial disaster. A similar situation is with the river ports that were built during the Soviet period. The structure of most ports and stations does not meet international standards, and their capacity is used only by 10 %.

Despite the abandoned state of the river infrastructure of Ukraine, however, internal waterways can potentially become transport arteries for transportation, primarily agricultural products and construction materials. Taking into consideration the cost of logistics services and routes that are available, new opportunities for transportation of agricultural products are opened.

It should be noted that Ukraine has an opportunity to enter Rhine-Main-Danube navigable canals and deliver goods by inland water transport practically throughout Europe through an extensive system of inland waterways and mouth ports of Amsterdam, Rotterdam, Antwerp, Constanta. In addition, for Ukraine, waters of Oder-Vistula-Pripyat-Dnipro and Western Dvina-Pripyat-Dnipro are promising. Crossing Poland, Belarus and Ukraine, the E-40 waterway connects the ports of Gdansk and Kherson. However, at present the land between Warsaw and Brest is not suitable for shipping traffic.

In November 2015, representatives of the Ministry of Infrastructure of Ukraine participated in the 2nd session of the Commission on the development of the E-40 water transport con-

nection at the Dnipro-Vistla site. Restoration of river trade will increase annual turnover up to 4 million tons, as well as create logistic centers from which cargo will be able to go to Europe and Asia. A similar perspective is extremely relevant for Ukraine, which has lost a number of markets over the past two years. Studies have shown that, given state assistance and attraction of sufficient investments, the specified trunk may become an alternative to existing transport routes, which will promote the development of competition in the transport market, increase the level of transport of shippers, in particular domestic agricultural producers, and the diversification of risks at the transportation stage.

Odessa region is also promising for revitalization of river shipping. It has a number of advantages:

- within Odessa region there are several major rivers where shipping is carried out;
- the region has the most attractive part of the Danube River, which connects Ukraine with the EU member states in Central and Western Europe, as well as with the Balkans;
- Isakcha-Orlovka ferry service is being built, which is extremely important for successful shipping.

Legal basis for cooperation in the field of ferry transport between Ukraine and Romania was signed in 2014, when the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted the Order «On approval of the Agreement (in the form of an exchange of notes) between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of Romania on the opening of an international border crossing point through the Ukrainian-Romanian state border for ferry, passenger and freight connections between the settlements Orlovka (Ukraine) - Isakcha (Romania)» [9].

Specialists believe that the formation of this transport corridor will increase the annual capacity of up to 200 thousand cars, 50 thousand trucks and tourist buses. In case of successful completion of the ferry service construction between Ukraine and Romania, savings over time will be 10-12 hours, and in length - 200 km of run [10].

All of these areas can be developed in close partnership with EU member states as well as with financial and advisory assistance from EU leaders.

At present, Ukraine has virtually no legislative framework regulating annual transportation and port infrastructure operations. The only modern legal act at the level of law, regulating the functioning of river ports, is the Law of Ukraine «On Transport». In this sphere, the «Charter of inland water transport of the USSR» of 1963 and some modern by-laws [11] are still used.

There is a separate block of problems concerning the movement of inland waterways of vessels under foreign flags. In order for a foreign vessel to be able to navigate inland waterways of Ukraine, the owner of a vessel must obtain a one-time temporary permit if there are no international shipping agreements between Ukraine and the country of origin of the vessel. Some fees for such vessels must be paid at special fares higher than those for a Ukrainian flag vessel.

In the opinion of most specialists, the main obstacle to the development of river navigation in Ukraine is the mismatch of legislative framework to modern requirements. Currently, legislation regulating inland water transport has been in place since 1961. Attempts to create new ones have been made over the last 10 years. In particular, a draft law 2475a «On Inland Water Transport» was developed, which was received by the Verkhovna Rada in August 2015, but is still pending. This draft law is based on the best practices and legislation of the European Union. Based on the experience of European countries, the bill is based on the principle of maximum simplicity of the system of goods and passengers transportation.

Draft law 2475a offers a new way of pricing tariffs and opening access to inland waterways. It proposes a new approach to the calculation of payments, for example, it is expected to cancel almost all tariff and non-tariff restrictions and the introduction of one collection - a river one, which will depend on the number of goods, passengers and distance. If the law comes into force, cargo owners will be able to save on each ton of cargo \$ 1.5-2.5. However,

specialists warn that the principle of the river tax formation is not clearly set out in the draft law, which may become an occasion for manipulation in the future.

In addition to the draft law 2475a, it is planned to cancel single permits for use of inland waters of Ukraine. Restrictions that are now in force oblige foreign companies, in addition to paying higher tariffs, to receive permits too. This situation creates barriers for attracting investments in inland water transport and leads to monopolization of the river transport market. The lack of a competitive environment causes over-pricing of transportation and growth of cost.

Creating and adopting well-thought-out legislation, that would take into account interests of all market participants, would undoubtedly contribute to the development of river infrastructure and reduce the cost price, primarily of agricultural products, which is an important export product of Ukraine. Improvement of the legislation would also create favorable conditions for unloading the railway and reducing the load on the roads. The project of creating a water corridor connecting the Baltic Sea and the Black Sea, which would change the role of river transport from the auxiliary to the business-oriented, may also, be economically promising.

Signing the Association Agreement between Ukraine and the European Union creates certain prospects for the development of inland water transport, as it promotes the introduction of improved standards of work in this field. In the context of the revival of the river transport of Ukraine, development of the strategy on inland waterways improvement becomes of particular importance. The tasks aimed at the below mentioned spheres should be of priority:

- development and renewal of port infrastructure;
- revival of navigation on other rivers, including small ones;
- connection to the external routes of the river connection, in particular to the water route E-40;
- implementation of the European Union standards in the field of inland waterways;
- development of shipbuilding in Ukraine;
- mechanisms introduction for stable functioning of the water transport infrastructure;
- development of transparent mechanisms on activities regulation in this sphere.

As noted above, prospects for the development of inland water transport are partly related to the implementation of European norms and standards in the field of river transport. The main achievements of the process of European integration in the researched sphere in the recent period are norm approximation of the Ukrainian legislation to the European ones and the formation of corresponding organizational structures.

To implement the latter, the task of the Ministry of Infrastructure of Ukraine is to direct its efforts in order to create a new organizational-legal and economic model of inland water transport management, which would contribute to supporting the competitive environment in the river transport market, on account of the emergence of new economic entities of various forms of ownership of both domestic and foreign origin, increase of investment attractiveness of the industry and formation of new organizational forms of cooperation, such as cluster of enterprises [12; 13].

In order to revive and further develop the navigable potential of Ukrainian rivers, it is necessary to take a number of measures aimed at eliminating some of the most important problems presented in Fig. 2.

Each of these problems that affect the development of river transport in Ukraine requires careful study and decision-making at the state level. Particular attention should be paid to the development and adoption of a legislative framework regulating river transport, as well as the creation of favorable economic and political conditions for attracting investments in river transport development.

Fig. 2. Overall structure of the problems of inland navigation development in Ukraine

Conclusions. Ukraine has a large and unrealized potential for inland waterway transport. The most promising regions for the development of river navigation are traditionally two largest rivers – the Dnipro river and the Danube river. Infrastructure development and river fleet renewal, adoption of a number of legislative initiatives, aimed at simplifying the work of river carriers, can become an additional factor of activating economic activity in Ukraine. Taking into consideration prospects of river communication in the western direction, the implementation of infrastructure projects concerning the partnership of Ukraine and the EU member states is relevant.

The above shows, despite the existence of a number of barriers, there are quite significant prospects for the development of river transport in Ukraine. The practice of economically developed countries shows that development of international transport corridors, modernization of infrastructure, and construction of transport and logistics centers at river ports etc., develop most efficiently, if network approaches are applied to transport management, in particular clusters of enterprises.

References

1. *Rezvoliutsiia na vode: kak Ukraine zarobotat na rekakh [Revolution on water: how to make money on rivers in Ukraine]*. Retrieved from <https://www.segodnya.ua/economics/transport/revolyuciya-na-vode-kak-ukraine-zarobotat-na-rekah-1136749.html>.
2. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy: ofitsiyni sait [Ministry of Infrastructure of Ukraine: official site]. URL: <http://mtu.gov.ua>.
3. *Vid Horishnikh Plavniv i dali. Stan richkovoho transportu v Ukraini [From Horishni Plavni and further ahead. State of river transport in Ukraine]*. Retrieved from <http://zerkalo.mk.ua/novini/vid-gorishnix-plavniv-i-dali-stan-richkovogo-transportu-v-ukra%D1%97ni.html>.
4. Sledz, S. (December 1, 2017). Ukraina ne potrebuie koruptsiinykh zakoniv dlia vidrozhennia richkovoho [Ukraine does not need corrupt laws to revive the river]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week* [in Ukrainian].
5. Ivanov, S. V. (2018). Transportno-lohistychni klasteri v konteksti rozvytku transportnoi systemy Ukrainy ta okremo vziatoho ekonomichnoho raionu [Transport-logistic clusters in the context of the transport system development of Ukraine and a separate economic region]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, 1 (51), 15-22 [in Ukrainian].
6. Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>.
7. Karmazina, O. O. (Ed.). *Transport i zviazok Ukrainy. 2016 [Transport and communications of Ukraine. 2016]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
8. Nibulon. Retrieved from <http://forbes.ua/company/709>.
9. Pro skhvalennia Uhody (u formi obminu notamy) mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy i Uriadom Rumunii pro vidkryttia mizhnarodnoho punktu propusku cherez ukraïnsko-rumunskyi derzhavnyi kordon

dla poromnoho, pasazhyrskoho ta vantazhnoho spoluchennia mizh naselenymy punktamy Orlivka (Ukraina) – Isakcha (Rumuniia) [On approval of the Agreement (in the form of the exchange of notes) between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of Romania on the opening of an international border crossing point through the Ukrainian-Romanian state border for ferry, passenger and freight connections between the settlements Orlivka (Ukraine) – Isakcha (Romania)]. № 1129-r (dated November 19, 2014). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247770784>.

10. *Poromnu perepravu mizh Ukrainoiu i Rumuniieiu planuiut vidkryty u veresni* [The ferry crossings between Ukraine and Romania are scheduled to open in September]. Retrieved from https://zik.ua/news/2018/04/26/poromnu_perepravu_mizh_ukrainoyu_i_rumuniieyu_planuyut_vidkryty_u_veresni_1313285.

11. Pro transport [About transport]. № 232/94-VR (10.11.1994). Retrieved from zakon.rada.gov.ua/go/232/94-vr.

12. Palyvoda, O. M., Plavan, V. P. (2016). Otsiniuvannia synerhetychnoho efektu formuvannia klasternykh orhanizatsiinykh struktur [Evaluation of the synergetic effect of forming cluster organizational structures]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Newsletter-XXI*, 158 (3-4(2)), 48–51 [in Ukrainian].

13. Palyvoda, O. M. (2016). Pidkhody do formuvannia klasternoi infrastruktury v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Approaches to the formation of cluster infrastructure in countries of the European Union]. *Vodnyi transport – Water transport*, 2 (25), 109–115 [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Революция на воде: как Украине заработать на реках. URL: <https://www.segodnya.ua/economics/transport/revolyuciya-na-vode-kak-ukraine-zarabotat-na-rekah-1136749.html>.

2. Міністерство інфраструктури України: офіційний сайт. URL: <http://mtu.gov.ua>.

3. Від Горішніх Плавнів і далі. Стан річкового транспорту в Україні. URL: <http://zerkalo.mk.ua/novini/vid-gorishnix-plavniv-i-dali-stan-richkovogo-transportu-v-ukra%D1%97ni.html>.

4. Следзь С. Україна не потребує корупційних законів для відродження річкового. *Дзеркало тижня*. 2017. 1 грудня.

5. Іванов С. В. Транспортно-логістичні кластери в контексті розвитку транспортної системи України та окремо взятого економічного району. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1 (51). С. 15-22.

6. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.

7. Транспорт і зв'язок України. 2016 / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 175 с.

8. Нибулон. URL: <http://forbes.ua/company/709>.

9. Про схвалення Угоди (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України і Урядом Румунії про відкриття міжнародного пункту пропуску через українсько-румунський державний кордон для поромного, пасажирського та вантажного сполучення між населеними пунктами Орлівка (Україна) – Ісакча (Румунія): Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2014 р. № 1129-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247770784>.

10. Поромну переправу між Україною і Румунією планують відкрити у вересні. URL: https://zik.ua/news/2018/04/26/poromnu_perepravu_mizh_ukrainoyu_i_rumuniieyu_planuyut_vidkryty_u_veresni_1313285.

11. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 № 232/94-ВР (зі змінами та доповненнями від 23 грудня 2015 року № 901-VIII). URL: zakon.rada.gov.ua/go/232/94-vr.

12. Паливода О. М., Плаван В. П. Оцінювання синергетичного ефекту формування кластерних організаційних структур. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 158 (3-4(2)). С. 48–51.

13. Паливода О. М. Підходи до формування кластерної інфраструктури в країнах Європейського Союзу. *Водний транспорт: зб. наук. праць*. 2016. Вип. 2 (25). С. 109–115.

Partola Andriy – PhD student of the Department of Business Logistics and Transport Technologies, State University of Infrastructure and Technologies (19 Ivan Ogienko Str., 02000 Kyiv, Ukraine).

Партола Андрій Ігорович – аспірант кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій, Державний університет інфраструктури та технологій (вул. Івана Огієнка, 19, м. Київ, 02000, Україна).

Партола Андрей Игоревич – аспирант кафедры бизнес-логистики и транспортных технологий, Государственный университет инфраструктуры и технологий (ул. Ивана Огиенко, 19, г. Киев, 02000, Украина).

E-mail: topcar@aet.ua

УДК 330.3:338.49

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-49-56

*Микола Бутко, Ростислав Тульчинський***ПРИНЦИПИ СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ
З ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ***Николай Бутко, Ростислав Тульчинский***ПРИНЦИПЫ СТАНОВЛЕНИЯ НОВОГО РЕГИОНАЛИЗМА
С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА***Mykola Butko, Rostislav Tulchinskiy***PRINCIPLES FOR THE FORMATION OF NEW REGIONALISM
BY USING THE SYSTEM APPROACH**

Обґрунтовано використання системного підходу щодо нового регіоналізму, що дає можливість розглядати його як єдиний цілісний організм із притаманними йому специфічними властивостями, якість, зв'язками, процесами, узгодити цілі та завдання розвитку, виокремити інституціональні та управлінські детермінанти його становлення тощо.

Запропонована система принципів, яка складається із загальноекономічних принципів (науковості, комплексності, історизму, онтологічності, діалектичності, об'єктивності, збалансованості, ефективності) та специфічних принципів (безперервності, унітарності, варіантності, доцільності, адаптивності, саморозвитку, субсидіарності, транспарентності, публічності, цілеспрямованості, синергізму, аксіологічності), що максимально враховують особливості нового регіоналізму. Врахування загальноекономічних та специфічних принципів сприятиме розробленню заходів та підвищенню ефективності її дії щодо становлення нового регіоналізму.

Ключові слова: новий регіоналізм; методологія; системний підхід; загальнонаукові принципи; специфічні принципи.

Рис.: 1. Бібл.: 13.

Обосновано использование системного подхода к изучению нового регионализма, что дает возможность рассматривать его как единый целостный организм с присущими ему специфическими свойствами, качествами, связями, процессами, согласовать цели и задачи развития, выделить институциональные и управленческие детерминанты его становления и т. п.

Предложенная система принципов, которая состоит из общеэкономических принципов (научности, комплексности, историзма, онтологичности, диалектичности, объективности, сбалансированности, эффективности) и специфических принципов (непрерывности, унитарности, вариантности, целесообразности, адаптивности, саморазвития, субсидиарности, транспарентности, публичности, целеустремленности, синергизма, аксиологичности) максимально учитывает особенности нового регионализма. Учет общеэкономических и специфических принципов будет способствовать разработке мероприятий и повышению эффективности действия системы по становлению нового регионализма.

Ключевые слова: новый регионализм; методология; системный подход; общенаучные принципы; специфические принципы.

Рис.: 1. Библ.: 13.

The use of the systematic approach to new regionalism is substantiated, which makes it possible to consider it as a single integral organism with its specific properties, qualities, connections, processes, to coordinate the goals and objectives of development, to distinguish the institutional and managerial determinants of its formation, etc.

A system of principles is proposed which consists of general economic principles (scientific, complexity, historicism, ontological, dialectic, objectivity, balance, efficiency) and specific principles (continuity, unitarity, variability, expediency, adaptability, self-development, subsidiarity, transparency, publicity, purposefulness, synergism, axiological), which take into account the features of the new regionalism as much as possible. The consideration of general economic and specific principles will contribute to the development of measures and to increase the effectiveness of its action towards the formation of a new regionalism.

Keywords: new regionalism; methodology; system approach; general scientific principles; specific principles.

Fig.: 1. References: 13.

JEL Classification: F29; R58

Постановка проблеми. Сучасні умови економічного розвитку дають можливість стверджувати, що європейські країни розвиваються відповідно до парадигми нового регіоналізму, що підтверджується функціонуванням відповідних інституцій, які сприяють регіональній інтеграції та співробітництву регіонів, що утворені поза межами державних кордонів з іншими країнами, а також модифікацією ролі регіонів не тільки в межах держав, а й усїєї інституційної архітектоніки європейської спільноти, в якій регіони виступають суб'єктами соціально-економічних та політичних процесів.

Регіональна політика Європейського Союзу відповідно до парадигми нового регіоналізму та прийнятих стратегічних планів економічного розвитку спрямована на мобілізацію інноваційного потенціалу регіонів, ефективне використання ресурсів, підвищення соціально-економічного рівня життя населення та досягнення стійкого економічного розвитку загалом.

Необхідно зазначити, що європейський простір об'єднує регіони з різним соціально-економічним розвитком, рівнем життя населення, екологічним станом, ресурсами та потенційними можливостями. Очевидно, що з урахуванням історико-культурного та соціально-економічного розвитку різних країн європейського простору парадигма нового регіоналізму формується та реалізується неоднаково. Але при цьому існують певні спільні цілі, що об'єднуються парадигмою нового регіоналізму та притаманні всім європейським країнам.

Так, світовий економічний розвиток характеризується збільшенням масштабів регіоналізації, що виявилось у збільшенні автономності й підвищенні ролі окремих регіонів у розвитку національних економік загалом та, як наслідок, виникненню феномену «нового регіоналізму» [1, с. 101]. Регіоналізацію можна розглядати як зміцнення економічних, соціальних, науково-технічних та інших зв'язків між територіями або державами, виникнення регіональних об'єднань держав [1, с. 79].

Становлення нового регіоналізму в Україні вимагає пошуку інституціональних та управлінських детермінант, спроможних сприяти вирішенню складних соціально-економічних проблем, забезпечити сталий розвиток регіональних суспільних систем та національної економіки загалом. Також становлення нового регіоналізму в Україні вимагає обґрунтування його методологічних засад.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам становлення нового регіоналізму в умовах глобалізації та інтеграції, осмисленню теоретико-методологічних засад присвячено праці вітчизняних дослідників, а саме: А. Амоші, Б. Буркінського, С. Вовканича, А. Власюка, В. Гейця, А. Гриценка, Б. Данилишина, В. Загорського, І. Зварич, В. Кравцова, Є. Лібанової, С. Пирожкова, С. Романюка, В. Сіденка, Л. Семів, Л. Чернюк та ін.

Серед закордонних науковців, які досліджують питання нового регіоналізму, необхідно відзначити: В. Барнза, М. Кітінга, П. Кука, Дж. МакКомбі, М. Сторпера, А. Харрелла, Б. Хеттне та інших [1; 4; 5; 6; 8-13].

Відаючи належне науковому доробку вчених, необхідно зазначити, що методологія становлення нового регіоналізму залишається недостатньо розробленою та вимагає подальших досліджень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Становлення нового регіоналізму в Україні вимагає прийняття рішень владними структурами різного рівня з урахуванням методологічного підґрунтя, що сприятиме модернізації економіки регіонів та країни загалом. Це та інше зумовлює необхідність розроблення методологічного підґрунтя становлення нового регіоналізму, а саме визначення підходів, принципів, функцій тощо. Це, у свою чергу, сприятиме розробленню концептуальних, методичних та практичних рекомендацій щодо становлення нового регіоналізму в Україні.

Метою цієї роботи є обґрунтування системи принципів становлення нового регіоналізму за використанням системного підходу. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі завдання:

- доведено доцільність використання системного підходу як наукового підґрунтя розроблення методології становлення нового регіоналізму;
- встановлено загальноекономічні принципи, які є базисом виділення специфічних принципів становлення нового регіоналізму;
- обґрунтовано специфічні принципи становлення нового регіоналізму.

Виклад основного матеріалу. Оскільки системний підхід виступає одним із головних способів наукового пізнання, він, на наш погляд, є методологічною основою дослідження нового регіоналізму. Системний підхід як інструмент наукового пізнання та міждисциплінарна методологія особливого типу, яка об'єднує в єдину систему різні методи наукового дослідження (індукції, аналізу, синтезу, дедукції тощо), виконує евристичну функцію, дозволяє забезпечити інтеграцію наукових знань, системно сприймати та впорядковувати інформацію та знання, сприяти вивченню такого складного явища різноманітної природи та складності, як регіоналізм.

Цей підхід допомагає з'ясувати зв'язки, процеси закономірності й механізми утворення нового регіоналізму, системно сприймати та впорядковувати знання та інформацію щодо його дослідження, моделювати розвиток і управління складними, неоднорідними процесами, не втрачаючи при цьому властивостей досліджуваних елементів, явищ, процесів тощо, дає змогу виявити сутність цілісності системи, коли відносини між підсистемами надають системі додаткові якості. Крім того, запропонувати обґрунтовані процедури, формалізовані й неформалізовані методи щодо шляхів вирішення наявних проблем становлення нового регіоналізму та ефективного їх впровадження.

Методологія системного підходу щодо нового регіоналізму дає можливість:

- вивчити та проаналізувати закономірності й механізми функціонування складних об'єктів, виявити негативний вплив факторів різної природи на новий регіоналізм та пом'якшити їх;
- розглянути різнопланові горизонтальні та вертикальні процеси, притаманні новому регіоналізму; узгодити цілі та функціональну спрямованість нового регіоналізму з урахуванням його становлення в межах систем різного порядку.

Методологія системного підходу не існує у вигляді чіткої методики з визначеною логічною концепцією, але при цьому вона допомагає перейти від вузькоспеціальних уявлень про об'єкт дослідження до більш цілісного й всебічного уявлення про новий регіоналізм взагалі з притаманними йому якостями, особливостями та зв'язками, спрямувати увагу на найбільш суттєві інституціональні та управлінські детермінанти становлення нового регіоналізму.

Використання системного підходу дає можливість:

- узгодити цілі та завдання систем різного рівня, у тому числі вищого порядку, із завданнями нового регіоналізму;
- спрямувати методи, процедури, важелі на їх досягнення, а також розкрити функціональну цілісність нового регіоналізму щодо потреб регіональних суспільних систем;
- змоделювати оптимальний сценарій розвитку та оцінити ефективність становлення нового регіоналізму,
- прогнозувати подальший розвиток регіонів із урахуванням впливу факторів та процесів різної природи тощо.

Але необхідно зауважити, що методології системного підходу притаманні певні недоліки, витоки яких полягають у загальній теорії систем, зокрема: нівелювання якісної специфіки різних системних об'єктів та елементів внаслідок відокремлення їх за формальними ознаками подібності, а також зосередження уваги на функціональних і структурних зв'язках системи тощо.

Обґрунтування системного підходу щодо об'єкта цього дослідження дає можливість визначити принципи становлення нового регіоналізму. При обґрунтуванні принципів становлення нового регіоналізму ми виходимо з концептуально узгоджених знань про закономірності розвитку регіональних суспільних систем. Становлення нового регіоналізму має базуватися на дотриманні системи, що складається із загальноекономічних та специфічних принципів.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Принципи відображають об'єктивні закономірності розвитку регіонів в умовах становлення нового регіоналізму та мають дуалістичну природу, оскільки відображають закономірності розвитку регіональних суспільних систем та особливості становлення нового регіоналізму, виступаючи їхнім головним базисом концепцій, вимог, правил, положень тощо. Система принципів (рисунок) дає можливість поділити принципи на загальноекономічні, спрямовані на виділення загальноекономічних процесів та явищ, і специфічні щодо нового регіоналізму.

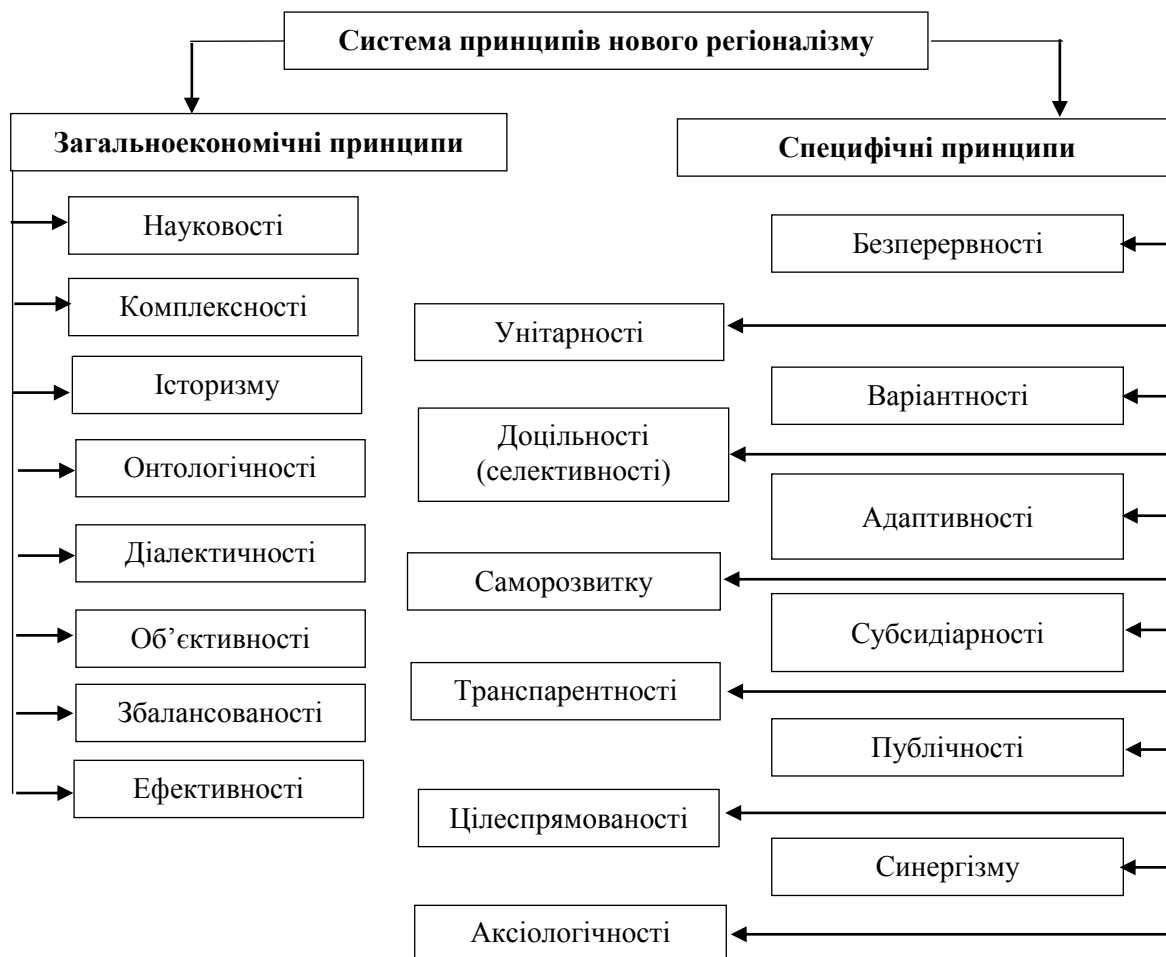

Рис. Система принципів нового регіоналізму

Джерело: розроблено та запропоновано авторами.

До загальноекономічних принципів слід віднести:

- науковості;
- комплексності;
- історизму;
- онтологічності;
- діалектичності;
- об'єктивності;
- збалансованості;
- ефективності.

У свою чергу, окреслені загальноекономічні принципи є базисом виділення специфічних принципів становлення нового регіоналізму, що максимально враховують специфіку цього явища та притаманних йому процесів, відповідно до сталого розвитку регіональних суспільних систем.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

На специфічних принципах повинні базуватися концептуальні положення становлення нового регіоналізму, до яких слід віднести такі:

- безперервності – розроблення та впровадження стратегічних заходів щодо становлення нового регіоналізму має носити безперервний, довгостроковий характер, передбачати стимули, спрямовані на регіональний розвиток, з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку;

- унітарності – цей принцип необхідно розглядати з погляду забезпечення унітарності та територіальної цілісності, зокрема єдності соціально-економічного простору всієї території держави, з урахуванням специфіки процесів, що супроводжують новий регіоналізм та його становлення, а також виокремлення детермінант становлення нового регіоналізму та розроблення й запровадження стратегічних заходів з урахуванням територіальних, природно-ресурсних, соціально-економічних та інших особливостей та відмінностей розвитку регіональних суспільних систем. Також цей принцип зумовлює виконання відповідних функцій та досягнення поставлених цілей розвитку перед регіоном як певної цілісної системи, що відповідно є підсистемою вищого порядку та має власні підсистеми;

- варіантності – передбачає розроблення альтернативних варіантів стратегічних заходів та прийняття управлінських рішень щодо становлення нового регіоналізму, враховуючи генезис розвитку регіональних суспільних систем, з передбаченням підбору альтернативних методів, важелів, заходів, інструментів розвитку регіонів, відповідно до ранжування цілей та завдань регіонів з урахуванням змін;

- доцільності – передбачає розроблення та впровадження заходів щодо становлення нового регіоналізму з погляду доцільності обґрунтованих цільових компонентів розвитку регіональних суспільних систем, встановлених на основі критеріального аналізу ресурсних можливостей та соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням дотримання економічної безпеки розвитку регіонів та держави загалом;

- адаптивності – забезпечення певної стійкості становлення нового регіоналізму на основі стабілізації соціально-економічних, політичних, правових процесів з урахуванням циклічності та динамічності соціально-економічного розвитку регіонів, адаптації до можливих змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Вплив зовнішніх загроз різної природи на становлення нового регіоналізму в регіонах може мати ймовірнісний, недетермінований та деструктивний характер, що зумовлює нелінійність змін у розвитку регіональних суспільних систем. Врахування впливу змін, динаміки їхніх тенденцій на розвиток регіональних суспільних систем та детермінант становлення нового регіоналізму сприятиме мінімізації їхнього впливу на регіональні суспільні системи;

- саморозвитку – новий регіоналізм базується на мотивації регіонів до саморозвитку на основі спроможності регіонів до самостійного визначення цілей та завдань регіонального розвитку з урахуванням потреб, соціально-економічних ресурсів та потенційних можливостей регіонів, спрямування механізмів та засобів на досягнення економічного зростання в умовах обмеження бюджетного фінансування;

- субсидіарності – полягає в необхідності дотримання в системі органів управління різних рівнів їхньої функціональної спрямованості та підпорядкування, що полягає в делегуванні владних повноважень і відповідальності на регіональні та місцеві органи влади. Незважаючи на суперечливість та складність принципу субсидіарності становлення нового регіоналізму та розвитку регіонів, його дотримання є базисом гармонійного поєднання інтересів та зусиль суб'єктів управління різного рівня, основою подолання суперечностей між інтересами різних рівнів влади, суспільних груп тощо. Реалізація принципу субсидіарності відбувається в процесі децентралізації владних повноважень, що сприяє більш ефективному вирішенню наявних регіональних проблем;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- транспарентності – передбачає максимальне врахування об'єктивної інформації про якісні та кількісні параметри розвитку регіональних суспільних систем для спрямування інституціональних та управлінських детермінант на становлення нового регіоналізму та прийняття обґрунтованих управлінських рішень на основі систематизованої інформації про стан, потреби, можливості регіональних суб'єктів. Передбачає оприлюднення інформації, у тому числі в засобах масової інформації, про діяльність органів влади різних рівнів, розподілення ресурсів, громадське обговорення залучення та використання ресурсів щодо розвитку регіонів тощо. Принцип транспарентності сприяє підвищенню відповідальності суб'єктів управління та кадрової відповідальності за умов оприлюднення результативності процесу управління перед громадськістю та обговорення результативності їхньої роботи. Отримання та використання інформації стає одним із впливових чинників розвитку регіональних суспільних систем поряд із іншими традиційними факторами виробництва;

- публічності – полягає в популяризації становлення нового регіоналізму, доведення його головних ідей та засобів досягнення до свідомості населення регіонів, спрямування зусиль на зменшення диференціації регіонального розвитку, підвищення якості життя в регіонах тощо;

- цілеспрямованості – спрямування зусиль на досягнення поставлених цілей та завдань нового регіоналізму з урахуванням цілей національної економіки та забезпечення цілісності держави, узгодження соціально-економічних, екологічних, політичних та інших цілей з метою забезпечення економічної безпеки розвитку регіонів, підвищення рівня життя населення, сталого розвитку регіонів тощо;

- синергізму – налагодження взаємодії між різними суб'єктами права для досягнення мультиплікаційного ефекту в контурі нового регіоналізму, у тому числі між: місцевими, регіональними та державними органами влади; державними та приватними партнерами; населенням та місцевим самоврядуванням та інститутами громадянського суспільства;

- аксіологічності – вибудовування системи логічно упорядкованої системи цінностей нового регіоналізму, що включає культурно-історичні, особистісні, соціальні, гуманістичні та інші цінності. Це, у свою чергу, впливає на становлення свідомості та формування системи цінності населення регіонів, що відбивається на їхній життєдіяльності, компетентності, конкурентоспроможності, осмисленні значення та створенні матеріальних та духовних благ, формуванні трудового та інтелектуального потенціалу регіонів тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, використання системного підходу щодо нового регіоналізму дає можливість розглядати його як єдиний цілісний організм із притаманними йому специфічними властивостями, якостями, зв'язками, процесами, узгодити цілі та завдання розвитку, виокремити інституціональні та управлінські детермінанти його становлення, оцінити його ефективність, запропонувати заходи щодо досягнення поставлених цілей та завдань тощо.

Запропонована система принципів складається із загальноекономічних принципів (науковості, комплексності, історизму, онтологічності, діалектичності, об'єктивності, збалансованості, ефективності) та специфічних принципів (безперервності, унітарності, варіантності, доцільності, адаптивності, саморозвитку, субсидіарності, транспарентності, публічності, цілеспрямованості, синергізму, аксіологічності), що максимально враховують особливості нового регіоналізму. При цьому важливим є дотримання всіх принципів одночасно. Ігнорування принаймні одного з них призведе до порушення всієї системи принципів і, відповідно, до змін очікуваних результатів нового регіоналізму. Врахування загальноекономічних та специфічних принципів сприятиме розробленню заходів та підвищенню ефективності її дії щодо становлення нового регіоналізму.

У свою чергу, система принципів виступає методологічним підґрунтям для розроблення концептуальних засад становлення нового регіоналізму, визначення цілей та засобів їх досягнення, інституціональних та управлінських детермінант становлення нового регіоналізму в Україні тощо.

Список використаних джерел

1. Барнз В., Ледебур Л. Нові регіональні економіки: пер. з англ. Львів: Літопис, 2003. 196 с.
2. Бутко М. П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія. Київ: АМУ, 2016. 452 с.
3. Бутко Н. П. Бифуркационное состояние ядра государственного созидания Украины в условиях реализации евроинтеграционного курса. *Экономика Украины*. 2017. № 10 (663). С. 49–64.
4. Cooke P., Morgan K. *The Associational Economy: Firms, Regions and Innovation*. Oxford: Oxford University Press, 1998. 256 p.
5. Hettne B. Beyond the «New Regionalism». *New Political Economy*. 2005. No 10/4.
6. Hettne B., Soderbaum F., Stalgren P. EU as Global Actor in the South. *Swedish Institute for European Policy Studies*. 2008. No 8. URL: <http://theorytalks.fileave.com/EU%20as%20global%20actor.pdf>.
7. Hnát Pavel. European subregionalism in the process of Eastern Enlargement. *University of Tartu Official Site*. URL: <http://www.ceeisaconf.ut.ee/109100>.
8. Hurrell A. Regionalism in Theoretical Perspective. *Regionalism in World Politics: Regional Organizations and International Order* / Ed. by L. Fawcett, A. Hurrell. Oxford: Oxford University Press, 1995. Pp. 37–73.
9. Michael Keating, James Barry Jones. *The European Union and the Regions*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 306 p.
10. McCombie J., Pugno M., Soro B. Productivity Growth and Economic Performance: Essays on Verdoorn's Law. *Hound mills*: 2002. Palgrave. 296 p.
11. Setterfield M. A. A model of Kaldorian traverse: cumulative causation, structural change and evolutionary hysteresis. *Economics of Demand-Led Growth*. 2002. Chapter 12. 233 p.
12. Storper M. *The regional world: territorial development in a global economy*. New York: Guilford Press, 1997. 326 p.
13. Storper M. The resurgence of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies. *European Urban and Regional Studies*. 1995. № 2. Pp. 191–221.

References

1. Barnz, V. and Ledebur, L. (2003). *Novi rehionalni ekonomiky [New regional economies]*. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
2. Butko, M. P. (2016). *Arkhitektonika konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy v konteksti ievrointehratsii [Architectonics of the competitiveness of Ukrainian regions in the context of eurointegration]*. Kyiv: AMU [in Ukrainian].
3. Butko, N. P. (2017). Bifurkatsionnoe sostoianie iadra gosudarstvennogo sozidaniia Ukrainy v usloviakh realizatsii evrointegratsionnogo kursa [The bifurcation state of the state building of Ukraine in the conditions of implementation of the core of the European integration course]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10 (663), 49–64 [in Russian].
4. Cooke, P. and Morgan, K. (1998). *The Associational economy: firms, regions and innovation*. Oxford: Oxford University Press [in English].
5. Hettne, B. (2005). Beyond the «New regionalism». *New Political Economy*, 10/4.
6. Hettne, B., Soderbaum, F. and Stalgren, P. (2008). EU as Global actor in the south. *Swedish Institute for European Policy Studies*, 8. Retrieved from <http://theorytalks.fileave.com/EU%20as%20global%20actor.pdf>.
7. Hnát, Pavel (n.d.). European subregionalism in the process of Eastern Enlargement. *University of Tartu Official Site*. Retrieved from <http://www.ceeisaconf.ut.ee/109100>.
8. Hurrell, A. and Fawcett, L. (1995). *Regionalism in World Politics: Regional Organizations and International Order*. Oxford: Oxford University Press [in English].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

9. Keating, M. and Jones, J. B. (1995). *The European Union and the regions*. Oxford: Clarendon Press [in English].

10. McCombie, J., Pugno, M. and Soro, B. (2002), *Productivity Growth and Economic Performance: Essays on Verdoorn's Law, Hound mills, Palgrave* [in English].

11. Setterfield, M. A. (2002). A model of Kaldorian traverse: cumulative causation, structural change and evolutionary hysteresis. *Economics of Demand-Led Growth, 12* [in English].

12. Storper, M. (1997). *The regional world: territorial development in a global economy*. New York: Guilford Press [in English].

13. Storper, M. (1995). There surge of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies. *European Urban and Regional Studies, 2*, 191–221 [in English].

Бутко Микола Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Бутко Николай Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Butko Mykola – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Management and Civil Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: butko.mykola@ukr.net

Тульчинський Ростислав Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту і публічного адміністрування, ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» (пер. Магнітогорський, 3, м. Київ, 02660, Україна).

Тульчинский Ростислав Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой менеджмента и публичного администрирования, ЧВУЗ «Международный научно-технический университет имени академика Юрия Бугая» (пер. Магнитогорский, 3, г. Киев, 02660, Украина).

Tulchinskiy Rostislav – PhD in Economics, Associate professor, Head of the Department Management and Public Administration PHEI «Academician Yuriy Bugay International scientific and technical university» (3 Magnitogorskiy lane, 02660 Kyiv, Ukraine).

E-mail: r_istu@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1605-1403>

УДК 330.368(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-57-63

Олена Гонта

**ПРОБЛЕМИ ДИСПРОПОРЦІЙНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОКРЕМИХ РЕГІОНІВ**

Елена Гонта

**ПРОБЛЕМЫ ДИСПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА
НАЦИОНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ И ЕЕ ОТДЕЛЬНЫХ РЕГИОНОВ**

Olena Gonta

**PROBLEMS OF DISPORPORATION OF ECONOMIC GROWTH
OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE AND ITS REGIONS**

У статті розглянуто зовнішні та внутрішні чинники накопичення проблем, пов'язаних із диспропорційністю економічного зростання національного господарства України та її регіонів. Наголошено на факторах транснаціоналізації економіки регіонів та активізації міграції молоді як важливої частини структури трудового потенціалу країни. Запропоновані структурно-функціональні та інституціональні шляхи подолання небажаних соціально-економічних явищ з урахуванням найбільш вдалого досвіду розвинутих країн.

Ключові слова: економіка регіону; національна економіка; трудовий потенціал; економічне зростання; диспропорційність.

Бібл.: 15.

В статье рассмотрены внешние и внутренние факторы возникновения проблем, связанных с диспропорциональностью экономического роста национального хозяйства Украины и ее регионов. Выделены факторы транснационализации экономики регионов и активизации миграции молодежи как важной части структуры трудового потенциала страны. Предложены структурно-функциональные и институциональные пути преодоления нежелательных социально-экономических явлений с учетом наиболее конструктивного опыта развитых стран.

Ключевые слова: экономика региона; национальная экономика; трудовой потенциал; экономический рост; диспропорциональность.

Библ.: 15.

The external and internal factors of accumulation of problems related to the disproportionate economic growth of the national economy of Ukraine and its regions are analyzed in the article. The emphasis is put on identification of both factors transnationalization of regions' economy and activation of youth migration as important parts of the country's labor potential structure. On the basis of the best practice of economic developed countries are proposed the structural-functional and institutional directions of overcoming undesirable socio-economic phenomena.

Keywords: regional economy; national economy; labor potential; economic growth; disproportionality.

References: 15.

JEL Classification: E2

Постановка проблеми. Стабільне економічне зростання – бажаний стан розвитку будь-якої системи. Проте якщо система є складнопідпорядкованою («національна економіка – економіка регіонів») виникає питання балансу темпів зростання її окремих складових. Питання диспропорційності економічного розвитку залишаються найбільш складними щодо вибору шляхів і методів подолання нерівномірності. Адже навіть суперечності глобалізованого середовища зумовлені багато в чому саме диспропорційністю регіонального розвитку окремих держав світу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нерідко проблеми диспропорційності регіонального розвитку намагаються вирішити шляхом «поділити і перерозподілити» спільну частину бюджету. На нашу думку, такий підхід є неправильним. Питання постає в пошуку конкурентних переваг кожного окремого регіону, які, в кінцевому підсумку, становлять особливу царину формування національного ефекту синергії господарювання. Крім того, постає проблема відповідності стратегій розвитку окремих регіонів загальній концепції розвитку національної економічної системи.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Проблеми диспропорційності економічного розвитку країн та їхніх окремих регіонів досліджували З. Варналій [10], А. Вдовічен, А. Кругляно [2], В. Воронін [4], В. Геєць [5], Н. Гоффе [3], М. Долішній [5], Я. Жаліло [4], С. Злупко [5], С. Мочерний [4], А. Кузнецов [7], О. Пирог [8], С. Романюк [11], В. Сорокін [12], А. Чухно [15], Л. Шинкарук [12], І. Школа [13] та ін.

Метою статті є дослідження методологічних платформ напрямів збалансування національного та регіонального розвитку в умовах поглиблення диспропорцій окремих його складових з огляду на зростаючі впливи процесів глобалізації.

Виклад основного матеріалу. На наше переконання, сучасна регіональна політика, яка здатна привести до збалансування пропорцій економічного розвитку, має враховувати динамічність не тільки внутрішнього, але й зовнішнього середовища. Для цього таку політику необхідно модифікувати в напрямі здатності її адекватного реагування на виклики глобалізації з метою максимального використання переваг, що виникли для регіонів України у зв'язку з реалізацією зовнішньоекономічного курсу держави на відкритість економіки та мінімізації загроз, що утворюються. Ми виділяємо два найбільш загрозливих моменти порушення пропорційності розвитку національного господарства.

По-перше, це загрози стратегічного руйнування економіки регіонів з боку агресивного наступу транснаціональних корпорацій (ТНК), які вже опанували пріоритетні сектори економіки країни. Галузева структура інтересів таких компаній досить диверсифікована, але здебільшого стосується швидко прибуткових секторів економіки: природні ресурси (наприклад, необроблена деревина), або сільське господарство у взаємодії з вітчизняними агрохолдингами, перетвореними в гігантські олігархічні структури.

Безумовно, прискорене економічне зростання та перехід на інноваційний шлях розвитку потребує рішучої активізації всіх джерел інвестування національної економіки, як внутрішніх, так і зовнішніх. При цьому не можна оперувати тільки кількісними обсягами залучених капіталовкладень. Особливо це стосується іноземних інвестицій, коли на перший план повинна виходити оцінка якості залучених капіталів. Коли ми говоримо про добросовісність інвесторів, то відвертаємо хижачку поведінку «атипових» інвесторів, у ролі яких виступають зазвичай ТНК. Такі «атипові» інвестори діють на території певної країни з метою поглинання або ліквідації конкурента, розміщення шкідливих виробництв, виснаження природних ресурсів, експлуатації наддешевої робочої сили тощо.

Слід враховувати, що добросовісні інвестори, які діють прозоро і з суто підприємницькими мотивами, обираючи країну докладання капіталу, орієнтуються на рейтинги, які регулярно складають впливові міжнародні організації. Але, якщо звернутися до свідчень авторитетних міжнародних рейтингів, ми побачимо, що протягом останніх десяти років Україна залишається на досить низьких позиціях за рівнем глобальної конкурентоспроможності.

Сам індекс глобальної конкурентоспроможності складається з більш ніж 100 змінних, що згруповані у 12 контрольних показників («Інституції», «Інфраструктура», «Макроекономічне середовище», «Охорона здоров'я та початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів», «Ефективність ринку праці», «Розвиток фінансового ринку», «Технологічна готовність», «Розмір ринку», «Відповідність бізнесу сучасним вимогам» та «Інноваційний потенціал»), які об'єднані трьома основними групами субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення».

Протягом 2017 року Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників. Найбільше втрачено (мінус 13 пунктів) за складовою «Ефективність ринку праці». Тенденція до погіршення цього показника спостерігалася і в минулорічних дослідженнях, причому в торішньому наша держава погіршила за ним свої позиції на 17 пунктів. Також Україна зазнала втрат за оцінкою інноваційної складової Індексу – (мінус 9 пунктів), інфраструктурної (мінус 3 пункти) та за складовою, що характеризує вищу освіту та професійну підготовку (мінус 2 пункти).

Якісні зміни в зовнішньому середовищі функціонування та розвитку суспільно-територіальних систем регіонів, зумовлені чинниками глобалізації, що полягають насамперед у поширенні діяльності ТНК в економіці регіонів, повинні стати, по-перше,

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

об'єктом досліджень регіональної економіки як науки, оскільки впливають на виконання регіонами їхньої основної функції в системі територіального поділу праці; по-друге, об'єктом регулювання засобами регіональної політики, оскільки можуть порушувати принципи комплексності розвитку продуктивних сил; по-третє, бути враховані в державній стратегії регіонального розвитку як секторальні стратегії транснаціоналізації економіки регіонів, побудовані з урахуванням можливого впливу ТНК на структуру економіки регіонів, а отже, і на регіональний розвиток України загалом.

До переліку глобальних корпорацій, представлених на вітчизняному ринку, можна віднести Coca-Cola, Samsung, Toyota, Nestle, Nokia, Metro Cash&Carry, Hewlett-Packard, British American Tobacco та інші ТНК. Латентно «вбудовані» у структуру економіки України такі промислові гіганти, як Westinghouse, ExxonMobil, General Electric. Щодо Mittal Steel (зокрема, його українського активу – «Криворіжсталь»), вплив на економіку України дуже відносний, оскільки продукція цього підприємства проміжна, а не кінцева ланка виробничого ланцюга. Серед закордонних інвесторів найбільш інвестиційно-привабливими в Україні є такі галузі економіки: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів – 15,7 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених до України; торгівля – 15,6 %; фінансова сфера – 8,5 %; машинобудування – 8,0 %; транспорт – 7,6 %; металургія та обробка металу – 5,4 %; операції з нерухомістю – 4,6 %; хімічна та нафтохімічна промисловість – 4,1 %.

У зв'язку з агресивним наступом на окремі сектори економіки України ТНК має бути розроблена та офіційно прийнята політика транснаціоналізації економіки регіонів. Уточнимо її зміст. Зважаючи на те, що будь-яка політика передбачає конкретизацію об'єктів і суб'єктів, а також осмислення інтересів останніх, політика транснаціоналізації економіки регіонів – це сукупність заходів, що здійснюються державою в особі регіональних органів влади для одержання позитивних синергетичних ефектів від взаємодії із зарубіжними ТНК, а також створення умов для формування в регіонах великих корпоративних інтегрованих структур з метою забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку та економічної безпеки регіонів.

Наявність ТНК в економіці регіонів може носити латентний (прихований) характер у зв'язку з реєстрацією центрального офісу в інших регіонах, частіше у м. Києві. Сучасний етап розвитку економіки регіонів вимагає перегляду вже традиційних підходів до оцінки їхньої інвестиційної діяльності за кількісними параметрами залучених іноземних капіталів. На основі цих підходів, у свою чергу, складаються інвестиційні рейтинги і робляться висновки щодо задовільного або незадовільного ходу реформ в окремих регіонах України. Своєю чергою, такі висновки дають імпульс двом сигналам:

1) сигналам-застереженням про неефективне управління економікою на місцях для вищих державних органів влади і, як наслідок, невважені кадрові рішення в регіонах, які недостатньо працюють у напрямі створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій;

2) сигналам-запитам з боку регіональних органів влади представникам науки щодо чинників активізації закордонних інвесторів, що замикає порочне коло, оскільки спонукає науковців до роботи в напрямі пошуку шляхів збільшення фізичних обсягів зарубіжних капіталовкладень та розробки відповідних практичних рекомендацій для регіонів.

Формування політики транснаціоналізації економіки регіонів України як засобу досягнення балансу між інтересами регіонів, національного господарства та глобалітетів полягає в підвищенні здатності регіонів адекватно реагувати на зовнішньоекономічні виклики. Дії Уряду в сучасних умовах мають бути спрямовані на вирішення таких ключових завдань:

– забезпечення виконання регіонами їхніх функцій у підтримці комплексності регіонального розвитку на основі внутрішньодержавної регіональної інтеграції в умовах, коли невід'ємними елементами територіальної структури господарства України стають ТНК;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- найбільш ефективно використання ресурсів регіонів на основі поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел економічного зростання;
- дотримання вимог економічної безпеки регіонів в умовах зростання тиску глобалізаційних процесів.

Крім того, на порушення пропорцій структури національної економіки нині суттєвий вплив здійснюють загрози від втрати трудового потенціалу країни, насамперед, через зниження його якості. Адже порушення пропорцій структури національного господарства та його окремих секторів починається з дисбалансу рушійної сили його розвитку – трудових ресурсів. З одного боку, йдеться про відтік кваліфікованих робітників та висококласних спеціалістів за кордон, а з іншого – про масове залучення потенційної студентської молоді до вступу до закладів вищої освіти інших країн. Так, кількість українців, що отримують вищу освіту в зарубіжних університетах, станом на початок навчального року становила майже 67 тис. осіб. Серед найбільш популярних для навчання країн є Польща, Німеччина, Росія, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція та Угорщина. Динаміка зростання з 2009 по 2017 роки становила близько 190 %. Тільки за три останні роки приріст становив майже 20 %. Причому $\frac{2}{3}$ цього приросту – наші молоді співвітчизники, які навчаються в університетах Польщі. Саме українці продемонстрували найбільш стрімке збільшення контингенту студентів польських університетів як в абсолютному, так і відносному показниках – з 22, 8 тис. осіб до 31 тис. осіб (більше 32 %). Також значний відносний та абсолютний приріст чисельності студентів з України демонстрували канадські, словацькі та італійські університети.

У плані покращення ситуації в цій царині корисно було б впровадити систему «*муніципальних замовлень*» на підготовку фахівців, яких потребує економіка кожного окремого регіону. До речі, слід зробити наголос на абсолютно неправильному рішенні щодо скорочення часу (або повного виключення) на вивчення дисципліни «Регіональна економіка» у навчальних планах для студентів економічних спеціальностей. Адже саме ця дисципліна формує фундаментальні знання про проблеми розвитку окремих територій на основі виокремлення специфіки їхнього потенціалу. В умовах строкатості чинників регіонального розвитку є гостра потреба у фахівцях, що орієнтуються на вирішення локальних проблем, маючи при цьому глобальне мислення.

З іншого боку, щодо якості трудового потенціалу, загострюється проблема можливості повноцінного відновлення психофізичного і фізіологічного здоров'я нації. Останнє стосується не тільки (і не стільки) системи охорони здоров'я країни, скільки системи реабілітації. Це особливо важливо з огляду на зростаючу інвалідизацію населення, примножену наслідками подій на Сході країни, гіпертрофований стан тривожності населення, пов'язаний із невизначеністю соціально-економічних перспектив майбутнього тощо. Слід згадати дуже правильну економічну оцінку здоров'ю нації, яку надавав ще А. Сміт, стверджуючи, *що прогрес суспільства є стан бадьорості і здорової енергії всіх його класів* [1].

Ми визнаємо, що реформа охорони здоров'я в Україні є дискусійною по суті організації і невідвратною з боку громадянської позиції. Проте залишаються «прогалини» позитивних очікувань. А саме – відбудови (фактично – «реанімації») системи регіональних санаторно-курортних комплексів. Слід зазначити, що мережа санаторно-курортних комплексів України нині становить більше ніж 3,1 тис. таких закладів. Однак коефіцієнт використання таких спеціалізованих закладів по Україні низький (середнє значення) 0,46, або 46 %. У системі санаторних закладів він становить 50 %, у пансіонатах з лікуванням – 40 %, у санаторіях-профілакторіях – 44 %, на базах відпочинку – 30 %. Безумовно, низький рівень завантаження є стримуючим фактором розвитку санаторно-курортних закладів. Очікувалось, що ринкові відносини повною мірою активізують цю сферу. Проте виявилось інше – середній рівень завантаження санаторно-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

курортних закладів, що перейшли в приватну власність, становить загалом по Україні лише 24 %. Хоча слід зауважити, що окремі регіони України значно активніші в цьому плані (Волинський – 75 %, Івано-Франківський – 55 %). Однак правомірно констатувати, що нині переваги приватизації системи оздоровчих закладів в Україні не задіяні, стратегії їхнього розвитку не можна вважати ефективними.

Сценаріїв для поліпшення ситуації існує багато. Ми звикли орієнтуватися на досвід країн ЄС. Це правильно з погляду традиційно обраних і задекларованих геополітичних орієнтирів України. Втім, нам вдається слухним звернення до досвіду Японії, яка долала кризу регіонального розвитку періоду розбудови економіки після Другої світової війни.

У загальних рисах, сценарій регіонального розвитку Японії передбачав:

- відновлення промислових зон (усього чотирьох), з огляду на неможливість охоплення реформацією всієї території країни;

- активне налагодження інфраструктури як поля зростання нових промислових зон та забезпечення прискорених темпів економічного зростання;

- збільшення розриву між регіонами, початок перерозподілу промисловості на основі економічної доцільності. Йшлося про концентроване спрямування коштів у регіони, що мають реальні переваги, які можуть стати «*локомотивами*» національного процвітання. Погодимось, що така позиція є дійсно незвичною для логіки європейської політики «вирівнювання» регіонального розвитку, яка нині сприймається як взірць в Україні. Проте цивілізаційний поступ є багатоваріантним, і зациклювання на одному з шляхів його розвитку може мати хибні наслідки. Отже, треба розглядати всі апробовані практикою вдалі варіанти реформ;

- енергозбереження та пошук альтернатив забезпечення паливом. Можливості України в цьому напрямі – безмежні. На жаль, такі перспективи нині активно опановані ТНК;

- коригування надмірної столичної концентрації, що передбачає передачу повноважень регіональним діловим центрам. Свого часу в Японії проводилась політика жорсткого податкового тиску на компанії, зареєстровані в столиці країни з метою переносу активності в регіональні центри;

- з огляду на виклики глобалізації, форсоване формування науково-дослідних кластерів, адже конкуренцію виграє не той, хто здатен створити інновацію, а той, хто може забезпечити перманентну технологію її продукування.

З огляду на вищевикладене, **базова концепція розвитку регіонів** (з досвіду Японії) може ґрунтуватися на таких постулатах:

- залучення виробничої активності регіонів шляхом ринкових механізмів;

- перерозподіл влади між центральними та місцевими органами (останнє вдало збігається з концепцією децентралізації розподілу фінансових ресурсів в Україні);

- суб'єкт виробничої активності – регіональний капітал, за умов підключення до нього міжнародних каналів фінансування, якщо останні згодні слугувати на користь загальнонаціональним інтересам.

Безперечно, досвід інших країн має сприйматися критично і не може бути калькований повною мірою. Але раціональна сутність такого досвіду повинна враховуватись у побудові конкурентоспроможних стратегій регіонального розвитку країни. Саме в плані таких досліджень є корисним звернення до концептуальних основ інституціоналізму, зокрема у сфері аргументації проблем економічного зростання.

На диспропорційність економічного розвитку можуть впливати різномірні інститути, проте, насамперед, інститут власності та інститут довіри.

По-перше, інститут власності. Економічні інститути передбачають ефект у разі обмеження дій інституту влади. Основна проблема полягає в ренті від присутності у владі. Якщо прийняти до уваги такі поняття, як «інституційне оточення» та «інституційна

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

угода», то йдеться про стійкість відносин власності, об'єктом якої стала саме причетність до влади. Нам вбачається, що становлення суспільного устрою України відбувалось в аномальних умовах. Адже важелі впливу на економіку отримали «функціонери», фактично підприємці від системи, що розподілила національні блага (*і можливість отримання ренти від них*). Клани, що утворились, знищують економіку країни з огляду на власні економічні зиски.

По-друге, інститут довіри. Підірваний інститут довіри до влади, до офіційних фінансових установ викликає безліч проблем, в економічному плані – проблем ефективного інвестування. Не можуть бути усунені проблеми регіонального розвитку за умов відсутності взаємодії бізнесу та влади. Неєкономічні засоби (юридичні) в цьому плані є більш ефективними, проте в разі, якщо у справу не втручаються корупційні елементи. Безумовно, в умовах непрозорості «правил гри», нестабільності відносин власності та дуже крихкому інституті довіри обов'язково буде поглиблюватися диспропорційність розвитку господарства.

Висновки і пропозиції. З огляду на події, які відбуваються в нашій країні, та підсумовуючи висновки дослідження багатьох авторів, ми можемо стверджувати, що перерозподіл ресурсів між регіонами, який сьогодні домінує в регіональній політиці України, не є достатньою умовою для досягнення ефективності функціонування економіки кожного регіону та завданням комплексності розвитку національного господарства України загалом. Орієнтація стратегії розвитку окремих територій держави має полягати не в усуненні «вузьких місць», а у наданні поштовху до зміни поведінки контрагентів у регіонах, де має місце неефективність або соціальна дезінтеграція. Таким чином, досвід та практичне впровадження такої політики на рівні країни та на регіональному рівні потребує подальших досліджень, які ми можемо проводити, вивчаючи регіональну політику становлення та трансформації передових країн світу.

Список використаних джерел

1. Аникин А. В. Шотландский мудрец: Адам Смит. *Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов*. Москва: Эксмо, 2007. С. 879–901.
2. Вдовічен А., Кругляк А. Диспропорційність розвитку регіонів: європейський досвід та його застосування в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 1 (163). С. 220–231.
3. Гоффе Н. В. Социальная составляющая региональной политики на Западе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2003. № 4. С. 63–70.
4. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за ред. В. Є. Вороніна, Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2010. 288 с.
5. Долішній М. І., Злупко С. М. Концептуальні засади регіональної соціально-економічної політики та її компоненти. *Регіональна економіка*. 1997. № 3. С. 28–35.
6. Євросоюз пояснив пріоритети бюджету на 2014–2020 роки. URL: <https://dt.ua/ECONOMICS/evrosoyuz-poyasniv-prioriteti-byudzhetu-na-2014-2020-roki.html>.
7. Кузнецов А. Межрегиональные контрасты в Европейском союзе. URL: www.perspektivy.info.
8. Пирог О. В. Стратегічні перспективи економічного розвитку національної економіки України. *Бізнес Інформ*. 2011. № 11. С. 32–34.
9. Региональные диспропорции как барьер на пути интеграции. URL: www.xserver.ru.
10. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання України, 2005. 498 с.
11. Романюк С. А. Основні напрями трансформації регіональної політики Європейського Союзу. *Економіка и управление*. 2013. № 2. С. 76–82.
12. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / В. М. Геєць та ін.; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук. Київ, 2011. 696 с.
13. Трансформації в глобальній економіці та Україна: монографія / за заг. ред. І. М. Школи та О. В. Бабінської. Чернівці: Друк Арт, 2014. 416 с.

14. Федорук А. Диспропорції регіонального розвитку в ЄС. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 11. URL: www.dy.nayka.com.ua.

15. Чухно А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення. *Економіка України*. 2008. № 7. С. 4–12.

References

1. Anykyn A. V. (2007). *Shotlandskii mudrets: Adam Smit* [Scottish sage: Adam Smith]. In A. Smith, *Issledovanie o prirode i prichinakh bohatstva narodov – An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (pp. 879–901). Moscow: Eksmo [in Russian].

2. Vdovichen, A., Kruhlianko, A. (2015). *Dysproportsiiniist rozvytku rehioniv: yevropeiskyi dosvid ta yoho zastosuvannia v Ukraini* [Disproportionality in the development of the regions: European experience and its application in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 1 (163), 220–231 [in Ukrainian].

3. Hoffe, N. V. (2003). *Sotsyalnaia sostavliaiushchaia regionalnoi politiki na Zapade* [The social component of regional policy in the West]. *Myrovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia – World economy and international relations*, 4, 63–70 [in Russian].

4. Voronin, V. Ye., Zhalilo, Ya. A. (Ed.) (2010). *Derzhavne upravlinnia rehionalnym rozvytkom Ukrainy* [Public administration of regional development of Ukraine]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

5. Dolishnii, M. I., Zlupko, S. M. (1997). *Kontseptualni zasady rehionalnoi sotsialno-ekonomichnoi polityky ta yii komponenty* [Conceptual framework of regional socio-economic policy and its components]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 3, 28–35 [in Ukrainian].

6. *Ievrosoiuz poiasnyv priorytety biudzhetu na 2014–2020 roky* [The European Union has explained the priorities of the budget for 2014–2020]. Retrieved from <https://dt.ua/ECONOMICS/yevrosoyuz-poyasniv-prioriteti-byudzhetu-na-2014-2020-roki.html>.

7. Kuznetsov, A. (2008). *Mezhregionalnye kontrasty v Evropeiskom soiuze* [Interregional contrasts in the European Union]. URL: www.perspektivy.info.

8. Pyroh, O. V. (2011). *Stratehichni perspektyvy ekonomichnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy* [Strategic prospects of economic development of the national economy of Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 11, 32–34 [in Ukrainian].

9. *Rehionalnye dysproportsii kak barer na puti intehratsii* [Regional disproportions as a barrier to integration]. Retrieved from www.xserver.ru.

10. Varnalii, Z. S. (Ed.) (2005). *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

11. Romaniuk, S. A. (2013). *Osnovni napriamy transformatsii rehionalnoi polityky Yevropeiskoho Soiuzu* [The main directions of the transformation of the European Union's regional policy]. *Ekonomika i upravlenie – Economics and Management*, 2, 76–82 [in Ukrainian].

12. Heiets, V. M., Venher, L. A., Voloshchenko, L. Iu., Hakhovych, N. H., Harkavenko, V. I., Yaremenko, O. L. ... Shynkaruk, L. V. (Ed.) (2011). *Strukturni zminy ta ekonomichnyi rozvytok Ukrainy* [Structural changes and economic development of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

13. Shkola, I. M., Babinska, O. V. (Eds.) (2014). *Transformatsii v hlobalnii ekonomitsi ta Ukraina* [Transformations in the global economy and Ukraine]. Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].

14. Fedoruk, A. (2011). *Dysproportsii rehionalnoho rozvytku v YeS* [Disproportions of regional development in the EU]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, 11. Retrieved from www.dy.nayka.com.ua.

15. Chukhno, A. (2008). *Instytutsionalizm: teoriia, metodolohiia, znachennia* [Institutionalism: theory, methodology, meaning]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 7, 4–12 [in Ukrainian].

Гонта Олена Іванівна – доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гонта Елена Ивановна – доктор экономических наук, профессор, директор Института экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Olena Gonta – Doctor of Economics, Professor, Director of the Institute of Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

UDC 330.15-047.44:332.1(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-64-83

Olga Popelo

ANALYSIS OF RESOURCE POTENTIAL OF UKRAINE REGIONS

Ольга Попело

АНАЛІЗ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Ольга Попело

АНАЛИЗ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

The article analyzes the resource potential of the regions of Ukraine. Ranking of the regions of Ukraine according to indicators such as the gross regional product, the volume of industrial production sold, the production of agricultural products, the volume of services sold to different consumers, the retail turnover, the existing income and expenditure of the population, the volume of exports and imports, and the use of fuel and energy resources in the calculation per capita. The rating of dynamic changes in these indicators is given and the regions of Ukraine were grouped, resulting in the identification of region-leaders, promising regions, intermediate regions and outsiders regions.

Keywords: resource potential; productive forces; region; modernization; globalization.

Fig.: 1. Table: 14. References: 17.

У статті проаналізовано ресурсний потенціал регіонів України. Проведено ранжування регіонів України за такими показниками, як валовий регіональний продукт, обсяг реалізованої промислової продукції, виробництво продукції сільського господарства, обсяг реалізованих послуг різним споживачам, роздрібний товарооборот, наявний дохід та витрати населення, обсяги експорту й імпорту та використання паливно-енергетичний ресурсів у розрахунку на одну особу населення. Наведено рейтингову оцінку динамічних змін цих показників та проведено групування регіонів України, у результаті чого виявлено регіони-лідери, перспективні регіони, проміжні регіони та регіони-аутсайтери.

Ключові слова: ресурсний потенціал; продуктивні сили; регіон; модернізація; глобалізація.

Рис.: 1. Табл.: 14. Бібл.: 17.

В статье проанализированы ресурсный потенциал регионов Украины. Проведено ранжирование регионов Украины по таким показателям, как валовой региональный продукт, объем реализованной промышленной продукции, производство продукции сельского хозяйства, объем реализованных услуг различным потребителям, розничный товарооборот, располагаемый доход и расходы населения, объемы экспорта и импорта и использования топливно-энергетических ресурсов в расчете на душу населения. Приведены рейтинговую оценку динамических изменений этих показателей и проведения группировки регионов Украины, в результате чего выявлено регионы-лидеры, перспективные регионы, промежуточные регионы и регионы-аутсайдеры.

Ключевые слова: ресурсный потенциал; производительные силы; регион; модернизация; глобализация.

Рис.: 1. Табл.: 14. Библ.: 17.

JEL Classification: R11

Problem statement. At the present stage of development of the society, there are significant regional differences in the resource potential of the regions of Ukraine, which is caused by the rapid pace of economic growth and increasing levels of population consumption. In today's globalized conditions, when the need for a national economy in resources is not only not reduced, but, on the contrary, is gaining momentum, it is important to study the current state and trends of development of the main specific indicators characterizing the resource potential of the regions of Ukraine.

Analysis of recent research hand publications. Literature on resource potential and the development of a regional economy is devoted to many scientific works of domestic economists, among which O. M. Alimov, O. I. Amosha B. V. Burkina, M. P. Butko, Z. S. Varnal, K. O. Vashchenko, V. P. Vishnevsky, V. E. Vorotin, V. M. Heyets, Z. V. Gerasimchuk, B. M. Danylyshyn, M. I. Dolishniy, S. I. Doroguntsov, V. I. Zakharchenko, I. I. Lukin, S. V. Mocherny, T. V. Pepa, M. I. Tugan-Baranovsky, L. G. Chernyuk, M. G. Chumachenko, A. A. Chukhno S. M. Scharlet etc.

Selection of previously unsettled parts of the general problem. An analysis of the results of scientific works indicates the relevance of regional resource issues, but despite numerous studies, monitoring of resource potential needs further research and analysis.

The purpose of the article is an analysis of the resource potential of the regions of Ukraine.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Statement material. Among the main specific indicators characterizing the resource potential of the regions of Ukraine should be noted: gross regional product, volumes of industrial production sold, agricultural production, volume of services rendered, retail turnover, incomes and expenditures of the population, export and import, use of fuel and energy resources (per capita population), as well as natural resource potential and environmental protection [11].

In addition to the above mentioned indicators, others can be used in the analysis of the resource potential of the regions of Ukraine.

In Table 1 shows the data characterizing the observed changes in the indicator for the period 2010-2016. In 2016, the regions-leaders in terms of gross regional product per capita were Kyiv city (UAH 191 736), Poltavaska (UAH 81 145), Dnipropetrovska (UAH 75 396), Kyivska (UAH 74 216) and Zaporizka (UAH 59 729), which occupied the first five places in the rating (Fig.).

Table 1

Dynamics of gross regional product (per capita population) for 2010-2016 [1-10; 12-17]

Regions	GRP per persom, UAH							Rank, 2016	Change 2016-2015, UAH	Change 2016-2010, UAH
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016			
Ukraine	23600	28488	32002	33473	36904	46413	55899	–	–	–
AR Krym	16507	19467	22675	23595	–	–	–	–	–	–
Vinnytska	14332	17768	20253	22303	27249	37270	46615	11	9345	32283
Volynska	13916	16993	19249	19817	23218	30387	34310	19	3923	20394
Dnipropetrovska	34709	42068	44650	46333	53749	65897	75396	3	9499	40687
Donetska	28986	36446	38907	37830	27771	26864	32318	21	5454	3332
Zhytomyrska	14616	17184	19551	20286	23678	30698	38520	15	7822	23904
Zakarpatska	12278	14455	17088	17044	19170	22989	25727	23	2738	13449
Zaporizka	23657	27567	30656	30526	37251	50609	59729	5	9120	36072
Ivano-Frankivska	14814	19386	23379	24022	27232	33170	37220	17	4050	22406
Kyivska	26140	34420	40483	39988	46058	60109	74216	4	14107	48076
Kirovohradska	15533	19918	22082	25533	29223	39356	47469	10	8113	31936
Luhanska	19788	25067	25950	24514	14079	10778	14251	25	3473	-5537
Lvivska	16353	20490	24387	24937	28731	37338	45319	12	7981	28966
Mykolaiivska	20276	23402	24838	27355	30357	41501	50091	8	8590	29815
Odeska	22544	25748	27070	29118	31268	41682	50159	7	8477	27615
Poltavska	29652	35246	38424	39962	48040	66390	81145	2	14755	51493
Rivnenska	13785	16735	18860	19003	24762	30350	33958	20	3608	20173
Sumska	15711	19800	21722	23517	26943	37170	41741	13	4571	26030
Ternopil'ska	11713	15055	16644	16819	20228	24963	29247	22	4284	17534
Kharkiv'ska	23639	27966	29972	31128	35328	45816	57150	6	11334	33511
Kherson'ska	14346	16990	17910	19311	21725	30246	36585	18	6339	22239
Khmelnitska	13602	17260	19920	20165	24662	31660	37881	16	6221	24279
Cherkaska	17325	21082	24558	26168	30628	40759	48025	9	7266	30700
Chernivetska	10939	13228	14529	15154	16552	20338	23365	24	3027	12426
Chernihiv'ska	15406	19357	22096	22603	26530	35196	41726	14	6530	26320
Kyiv	70424	79729	97429	109402	124163	155904	191736	1	35832	121312
Sevastopol	20455	24564	25872	28765	–	–	–	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

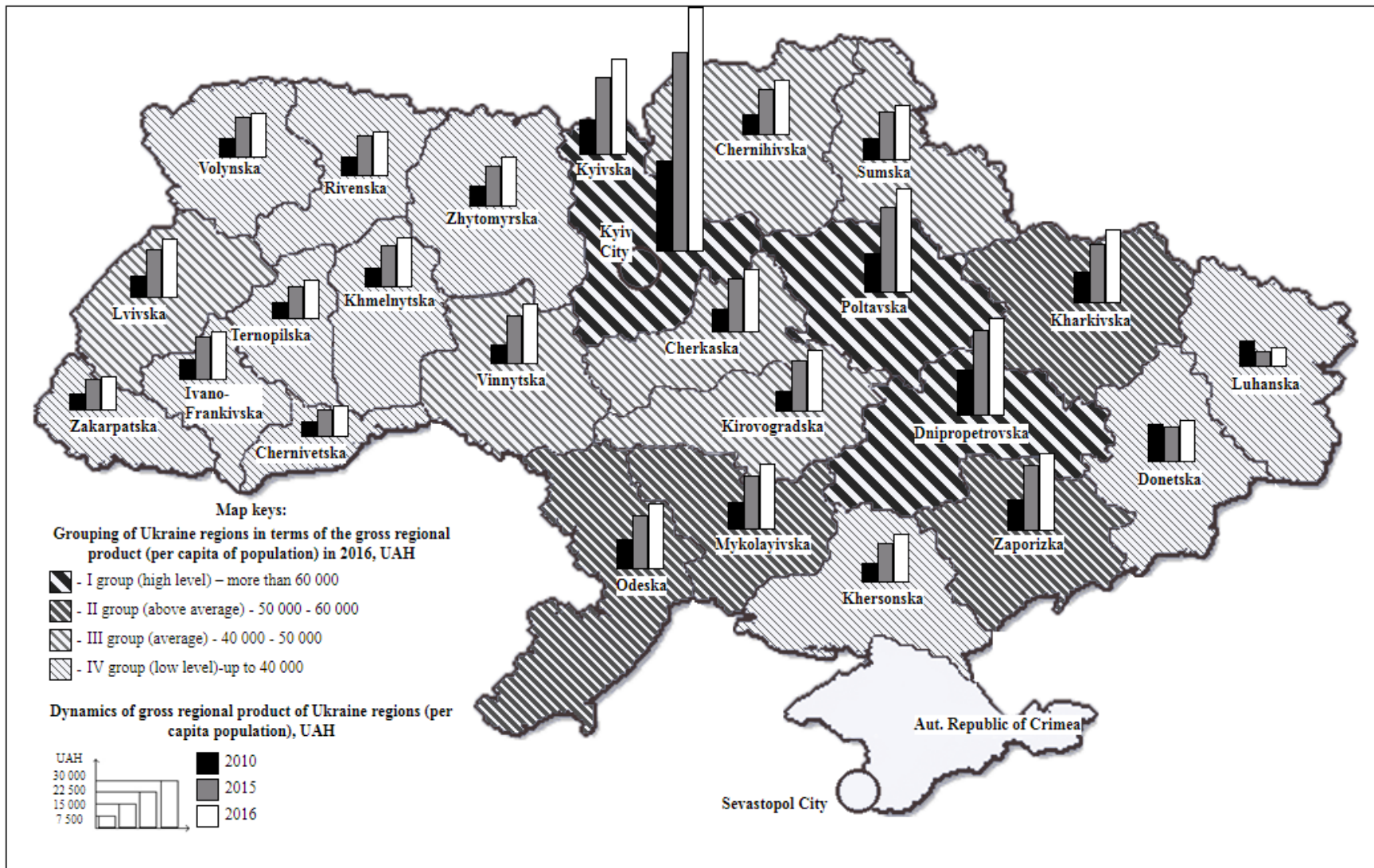

Fig. Grouping of Ukraine regions in teams of the gross regional product (per capita population), 2016

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

The group of regions approaching the average of the average per capita gross regional product was Kharkivska (UAH 57 150), Odeska (UAH 41 682), Mykolaivska (UAH 41 501), Cherkaska (UAH 48 025), and Kirovogradska (UAH 47 469) areas that ranked 6th to 10th in the ranking.

The regions that had the significance of the indicator significantly below the average in Ukraine were: Lvivska (UAH 45 319), Vinnytska (UAH 46 615), Sumska (UAH 41 741), Chernihivska (UAH 41 726), Ivano-Frankivska (UAH 37 220), Khmelnytska (UAH 37 881), Zhytomyrska (UAH 38 520), Volynska (UAH 34 310), Rivnenska (UAH 33 958), and Kheronska (UAH 36 585) of the oblast from 11th to 20th place in the ranking.

The regions with outsiders identified the temporarily occupied territories of Donetska (UAH 32 318) and Luhanska (UAH 14 251), as well as Ternopil'ska (UAH 29 247), Zakarpatska (UAH 25 727) and Chernivetska (UAH 23 365) regions.

The thresholds of the gross regional product for 1 person between the leader regions and outsiders in 2010-2013 differed from 3.1 to 3.2 times, in 2014 – 3.8 times, in 2015 – 6.1 times, and in 2016 – 5 times. And if, while taking into account the Moscow metropolitan level, these differences will differ by more than 12 times, and the number of regions with lower rates than the average state exceeded 75%.

According to the share of the gross regional product, in general, in 2015 (Table 2), the leading positions are occupied by Kyiv city (23.4 %), Dnipropetrovska (10.2 %), Kharkivska (6.5 %), Donetska (5.8 %) and Kyivska (5.4 %) regions. The smallest share in the total is typical for Kheronska (1.6 %), Zakarpatska (1.4 %), Ternopil'ska (1.3 %), Luganska (1.3 %) and Chernivtsi (0.9 %) regions.

Table 2

Dynamics of the share of gross regional product in general for 2010-2016

Regions	Share of GRP in general, %							Rank 2016	Change 2016-2015, %	Change 2016-2014, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016			
Ukraine	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	102.9	–	-3.1	-14.0
AR Krym	3.0	2.9	3.1	3.0	–	–	–	–	–	–
Vinnytska	2.2	2.2	2.3	2.4	2.8	3.0	107.2	3	9.6	3.6
Volynska	1.3	1.4	1.4	1.4	1.5	1.6	108.3	2	13	8.2
Dnipropetrovska	10.7	10.8	10.1	10.0	11.1	10.8	99.1	20	8.2	-7.3
Donetska	11.9	12.4	11.7	10.8	7.6	5.8	99.8	17	37.9	-12.1
Zhytomyrska	1.7	1.7	1.7	1.7	1.9	1.9	105.8	5	7.1	-7.7
Zakarpatska	1.4	1.4	1.5	1.4	1.5	1.5	97.4	24	4	-10.1
Zaporizka	3.9	3.8	3.8	3.6	4.2	4.5	100.5	15	5.2	-3.3
Ivano-Frankivska	1.9	2.1	2.2	2.2	2.4	2.3	99.1	21	7.1	-1.5
Kyivska	4.2	4.5	4.8	4.5	5.0	5.2	105.5	7	11.6	0.1
Kirovogradska	1.5	1.5	1.5	1.7	1.8	1.9	105.8	6	13.5	-0.8
Luhanska	4.2	4.4	4.0	3.6	2.0	1.2	118.7	1	70.6	15.5
Lvivska	3.8	4.0	4.3	4.2	4.6	4.8	99.4	19	4.1	-3.1
Mykolaivska	2.2	2.1	2.0	2.1	2.2	2.4	106.3	4	10.6	2.6
Odeska	5.0	4.7	4.4	4.6	4.7	5.0	104.5	10	8.5	2
Poltavska	4.1	4.0	3.9	3.8	4.4	4.8	98.6	23	4.2	-11.7
Rivnenska	1.5	1.5	1.5	1.4	1.8	1.8	100.2	16	6.9	-6.5
Sumska	1.7	1.8	1.7	1.8	1.9	2.1	97.4	25	-0.2	-2.5
Ternopil'ska	1.2	1.2	1.2	1.2	1.4	1.3	99.0	22	5	-1.8
Kharkivska	6.0	5.9	5.6	5.6	6.1	6.3	102.7	12	11.5	0.5
Kheronska	1.4	1.4	1.3	1.4	1.5	1.6	103.4	11	4.2	1.1
Khmelnytska	1.7	1.8	1.8	1.7	2.0	2.1	105.3	8	12.7	4.8
Cherkaska	2.1	2.1	2.1	2.2	2.4	2.6	102.7	13	7.1	-3.9
Chernivetska	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	99.5	18	4.9	-0.8
Chernihivska	1.6	1.6	1.6	1.6	1.8	1.9	101.6	14	7.2	0.5
Kyiv	18.2	17.2	18.9	20.5	22.5	22.7	104.8	9	12.1	4
Sevastopol	0.7	0.7	0.7	0.7	–	–	–	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

The analysis conducted on the indicator of the average per capita gross regional product shows an unstable, turbulent nature of the course of economic processes and the lack of effective economic regulation of the development of regions.

The next indicator characterizing the resource potential of the regions of Ukraine. Is the volume of realized industrial output, calculated per capita (Table 3).

Table 3

Dynamics of volume of sold industrial products (per capita population) for 2010-2016

Regions	Volume of realized industrial production per 1 person, UAH							Rank 2010	Rank 2015	Rank 2016
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016			
Ukraine	23236.0	29140.3	30721.2	29767.9	33227.9	40662.4	41575.8	–	–	–
AR Krym	8247.2	10470.7	13841.7	13488.1	–	–	–	23	–	–
Vinnitska	11002.0	12825.5	13820.0	15717.1	19115.2	30367.0	33699.2	15	10	10
Volynska	7837.2	10109.8	10871.2	10480.4	13130.0	18455.1	21478.3	24	20	20
Dnipropetrovska	49760.4	60255.9	66522.3	65954.2	76771.6	92201.4	100135.1	2	2	1
Donetska	45756.3	60544.6	55186.1	50609.5	41981.8	40734.0	49021.7	3	7	5
Zhytomyrska	9397.5	11253.6	12865.6	12966.6	16751.4	20487.2	24463.7	20	19	16
Zakarpatska	5681.1	7098.5	7949.0	7992.7	8864.4	10975.2	13983.7	25	23	24
Zaporizka	37042.7	45368.0	46132.4	44285.6	55233.7	76566.6	82055.4	5	4	3
Ivano-Frankivska	10025.5	17528.0	18298.0	15930.1	18188.8	24630.1	25460.7	18	13	15
Kyivska	22296.3	26482.3	28231.8	32243.7	32696.2	42118.4	47809.7	7	5	7
Kirovohradska	9710.1	11972.1	15629.5	18424.5	20688.6	23525.1	23732.3	19	14	17
Luhanska	32137.5	42851.2	37295.7	32320.6	17670.0	10356.4	16895.5	6	24	22
Lvivska	10072.0	12738.6	13725.5	13632.4	15596.0	22642.7	26767.2	17	16	12
Mykolaiivska	15751.8	18627.6	20548.3	19331.7	22059.5	29981.1	38825.6	10	11	9
Odeska	13045.2	11443.5	11890.4	11577.4	14088.9	22203.0	19036.9	12	17	21
Poltavska	39723.9	49053.6	54728.1	48874.5	59666.2	76987.0	88385.7	4	3	2
Rivnenska	10774.5	13179.7	10567.1	13563.2	16522.3	23109.7	25472.9	16	15	14
Sumska	12636.0	20331.0	21761.8	21071.8	23635.7	32856.7	31238.2	13	9	11
Ternopil'ska	5034.2	7495.1	7173.6	7555.4	8817.0	11398.6	14859.8	26	22	23
Kharkivska	18955.4	23142.5	28289.8	28568.0	31744.8	41143.5	48536.3	8	6	6
Khersonska	8773.8	10110.1	9447.7	10118.3	11320.3	16029.0	22261.3	22	21	18
Khmelnitska	8874.6	11367.4	12618.1	13394.0	15335.5	20741.1	25615.8	21	18	13
Cherkaska	18480.3	22493.8	25433.8	24304.0	30150.2	38275.2	42657.9	9	8	8
Chernivetska	3530.3	4495.3	4534.0	4515.9	5142.8	7492.4	9532.1	27	25	25
Chernihivska	11008.7	13948.8	17907.3	17503.6	20637.4	26281.3	21980.6	14	12	19
Kyiv	51892.9	65165.0	76464.2	73650.7	88547.1	103900.2	51613.4	1	1	4
Sevastopol	15686.2	14631.8	11920.7	10486.3	–	–	–	11	–	–
Max	51892.9	65165.0	76464.2	73650.7	88547.1	103900.2	100135.1	–	–	–
Min	3530.3	4495.3	4534.0	4515.9	5142.8	7492.4	9532.1	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

The maximum value of the indicator of the volume of industrial products sold (per capita) in 2016 is characteristic of Dnipropetrovska oblast (UAH 100 355.1), and the minimum is Chernivetska region (UAH 9532.1), that is, the difference is more than 10 times, which indicates significant disparities in the regional landscape according to the indicator.

The leading regions for this indicator in 2016 were Dnipropetrovska (UAH 100 355.1), Poltav'ska (UAH 88 385.7), Zaporizka (UAH 82 055.4) and Kyiv city (UAH 51 613.4), which occupied, respectively, the first four places in the rating.

The group of leading regions include Donetska (UAH 49 021.7), Kharkivska (UAH 48 536.3), Kyivska (UAH 47 809.7), and Cherkaska (UAH 42 657.9) from the oblast 5th to 8th place in the rating.

The group of regions with the value of the indicator of the volume of industrial products sold (per capita) below the average was characterized by the following areas: Mykolaiivska (UAH 38 825.6), Vinnitsa (UAH 33 699.2), Sumska (UAH 31 228.2) Lvivska (UAH 26 767.2), Khmelnitska (UAH 25 615.8), Rivnenska (UAH 25 472.9), Ivano-Frankivska (UAH 25 460.7), Zhytomyrska (UAH 24 463.7), Kirovohradska (UAH 23 732.3), Khersonska (UAH 22 261.3), Chernihivska (UAH 21 980.6) and Volynska (UAH 21 478.3), which occupied, respectively, 9-th to the 20 th place in the rating.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

The group of outsiders regions came to Odeska (UAH 19 036.9), Luhanska (UAH 16 895.5), Ternopil'ska (UAH 14 859.8), Zakarpatska (UAH 13 983.7) and Chernivetska (UAH 9 532.1UAH) regions, ranking 20 to 25 in the ranking.

Comparing the values of the surveyed indicator in 2016 and 2010, among the regions that significantly improved their position in the rating, it should be noted Vinnitska (+5 positions), Lviv'ska (+5 positions) and Khmelnytska (+8 positions) regions, and among the regions, which had a negative dynamics in the ranking – Luhanska (-16 positions), Odeska (-9 positions) and Chernihiv'ska (-5 positions).

In 2016, the largest share in the total volume of industrial products sold was made by Dnipropetrovska (18.3 %), Donetska (11.8 %), Zaporizka (8.1 %), Kharkiv'ska (7.4 %) and Kyiv'ska (8.4 %). The lowest values of the indicator were characteristic of Volyn'ska (1.3 %), Zakarpatska (1.0 %), Kirovohradska (1.3 %), Ternopil'ska (0.9 %), Kherson'ska (1.3 %), Chernivetska (0.5 %) and Chernihiv'ska (1.3 %) regions. That is, the maximum value of the investigated indicator exceeded the minimum by almost 37 times (Table 4).

Table 4

Dynamics of the share of regions in the total volume of industrial products sold

Regions	Share of regions, %							Rank, 2016	Change 2016-2015,%	Change 2016-2010,%
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016			
Ukraine	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	–	–	–
AR Krym	1.5	1.5	1.9	2.0	–	–	–	–	–	–
Vinnitska	1.7	1.6	1.6	1.9	2.2	2.8	3.0	9	0.2	1.3
Volyn'ska	0.8	0.8	0.8	0.8	1.0	1.1	1.3	19	0.2	0.5
Dnipropetrovska	15.6	15.1	15.7	16.1	17.6	17.3	18.3	1	1.0	2.7
Donetska	19.1	20.1	17.3	16.3	12.7	10.0	11.8	2	1.8	-7.3
Zhytomyr'ska	1.1	1.1	1.2	1.2	1.5	1.5	1.7	17	0.2	0.6
Zakarpatska	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	1.0	23	0.2	0.3
Zaporizka	6.3	6.1	5.9	5.8	6.8	7.7	8.1	4	0.4	1.8
Ivano-Frankiv'ska	1.3	1.8	1.8	1.6	1.8	2.0	2.0	14	0	0.7
Kyiv'ska	3.6	3.4	3.5	4.1	3.9	4.2	4.7	7	0.5	1.1
Kirovohradska	0.9	0.9	1.1	1.3	1.4	1.3	1.3	20	0	0.4
Luhanska	6.9	7.3	6.0	5.4	2.8	1.3	2.1	13	0.8	-4.8
Lviv'ska	2.4	2.4	2.5	2.5	2.8	3.3	3.8	8	0.5	1.4
Mykolaiv'ska	1.8	1.7	1.7	1.7	1.8	2.0	2.5	12	0.5	0.7
Odeska	2.9	2.1	2.0	2.0	2.4	3.1	2.6	11	-0.5	-0.3
Poltav'ska	5.6	5.5	5.8	5.3	6.1	6.4	7.1	6	0.7	1.5
Rivnenska	1.2	1.1	0.9	1.2	1.3	1.5	1.7	18	0.2	0.5
Sumska	1.4	1.8	1.8	1.8	1.9	2.1	1.9	15	-0.2	0.5
Ternopil'ska	0.5	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.9	24	0.2	0.4
Kharkiv'ska	4.9	4.8	5.5	5.8	6.1	6.4	7.4	5	1.0	2.5
Kherson'ska	0.9	0.8	0.7	0.8	0.8	1.0	1.3	21	0.3	0.4
Khmelnytska	1.1	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.9	16	0.4	0.8
Cherkaska	2.2	2.2	2.3	2.3	2.6	2.7	3.0	10	0.3	0.8
Chernivetska	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4	0.5	25	0.1	0.2
Chernihiv'ska	1.1	1.1	1.4	1.4	1.5	1.6	1.3	22	-0.3	0.2
Kyiv	13.6	13.7	15.5	15.5	17.8	17.3	8.4	3	-8.9	-5.2
Sevastopol	0.6	0.4	0.3	0.3	–	–	–	–	–	–
Max	19.1	20.1	17.3	16.3	17.8	17.3	18.3	–	–	–
Min	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4	0.5	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

Almost all regions improved the indicator of the share of regions in the total volume of industrial products sold (in 2016 compared to 2015), except Odeska (-0.5 %), Sumska (-0.2 %), Chernihiv'ska (-0.3 %) regions and the Kyiv city (-8.9 %).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

One of the important indicators characterizing the resource potential of the regions of Ukraine is the volume of agricultural production, calculated per capita. In Table 5 shows data that characterize the dynamics of average per capita output of agricultural products.

Table 5

Dynamics of production of agricultural products (per capita population) for 2010-2016

Regions	Production of agricultural products per person, UAH							Rank 2010	Rank 2015	Rank 2016
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016			
Ukraine	4249	5113	4897	5559	5847	5589	5941	–	–	–
AR Krym	3662	4149	3317	3353	–	–	–	18	–	–
Vinnytska	7656	9199	8888	11014	12292	11343	13271	3	3	1
Volynska	5086	5570	5950	6097	6472	6170	6287	10	12	12
Dnipropetrovska	3690	4349	3481	4584	4336	4636	4650	17	17	18
Donetska	2152	2595	2475	2635	2474	1621	1756	25	24	24
Zhytomyrska	4948	5660	6251	6643	7018	6442	7189	11	11	11
Zakarpatska	3080	3238	3359	3435	3424	3252	3148	21	21	22
Zaporizka	4231	4863	3960	5349	5197	5714	5640	15	13	15
Ivano-Frankivska	3309	3751	3984	4062	4316	4121	4191	19	19	19
Kyivska	2547	3011	3251	3272	3444	3058	3358	23	22	21
Kirovohradska	8388	10477	8975	11561	11442	11261	12320	2	4	2
Luhanska	2152	2718	2773	2892	2327	1824	2176	25	23	23
Lvivska	2894	3304	3445	3470	3664	3559	3652	22	20	20
Mykolaivska	6290	7092	5899	8023	7516	7708	8363	7	9	9
Odeska	3925	4195	3365	4740	4615	4446	4962	16	18	16
Poltavska	7364	10066	9100	10952	10677	11538	11919	5	2	4
Rivnenska	4689	5196	5357	5669	5953	5518	5788	13	14	13
Sumska	4929	6794	7168	8271	9150	8806	9114	12	8	8
Ternopil'ska	5362	6740	7368	748,8	8557	7629	7980	9	10	10
Kharkivska	3239	4828	4447	5343	5523	5387	5743	20	15	14
Khersonska	7465	9177	7711	9123	9639	10174	10550	4	5	5
Khmelnitska	6296	7313	8475	8793	10192	8937	9670	6	7	7
Cherkaska	9547	11308	11019	11821	11713	11722	12015	1	1	3
Chernivetska	4312	4773	4815	4973	5174	4712	4712	14	16	17
Chernihivska	5897	7733	8449	8777	9531	9450	9875	8	6	6
Kyiv	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sevastopol	436	444	391	408	–	–	–	26	–	–
Max	9547	11308	11019	11821	12292	11722	13271	–	–	–
Min	436	444	391	408	2327	1621	1756	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

The leading positions in the surveyed indicator were Vinnytska (UAH 13 271), Kirovohradska (UAH 12 330), Cherkaska (UAH 12 015), Poltav'ska (UAH 11 919), and Khersonska (UAH 10 550) in 2016, the first five positions in the rating.

Outsiders, according to the average per capita output of agricultural products, were Lvivska (UAH 3652), Kyivska (UAH 3358), Zakarpatska (UAH 3148), Luganska (UAH 2176) and Donetska (UAH 1756) who took the last five places in the rating.

In comparison with 2010, in 2016, they improved their positions in the ranking of 8 regions, among them: Donetska and Poltav'ska regions by +1 position, Kyivska, Luhanska and Lvivska – by +2 positions, Sumska regions – +4 positions and Kharkivska – +6 positions in the rating.

In 2010, the thresholds for agricultural production per one person among the leading regions and outsiders differed by 21,9 times, in 2011 – by 25,5 times, in 2012 – by 28,2 times, in 2013 - by 28,9 times, and since 2014 the range of values has decreased and amounted to 5,3 times, in 2015 – 7,2 times, in 2016 – 7,5 times.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Regions-leaders in terms of the share of regions in the volumes of agricultural production were Vinnitska – 8.4 % (+1.9 % compared to 2010), Dnipropetrovska – 6.0 % (-0.3 % compared to 2010), Kievska – 6.1 % (+0.2 % as compared to 2010), Poltavska – 6.8 % (+1.2 % compared to 2010, but -0.2 % in comparison with 2015) and Kharkivska – 6.1 % (+1.5 % compared to 2010).

The regions with the smallest share in the volumes of agricultural production were Volynska region – 2.5 % (-0.2 % compared to 2010), Zakarpatska – 1.6 % (-0.4 % compared to 2010), Ivano-Frankivska – 2.3 % (-0.1 % compared to 2015), Luhanska – 1.9 % (-0.6 % compared to 2010, but 0.2 % compared to 2015) and Chernivetska – 1.7 % (-0.3 % compared to 2010) of the region.

The next indicator that characterizes the resource potential of the regions of Ukraine, consider the average volume of services sold by enterprises in the service sector (Table 6).

Table 6

Dynamics of the volume of services sold by enterprises of the service sector to different consumers (per capita) for 2010-2016

Regions	Volume of realized services per one person, ths. UAH							Rating				
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2015	2016	Changes	
											2010/ 2016	2015/ 2016
Ukraine	5.61	6.74	7.22	7.85	8.42	10.15	12.76	–	–	–	–	–
AR Krym	4.43	4.73	4.94	6.03	–	–	–	7	–	–	–	–
Vinnitska	2.43	3.0	2.93	3.10	3.12	3.8	4.69	14	16	14	0	+2
Volynska	2.03	2.66	2.64	3.14	0.34	4.41	4.67	18	13	15	+3	-2
Dnipropetrovska	4.12	5.43	5.73	6.24	7.85	8.87	12.15	8	6	5	+3	+1
Donetska	3.55	4.36	4.86	5.08	4.61	4.01	3.37	10	15	22	-12	-7
Zhytomyrska	1.87	2.11	2.28	2.49	2.23	2.83	3.69	20	21	18	+2	+3
Zakarpatska	1.82	2.11	2.22	2.25	2.64	3.37	3.99	21	18	16	+5	+2
Zaporizka	2.76	3.28	3.54	3.80	4.32	5.69	6.18	12	9	10	+2	0
Ivano-Frankivska	1.7	1.98	1.98	2.21	2.65	4.05	4.93	22	14	13	+9	+1
Kyivska	8.57	5.72	5.44	6.77	7.28	9.43	11.82	3	65	6	-3	-1
Kirovohradka	2.84	3.44	3.75	4.18	4.72	6.08	6.71	11	8	8	+3	0
Luhanska	1.56	1.93	2.31	2.76	1.12	1.03	1.36	23	25	25	-2	0
Lvivska	4.46	5.52	5.74	5.92	7.70	11.89	15.53	6	3	3	+3	0
Mykolaivska	5.11	5.39	6.05	6.13	7.28	11.23	13.44	5	4	4	+1	0
Odeska	9.3	10.65	11.06	12.20	16.66	20.62	22.65	2	2	2	0	0
Poltavska	2.0	2.67	2.84	3.62	3.60	4.81	6.43	19	10	9	+10	+1
Rivnenska	2.24	2.64	2.57	2.59	2.71	3.27	3.39	16	19	21	-5	-2
Sumska	1.54	1.90	2.16	2.36	2.83	3.52	3.68	25	17	19	+6	-2
Ternopil'ska	1.31	1.54	1.88	2.20	2.61	2.36	3.57	26	24	20	+6	+4
Kharkivska	3.59	4.36	4.89	5.49	5.8	7.32	8.79	9	7	7	+2	0
Khersonska	2.36	2.86	3.08	2.95	3.18	4.52	5.25	15	12	12	+3	0
Khmelnitska	1.32	1.66	1.80	1.91	2.09	2.58	3.13	25	23	23	+2	0
Cherkaska	2.55	2.76	3.8	4.06	3.72	4.59	5.47	13	11	11	+2	0
Chernivetska	0.14	1.69	1.75	1.79	1.93	2.75	2.9	27	22	24	+3	-2
Chernihivska	2.14	2.45	2.7	2.88	2.57	3.0	3.8	17	20	17	0	+3
Kyiv	32.69	38.16	41.6	46.98	47.11	50.57	65.63	1	1	1	0	0
Sevastopol	5.39	5.26	6.03	5.93	–	–	–	4	–	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

According to the results of the analysis in 2016, the regions-leaders were Kyiv city and Dnipropetrovska, Kievska, Lvivska, Mykolaivska, Odeska regions with an average per capita volume of services ranging from 11 820 to 65 630 UAH.

The worst situation in this indicator was in Donetska (UAH 3 370), Luhanska (UAH 1360), Rivnenska (UAH 3390), Ternopil'ska (UAH 3570), Khmelnytska (UAH 3130), and Chernivetska (UAH 2900) regions. The average per capita volume of realized services which is less than the average value in Ukraine is almost 9 times, indicating a significant unevenness of the regional landscape by this indicator.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

In 2016, in comparison with 2010, almost all regions have improved their position in the ranking, except for: Donetsk (-12 positions), Kievsk (-5 positions), Luganska (-2 positions) and Rivnenska (-5 positions) regions. Among the regions that significantly improved their position in the ranking: Poltavsk +10 positions, Ivano-Frankivsk +9 positions, Sumska and Ternopilsk +6 positions and Zakarpatska +5 positions in the rating.

Compared to 2015, almost half of the regions did not change their rating positions, while others had slight deviations, except for the Donetsk region (-7 positions in the rating).

The next important indicator of changes in the volume of public consumption is the per capita retail trade turnover. In Table 7 shows the dynamics of indicators of the volume of average per capita retail turnover.

Table 7

Dynamics of retail turnover (per capita population) for 2010-2016

Regions	Retail turnover per 1 person, ths. UAH							Rating			Change in rating	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2015	2016	2010/2016	2015/2016
Ukraine	5.92	7.66	8.61	9.24	9.94	11.38	13.03	–	–	–	–	–
AR Krym	4.93	6.55	8.05	8.85	–	–	–	10	–	–	–	–
Vinnyska	3.35	4.48	4.97	5.26	6.08	7.11	7.92	26	22	22	+4	0
Volynska	4.39	5.69	6.69	7.65	8.72	11.15	11.51	16	8	10	+6	-2
Dnipropetrovska	7.19	8.99	10.32	11.17	12.82	14.61	16.10	4	4	4	0	0
Donetska	5.53	7.09	8.34	8.97	6.40	3.53	3.77	9	24	24	-15	0
Zhytomyrska	3.78	5.15	5.54	6.08	7.24	8.62	9.56	22	15	16	+6	-1
Zakarpatska	4.72	5.99	6.07	6.36	7.68	9.72	10.62	11	11	12	-1	-1
Zaporizka	5.79	7.45	8.76	9.42	10.94	12.59	14.52	8	6	6	+2	0
Ivano-Frankivska	3.44	4.62	5.06	5.37	6.50	7.65	8.45	24	20	20	+4	0
Kyivska	6.83	4.50	11.63	12.65	14.53	18.34	21.38	5	2	2	+3	0
Kirovohradska	4.29	5.29	6.12	6.50	7.66	8.76	10.24	17	14	13	+4	+1
Luhanska	3.87	5.01	6.13	6.53	3.35	1.40	1.60	19	25	25	-6	0
Lvivska	5.69	7.15	7.50	7.52	9.05	11.50	13.46	9	7	7	+2	0
Mykolaiivska	4.67	6.07	6.92	7.41	8.32	9.81	11.51	13	10	9	+4	+1
Odeska	7.33	9.55	11.00	11.79	12.82	15.37	18.25	3	3	3	0	0
Poltavska	4.69	6.11	6.92	7.26	8.15	9.34	10.76	12	12	11	+1	+1
Rivnenska	3.65	4.81	5.12	5.53	6.90	8.11	8.48	23	18	19	+4	-1
Sumska	3.23	4.52	4.91	5.14	6.10	7.28	8.42	27	21	21	+6	0
Ternopilsk	3.44	4.55	4.53	4.62	5.67	6.89	7.58	25	23	23	+2	0
Kharkivska	6.59	8.55	9.14	9.89	11.40	13.51	15.44	6	5	5	+1	0
Khersonska	4.64	5.80	6.68	7.16	8.47	10.32	11.87	14	9	8	+6	+1
Khmelnyska	3.86	4.95	5.44	5.63	6.63	7.75	8.94	20	19	18	+2	+1
Cherkaska	4.22	5.54	6.10	6.55	7.58	8.87	9.82	18	13	14	+4	-1
Chernivetska	4.46	5.40	5.50	5.71	7.07	8.42	9.01	15	17	17	-2	0
Chernihivska	3.80	5.00	5.57	6.11	7.21	8.43	9.58	21	16	15	+6	+1
Kyiv	18.14	23.53	24.77	26.50	28.81	34.98	41.29	1	1	1	0	0

Source: [1-10; 12-17].

The dynamics of the volume of average per capita retail turnover was steady. All regions had a positive dynamic according to this indicator, except for part of the zone of anti-terrorist operation in Donetsk and Luhanska regions.

The best results for the indicator of the volume of average per capita retail turnover in 2016 were Kyiv city (UAH 412 090) and Dnipropetrovska (UAH 16 101), Kyivska (UAH 21 381), Odeska (UAH 18 253), Kharkivska (UAH 15 443), who ranked the first five positions in the ranking. The smallest volume of retail trade turnover per capita were Vinnyska (UAH 7920), Donetsk (UAH 3768), Ivano-Frankivsk (UAH 8446), Lugansk (UAH 1602), Sumska (UAH 8422) and Ternopilsk (UAH 7579) regions. The value of the indicator in the Luhanska region is less than the average of the country by 8 times.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Among the group of regions that in 2016 compared with 2010 did not change their position in the rating, it is necessary to mention Dnipropetrovska (4 position in the rating), Odeska (3 position in the rating), and Kiev city (1 position in the rating).

In the group of regions that had not very significant changes in the rating (change to ± 5 positions), it was attributed: Vinnytska (+4 positions), Zakarpatska (-1 position), Zaporizka (+2 positions), Ivano-Frankivska (+4 positions), Kievska (+3 positions), Kirovogradska (+4 positions), Lvivska (+2 positions), Mykolaivska (+4 positions), Poltavska (+1 position), Rivnenska (+4 positions), Ternopilska (+2 positions), Kharkivska (+1 position), Khmelnytska (+2 positions), Cherkaska (+4 positions) and Chernivetska (-2 positions) regions.

In the group of regions that were characterized by significant changes in the ranking ranked: Volynska, Zhytomyrska, Sumska, Khersonska, Chernihivska (for +6 positions), Donetska (-15 positions) and Luhanska (-6 positions) regions.

Comparing the values of the indicators of 2016 from 2015, there is an almost unchanging location of the regions in the overall ranking. Half of the regions did not undergo rating changes at all, while others had characteristic changes $\pm 1-2$ positions.

Important indicators in the analysis of the resource potential of the regions of Ukraine are the income and expenditure of the population per capita. The dynamics of average per capita income is shown in Table 8.

Table 8

Dynamics of available income (per capita population) for 2010-2016

Regions	Available income per capita, UAH.							Rating			Change in rating	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2015	2016	2010/ 2016	2015/ 2016
Ukraine	18485.6	21637.9	25206.4	26719.4	26782.1	31044.3	35610.1	-	-	-	-	-
AR Krym	15480.0	18231.0	20751.0	22793.2	-	-	-	19	-	-	-	-
Vinnytska	16018.0	19090.8	21734.9	23000.6	23421.7	28875.7	33848.9	15	9	9	+6	0
Volynska	14311.9	16657.7	18806.9	19804.9	20137.2	24222.3	28312.5	24	20	20	+4	0
Dnipropetrovska	20739.4	24302.4	28771.6	30300.6	32036.2	38403.8	43458.3	3	2	2	+1	0
Donetska	21317.3	24890.3	29336.6	31048.5	26234.4	20595.4	19434.3	2	24	24	-22	0
Zhytomyrska	15775.9	18716.4	21288.0	21652.1	22102.1	27041.6	31441.3	17	15	14	+3	+1
Zakarpatska	12699.6	15002.4	17191.4	17929.3	17358.1	21686.5	25145.3	27	23	23	+4	0
Zaporizka	20221.4	23684.9	27107.6	28388.1	30181.8	35546.7	42117.8	4	3	3	+1	0
Ivano-Frankivska	15009.4	17732.6	20148.4	20987.8	20356.7	25748.0	29975.4	21	19	18	+3	+1
Kyivska	19513.9	22520.1	26541.7	27390.6	28443.3	33207.4	39177.9	5	4	4	+1	0
Kirovohradska	15417.7	18039.2	20553.7	21671.4	21954.1	26631.2	30979.9	20	16	16	+4	0
Luhanska	17850.0	20879.9	24024.1	25590.3	19788.3	14882.5	11919.7	8	25	25	-17	0
Lvivska	16513.8	19204.4	21992.3	23138.3	23595.2	28772.1	33673.5	13	10	10	+3	0
Mykolaivska	16993.4	20040.7	22878.0	23868.8	23458.5	28580.0	33186.6	10	11	11	-1	0
Odeska	16275.2	19135.0	22224.4	25571.8	24242.0	31542.6	37732.0	14	5	5	+9	0
Poltavska	17990.9	20917.4	24027.2	25371.2	26195.7	31243.1	36393.3	7	7	7	0	0
Rivnenska	14629.8	17326.2	19859.8	21165.0	21781.0	25951.8	29757.4	23	18	19	+4	-1
Sumska	16875.5	19592.9	22582.3	23558.6	23938.1	29810.4	33944.4	11	8	8	+3	0
Ternopilska	13824.2	16351.3	18560.6	18993.8	18400.5	23277.8	26884.4	25	21	21	+4	0
Kharkivska	18450.5	21787.8	24870.0	26098.2	26274.0	31459.1	36587.7	6	6	6	0	0
Khersonska	14881.7	17654.3	19939.9	21724.0	20727.9	27066.9	31242.7	22	14	15	+7	-1
Khmelnytska	15781.0	18738.2	21590.6	22789.0	22686.1	28525.2	32650.0	16	12	12	+4	0
Cherkaska	15769.2	18246.3	20717.9	21633.2	21760.5	26226.6	30608.7	18	17	17	1	0
Chernivetska	13503.3	15992.5	18107.5	19438.2	18475.6	23137.7	26838.3	26	22	22	4	0
Chernihivska	16625.0	19465.0	22769.6	23599.7	23093.4	27690.2	31707.1	12	13	13	-1	0
Kyiv	37012.7	42576.7	52708.9	55841.6	62715.1	75794.4	91356.6	1	1	1	0	0
Sevastopol	17078.3	19918.6	23186.0	26584.4	-	-	-	9	-	-	-	-

Source: [1-10; 12-17].

During 2010-2016, the dynamics of the indicator of disposable income per capita had a steady positive effect. In 2016, in six oblasts and in Kyiv, this indicator exceeded the average per capita income in Ukraine, which amounted to UAH 35 610.1.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

In 2016, the regions with the highest level of income per capita include Dnipropetrovska (43 458,3 UAH), Zaporizka (42 117.8 UAH), Kievska (39 177.9 UAH), Odeska (37 732.0 UAH) the region and the Kiev city (91 356.6 UAH).

The group of regions with average per capita income includes: Vinnitska (UAH 33 848.9), Volynska (UAH 28 312.5), Zhytomyrska (UAH 31 441.3), Ivano-Frankivska (UAH 29 975.4), Kirovogradska (UAH 30 979.9), Lvivska (UAH 33 673.5), Nikolaevska (UAH 33 186.6), Rivnenska (UAH 29 757.4), Sumska (UAH 33 944.4), Khersonska (UAH 31 242.7), Khmelnytska (UAH 32 650.0), Cherkaska (UAH 30 608.7) and Chernihivska (UAH 31 707.1).

Regions-outsiders on average per capita income were: Donetska (19 434.3 UAH), Zakarpatska (25 145.3 UAH), Luganska (11 919.7 UAH), Ternopilka (26 884.4 UAH) and Chernivetska (26 838.3 UAH) regions.

In 2016, compared to 2010, the Donetska region (-22 positions) and Luhanska (-17 positions) of the region dropped significantly due to anti-terrorist operations in these territories. Also, Nikolaevska and Chernihivska regions have fallen in one place in the rating. At the same time, one position improved its ranking of Dnipropetrovska (2nd place), Zaporizka (3rd place), Kievska (4th place) and Cherkaska (17th place) regions.

Lvivska (10th place) and Sumska (8th place) regions rose to three positions in the rating. Volynska (20th place), Zakarpatska (23rd place), Kirovogradska (16th place), Ternopilka (21st place), Khmelnytska (12th place) and Chernivetska (22nd place) increased their ranking by 4th position.

Vinnitska and Odeska improved their rating by 6 and 9 positions, respectively.

In 2016, compared to 2015, there was little change in the rating, only Zhytomyrska (+1 position) and Khersonska (-1 position) regions changed places (14th and 15th place in the rating) and Ivano-Frankivska (+1 position) and Rivnenska (-1 position) respectively 14 and 15 places in the overall rating.

Analyzing the dynamics of per capita expenditure of the population, we can say that this indicator was also followed by positive dynamics (Table 9).

Table 9

The cost dynamics (per capita population) for 2010-2016

Regions	Expenses per person, UAH							Rating			Change in rating	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2015	2016	2010/ 2016	2015/ 2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Ukraine	20477.3	25021.4	28745.1	31490.0	34557.1	40212.0	47048.1	-	-	-	-	-
AR Krym	19098.5	23457.4	26935.5	27307.5	-	-	-	9	-	-	-	-
Vinnytska	16411.1	19967.0	22707.0	25307.8	30262.0	36624.8	44132.1	14	15	13	+1	+2
Volynska	16396.0	20285.2	23158.9	25948.5	30619.9	38387.0	43290.5	15	10	17	-2	-7
Dnipropetrovska	20911.2	25971.9	30239.3	33067.8	38814.4	46772.9	54474.2	5	5	5	0	0
Donetska	19943.6	24506.2	28789.6	32102.7	25174.1	17290.9	19706.7	7	24	24	-17	0
Zhytomyrska	15903.0	19975.7	22618.4	25145.0	29385.3	36254.7	43433.3	20	16	16	+4	0
Zakarpatska	14827.9	17835.1	19990.4	21616.0	25478.5	31254.6	36699.8	26	23	23	+3	0
Zaporizka	20724.6	25966.0	29220.0	31482.7	35499.5	43743.6	51991.9	6	6	6	0	0
Ivano-Frankivska	15852.1	19725.4	22637.9	26057.5	30884.8	36815.7	43493.6	22	13	15	+7	-2
Kyivska	19879.6	24731.2	28106.1	32788.0	38731.0	50227.1	57519.8	8	3	4	+4	-1
Kirovohradska	15935.5	19818.1	23044.7	24916.3	29329.3	36699.8	44836.5	19	14	11	+8	+3
Luhanska	16198.0	20327.8	23522.9	27224.5	16338.7	10218.7	12400.1	17	25	25	-8	0
Lvivska	17673.1	21976.6	25361.3	26805.4	30377.8	38380.5	46023.4	11	11	8	+3	+3
Mykolaiivska	18179.4	22190.9	25208.4	27852.1	32170.8	38707.5	46182.6	10	7	7	+3	0
Odeska	23230.7	28778.7	33040.9	35988.8	41147.1	48913.3	58085.7	4	4	3	+1	+1
Poltavska	17620.0	21438.8	24758.6	26659.2	31252.1	38750.0	45963.4	12	8	9	+3	-1
Rivnenska	15892.7	19908.1	22481.8	24262.0	28219.8	34160.1	39875.2	21	19	20	+1	-1
Sumska	15580.6	19420.9	22369.8	24211.4	28913.3	34901.2	42471.8	24	18	18	+6	0

End Table 9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Ternopil'ska	14412.3	18240.8	20868.5	22195.7	26385.8	31991.0	38330.2	27	22	22	+5	0
Kharkiv'ska	23428.2	28931.1	33016.1	35706.0	41790.2	50755.5	58653.8	3	2	2	+1	0
Kherson'ska	15437.5	20153.8	22975.6	25389.5	30946.6	38585.1	45646.8	25	9	10	+15	-1
Khmeln'ytska	16334.9	20045.3	22215.5	23755.1	28280.0	34086.1	41446.0	16	20	19	-3	+1
Cherkaska	17215.4	21433.7	24486.7	26782.7	31007.2	37080.3	44468.5	13	12	12	+1	0
Chernivetska	15627.6	19226.3	21292.2	22655.9	27100.7	32782.7	38601.8	23	21	21	+2	0
Chernihiv'ska	16084.2	20156.4	22390.1	24751.5	29432.8	35982.1	43886.6	18	17	14	+4	+3
Kyiv	51891.0	58751.6	67842.5	74008.9	79564.7	94403.4	104562.1	1	1	1	0	0
Sevastopol	24471.9	29215.2	33897.5	36444.0	–	–	–	2	–	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

The leading regions in 2016 were Kyiv city (UAH 104 562.1), Kharkiv'ska (UAH 58 653.8), Odeska (UAH 58 085.7), Kyiv'ska (UAH 57 519.8) and Dnipropetrovska (UAH 54 474.2) of the region, which occupied the first five positions in the rating.

The lowest value of the average per capita expenditure indicator was for Chernivetska (UAH 38 601.8), Ternopil'ska (UAH 38 330.2), Zakarpatska (UAH 36 699.8), Donetsk (UAH 19 706.7), and Luhanska (12 400.1 UAH).

The thresholds for the researched indicator between the leader regions and outsiders in 2016 are 4.7 times (without the capital level), and the number of regions with lower rates than the average per country exceeded 75 %.

In 2016, compared to 2010, the following areas have significantly improved their ranking in the ranking: Ivano-Frankiv'ska (+7 positions), Kirovograd'ska (+8 positions), Sumska (+6 positions), Ternopil'ska (+5 positions) and Kherson'ska (+15 positions) regions. Among the regions that have undergone a significant decline are Donetsk (-17 positions) and Luhanska (-8 positions) region.

Two other equally important indicators are the volume of exports and imports per capita. The dynamics of the average per capita export volume is given in Table. 10.

The dynamics of the average per capita export volume for the period 2010-2016 was unstable, indicating the instability of foreign economic relations. Since 2012, there has been a decline in export volumes across all regions.

The leading regions for the average per capita export volume in 2016 were Dnipropetrovska (US \$ 1.81 thousand), Zaporizka (US \$ 1.31 thousand), Mykolaiiv'ska (USD 1.44 thousand), Poltav'ska (US \$ 1.01 thousand) and Kyiv city (USD 2.98 thousand).

The lowest values of this indicator were characteristic for Luganska (0.2 thousand dollars), Rivnenska (0.27 thousand USD), Kherson'ska (0.23 thousand USD), Khmelnytska (0.25 thousand dollars (USA) and Chernivetska (US \$ 0.13 th) regions.

The coefficient of territorial concentration in terms of export volumes ranged from 0.3 % in Chernivetska region to 23.6 % in Kyiv.

The largest share was typical for the following areas: Dnipropetrovska (16.1 %), Donetsk (9.4 %), Zaporizka (6.3 %), Kyiv'ska (4.7 %), Mykolaiiv'ska (4.6%) and Odeska (4.2 %). In turn, the smallest share was in the oblast: Rivne (0.9 %), Ternopil (0.8%), Kherson (0.7 %), Khmelnytska (0.9 %) and Chernivetska (0.3 %).

In 2016, compared to 2010, 15 oblasts increased in the overall ranking. Significantly improved ranking positions of Vinnytska (+7), Zhytomyr'ska and Mykolaiiv'ska (+4), Kirovograd'ska (+5), Ternopil'ska (+6) and Chernihiv'ska (+10) regions. Negative changes were rated in the following areas: Luhanska (-18) and Donetsk, Kharkiv'ska and Cherkaska (-6).

Compared to 2015, in 2016 there were no significant changes in the regional ranking, except for the Ivano-Frankiv'ska oblast, which rose in the ranking by 6 positions. Other regions were characterized by changes in the three rating positions.

Describing the dynamics of import indicators per capita (Table 11), we note the unstable nature.

Table 10

Dynamics of export volumes (per capita population) for 2010-2016

Regions	Exports per person, thousand dollars. USA														Rating			Changes in rating	
	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2010	2015	2016	2010/ 2016	2015/ 2016
	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume					
Ukraine	1.12	100.0	1.5	100.0	1.51	100.0	1.39	100.0	1.26	100.0	0.89	100.0	0.86	100.0	-	-	-	-	-
AR Krym	0.29	1.1	0.3	1.0	0.45	1.3	0.46	1.4	-	-	-	-	-	-	22	-	-	-	-
Vinnyska	0.34	1.1	0.4	1.0	0.40	0.9	0.42	1.1	0.46	1.4	0.53	2.2	0.62	2.7	17	12	10	+7	2
Volynska	0.42	0.8	0.62	0.9	0.58	0.9	0.60	1.0	0.66	1.3	0.61	1.7	0.59	1.7	14	10	11	+3	-1
Dnipropetrovska	2.4	15.6	3.11	15.2	3.1	14.7	2.97	15.5	2.67	16.3	1.96	16.8	1.81	16.1	3	2	2	+1	0
Donetska	2.5	25.5	3.9	25.1	3.22	20.5	2.85	19.6	1.95	15.6	0.87	9.7	0.81	9.4	2	7	8	-6	-1
Zhytomyrska	0.31	0.8	0.4	0.8	0.43	0.8	0.48	1.0	0.53	1.2	0.35	1.2	0.39	1.3	21	17	17	+4	0
Zakarpatska	0.93	2.2	1.12	2.0	1.11	2.0	1.03	2.1	1.1	2.6	0.87	2.9	0.96	3.3	8	8	7	+1	1
Zaporizka	1.78	6.2	2.31	6.1	2.24	5.8	2.07	5.8	2.11	6.9	1.67	7.7	1.31	6.3	4	3	4	0	-1
Ivano-Frankivska	0.37	1.0	0.68	1.4	0.59	1.2	0.34	0.7	0.35	0.9	0.27	1.0	0.42	1.6	16	21	15	+1	6
Kyivska	0.76	2.5	0.99	2.5	1.15	2.9	1.14	3.1	1.08	3.4	0.98	4.4	0.99	4.7	9	6	6	+3	0
Kirovohradska	0.33	0.8	0.44	0.6	0.63	0.9	0.86	1.4	0.84	1.5	0.42	1.1	0.44	1.2	19	16	14	+5	2
Luhanska	1.44	6.5	2.85	9.5	1.85	6.1	1.58	5.6	0.86	3.5	0.12	0.7	0.2	1.2	6	24	24	-18	0
Lvivska	0.38	1.9	0.47	1.8	0.53	2.0	0.51	2.0	0.52	2.4	0.48	3.2	0.51	3.5	15	14	12	+3	2
Mykolaiivska	1.35	3.1	0.55	2.4	2.02	3.4	1.86	3.4	1.58	3.4	1.38	4.2	1.44	4.6	7	4	3	+4	1
Odeska	0.7	3.3	0.65	2.3	0.75	2.6	0.68	2.6	0.75	3.3	0.73	4.5	0.64	4.2	10	9	9	+1	0
Poltavska	1.49	4.3	2.26	4.9	2.31	4.9	1.81	4.2	1.47	3.9	1.03	3.9	1.01	3.9	5	5	5	0	0
Rivnenska	0.34	0.8	0.47	0.8	0.44	0.7	0.42	0.8	0.41	0.9	0.33	1.0	0.27	0.9	18	19	21	-3	-2
Sumska	0.64	1.5	0.88	1.5	0.98	1.6	0.81	1.5	0.66	1.4	0.54	1.6	0.49	1.5	11	11	13	-2	-2
Ternopil'ska	0.12	0.3	0.22	0.4	0.22	0.3	0.34	0.6	0.36	0.7	0.27	0.8	0.28	0.8	26	22	20	+6	2
Kharkiv'ska	0.52	2.8	0.67	2.7	0.74	2.9	0.72	3.1	0.67	3.4	0.48	3.4	0.38	2.8	12	15	18	-6	-3
Kherson'ska	0.32	0.7	0.31	0.5	0.3	0.5	0.34	0.6	0.34	0.7	0.22	0.6	0.23	0.7	20	23	23	-3	0
Khmelnytska	0.22	0.6	0.3	0.6	0.35	0.8	0.37	0.8	0.39	0.9	0.31	1.1	0.25	0.9	25	20	22	+3	-2
Cherkaska	0.52	1.3	0.83	1.5	0.79	1.5	0.61	1.2	0.5	1.2	0.35	1.1	0.38	1.3	13	18	19	-6	-1
Chernivetska	0.12	0.2	0.15	0.2	0.14	0.2	0.14	0.2	0.14	0.2	0.12	0.3	0.13	0.3	27	25	25	+2	0
Chernihiv'ska	0.29	0.6	0.38	0.6	0.5	0.8	0.52	0.9	0.66	1.3	0.53	1.4	0.42	1.2	23	13	16	+10	-3
Kyiv	2.54	13.8	3.23	13.2	4.51	18.6	4.32	19.5	4.04	21.3	3.06	22.9	2.98	23.6	1	1	1	0	0
Sevastopol	0.26	0.2	0.33	0.2	0.42	0.2	0.25	0.2	-	-	-	-	-	-	24	-	-	-	-

Source: [1-10; 12-17].

Table 11

Dynamics of import volumes (per capita population) for 2010-2016

Regions	Volume of imports per 1 person, thousand dollars. USA														Rating			Change in rating	
	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2010	2015	2016	2010/ 2016	2015/ 2016
	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume	ths. USD	% to the general volume					
Ukraine	1.32	100.0	1.81	100.0	1.86	100.0	1.69	100.0	1.27	100.0	0.88	100.0	0.92	100.0	–	–	–	–	–
AR Krym	0.17	0.5	0.75	1.8	0.73	1.7	0.53	1.4	–	–	–	–	–	–	24	–	–	–	–
Vinnyska	0.21	0.6	0.23	0.5	0.31	0.6	0.31	0.6	0.27	0.8	0.17	0.7	0.19	0.8	21	20	21	0	-1
Volynska	0.55	0.9	1.02	1.3	0.98	1.2	1.05	1.4	0.74	1.4	0.6	1.7	1.09	2.9	12	6	3	+9	+3
Dnipropetrovska	1.61	8.9	2.02	8.1	1.97	7.7	1.62	6.9	1.41	8.5	0.99	8.6	1.06	8.8	3	3	4	-1	-1
Donetska	0.69	5.1	1.05	5.6	0.95	4.9	0.93	5.3	0.49	3.9	0.28	3.2	0.26	2.8	10	14	16	-6	-2
Zhytomyrska	0.33	0.7	0.36	0.6	0.30	0.5	0.30	0.5	0.23	0.5	0.2	0.7	0.27	0.9	19	17	15	+4	+2
Zakarpatska	1.08	2.2	1.6	2.4	1.60	2.4	1.64	2.7	1.38	3.2	0.81	2.7	0.90	2.9	5	4	5	0	-1
Zaporizka	0.75	2.2	1.26	2.7	1.13	2.4	0.99	2.3	0.89	2.9	0.62	2.9	0.57	2.5	7	5	9	-2	-4
Ivano-Frankivska	0.47	1.1	0.77	1.3	0.71	1.2	0.42	0.8	0.35	0.9	0.21	0.8	0.29	1.0	13	16	14	-1	+2
Kyivska	1.76	5.0	2.48	5.2	2.79	5.7	2.75	6.2	2.18	6.9	1.5	6.9	1.71	7.5	2	2	2	0	0
Kirovohradska	0.18	0.3	0.23	0.3	0.29	0.3	0.24	0.3	0.21	0.4	0.11	0.3	0.19	0.5	23	24	22	+1	+2
Luhanska	0.47	1.8	0.76	2.1	0.88	2.4	0.82	2.4	0.46	1.9	0.14	0.8	0.16	0.9	14	22	23	-9	-1
Lvivska	0.8	3.3	1.26	3.9	1.33	4.0	1.05	3.4	0.98	4.5	0.58	3.9	0.68	4.3	6	7	6	0	+1
Mykolaiivska	0.73	1.4	0.88	1.3	0.76	1.1	0.79	1.2	0.54	1.2	0.5	1.5	0.59	1.7	8	9	7	+1	+2
Odeska	1.49	5.8	1.32	3.8	1.8	5.1	1.44	4.5	0.87	3.8	0.41	2.6	0.52	3.1	4	11	11	-7	0
Poltavska	0.71	1.8	0.76	1.4	0.9	1.6	0.76	1.4	0.76	2.0	0.57	2.2	0.59	2.1	9	8	8	+1	0
Rivnenska	0.38	0.7	0.37	0.5	0.4	0.5	0.28	0.4	0.24	0.5	0.17	0.5	0.22	0.6	16	21	20	-5	+1
Sumska	0.40	0.8	0.70	1.0	0.59	0.8	0.57	0.8	0.49	1.0	0.36	1.1	0.39	1.1	15	12	13	+3	-1
Ternopil'ska	0.19	0.3	0.3	0.4	0.31	0.4	0.33	0.5	0.30	0.6	0.24	0.7	0.26	0.7	22	15	17	+7	-2
Kharkivska	0.66	3.0	0.83	2.8	1.0	3.2	0.83	3.0	0.69	3.5	0.47	3.4	0.55	3.8	11	10	10	+1	0
Khersonska	0.15	0.3	0.22	0.3	0.19	0.2	0.26	0.4	0.17	0.3	0.13	0.4	0.16	0.4	26	23	24	+2	-1
Khmelnytska	0.35	0.8	0.42	0.7	0.43	0.7	0.37	0.6	0.27	0.6	0.20	0.7	0.26	0.8	17	18	18	-1	0
Cherkaska	0.29	0.6	0.4	0.6	0.45	0.7	0.13	0.6	0.33	0.8	0.18	0.6	0.24	0.7	20	19	19	+1	0
Chernivetska	0.13	0.2	0.18	0.2	0.19	0.2	0.55	0.2	0.12	0.2	0.09	0.2	0.11	0.2	27	25	25	+2	0
Chernihivska	0.34	0.6	0.51	0.7	0.50	0.6	0.55	0.8	0.50	1.0	0.36	1.0	0.46	1.2	18	13	12	+6	+1
Kyiv	9.29	42.7	8.11	27.6	9.23	30.8	9.34	34.7	7.11	37.1	5.08	38.6	5.6	41.1	1	1	1	0	0
Sevastopol	0.17	0.1	0.27	0.1	0.30	0.2	0.28	0.1	–	–	–	–	–	–	25	–	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

In 2010-2011, the volume of imports per capita had a positive dynamics. Beginning in 2012, in most regions there is a decline in this indicator. During 2013-2015 there were fluctuations of the indicator, which confirms the unstable nature of foreign economic relations. In 2016, the positive values of the per capita import volume in all regions are typical, in addition to a slight decline in Donetsk and Zaporizka regions.

In 2016, the group of regional leaders, according to the volume of imports per capita, included: Volynska (\$ 1090), Dnipropetrovska (\$ 1060), Zakarpatska (\$ 900), Kyivska (\$ 1710) and Kyiv city (\$ 5,600).

The last positions in the rating were Vinnytska and Kirovohradska (\$ 190), Luhanska and Khersonska (\$ 160) and Chernivetska (\$ 110).

The average value in the country exceeded only 3 oblasts and Kiev city, which indicates a significant variability of the average per capita import volume in the regions of Ukraine.

The regions with the largest share in the total import of the country in 2016 were: Kyiv city (41.1 %), Dnipropetrovska (8.8 %), Kyivska (7.5 %), Lvivska (4.3 %), Odeska (3.1 %), Kharkivska (3.8 %) of regions.

Among the regions that in 2016 compared with 2010 improved their position in the rating should be noted: Volynska (+9 positions) - 3 place, Zhytomyrska (+4 positions) - 15th place, Kirovogradska, Nikolaevska, Poltavska, Kharkivska and Cherkaska (+1 position) - 22, 7, 8, 10 and 19th place respectively, Sumska (+3 positions) - 13th place, Ternopilska (+7 positions) - 17th place, Khersonska and Chernivetska (+2 positions) - 24 and 25 places, Chernihivska (+6 positions) - 12th place in the rating.

Regions that have fallen in the ranking: Dnipropetrovska, Ivano-Frankivska and Khmelnytska (-1 position) - 4th, 14th and 18th places, Donetsk (-6 positions) - 16th place, Zaporizka (-2 positions) - 9th place, Luganska (- 9 positions) - 23 place, Odeska (-7 positions) - 11 place, Rivnenska (-5 positions) - 20th place in the rating.

Comparing the average per capita import value in 2016 with the previous 2015, significant changes in the regional ranking are not followed. The change in the rating varies $\pm 1-2$ points, except Volynska (+3 positions) and Zaporizka (-4 positions) areas.

Equally important components of the resource potential of the regions of Ukraine are indicators of the use of fuel and energy resources per capita. The dynamics of the use of electricity, fuel and heat for 2011-2016 is given in Table 12-14.

In 2016, the largest consumers of fuel and energy resources per capita were:

- for electricity use: Dnipropetrovska (7251.4 thousand kWh), Zaporizka (4 883,9 thousand kW · h), Poltavska (2814,2 thousand kW · h), Mykolayivska (2748.5 thousand kW · h) and Donetsk (2 447.5 thousand kW · h) regions;

- for fuel use: Dnipropetrovska (6,5 ths. tons), Zaporizka (5,2 ths. t.p.), Donetsk (3 ths. t.p.), Poltavska (4 ths. t.p.) and Ivano-Frankivska (3.9 thousand tons of dp) of the region;

- from the use of heat: Dnipropetrovska (3.8 thousand Gcal), Mykolaiivska (2.9 thousand Gcal), Cherkaska (2.2 thousand Gcal), Rivnenska (2.1 thousand Gcal) and Poltavska (2.0 thousand Gcal) regions.

Among the areas which in 2016 least used fuel and energy resources, the following should be noted:

- for electricity use: Chernihivska (862.5 thousand kW · h), Volynska (728.3 thousand kW · h), Ternopilska (430.8 thousand kW · h), Chernivetska (430.1 thousand kW · h) and Zakarpatska (421.2 thousand kW · h) regions;

- for fuel use: Zhytomyrska, Ternopilska, Zakarpatska (by 1.1 thousand tons), Khersonska and Chernivetska (by 0.8 thousand tons of oil equivalent) of the region;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- for the use of heat energy: Ternopil'ska (0.8 thousand Gcal), Ivano-Frankiv'ska (0.7 thousand Gcal), Kherson'ska (0.6 thousand Gcal), Zakarpats'ka and Chernivets'ka (0.4 thousand Gcal) regions.

Table 12

Dynamics of the use of electricity (per capita) for 2011-2016

Regions	2011		2012		2013		2014		2015		2016		2011/ 2016	2015/ 2016
	kW hours	rank	kW hours	rank	kW hours	rank	kW hours	rank	kW hours	rank	kW hours	rank		
Ukraine	2267.7	–	2223.3	–	2025.1	–	1744.1	–	1679.3	–	2089.6	–	–	–
AR Krym	1155.2	16	1134.1	15	950.1	16	–	–	–	–	–	–	–	–
Vinnyts'ka	1043.9	19	999.4	19	807.8	19	813.5	16	824.5	16	1103.8	17	2	-1
Volyn'ska	731.7	24	689.4	24	566.7	24	571.9	22	531.3	22	728.3	22	2	0
Dnipropetrov'ska	7252.7	1	7432.3	2	67703.9	1	6820.6	1	6402.9	1	7251.4	1	0	0
Donets'ka	4299.4	2	4086.8	3	3705.0	2	1815.6	6	2071.0	6	2447.5	5	-3	1
Zhytomyr'ska	1113.8	17	1064.8	18	968.4	15	951.0	15	895.5	14	981.7	19	-2	-5
Zakarpats'ka	470.2	25	435.2	27	350.7	27	319.2	25	323.3	24	421.2	25	0	-1
Zaporiz'ka	3925.8	3	37161.6	1	3548.8	4	3611.9	2	3460.7	2	4883.9	2	1	0
Ivano-Frankiv'ska	1302.3	14	1133.6	16	787.1	20	639.0	21	709.6	20	1403.7	13	1	7
Kyiv'ska	1433.9	12	1555.2	8	1440.1	10	1323.3	11	1280.2	8	1783.7	8	4	0
Kirovohrad'ska	2300.9	7	2498.0	7	2468.5	6	2472.7	4	2399.2	4	2341.5	6	1	-2
Luhans'ka	3909.5	4	3741.6	4	3678.9	3	1384.0	7	887.7	15	1265.6	15	-11	0
Lviv'ska	1017.5	20	971.4	20	844.1	18	793.2	18	781.7	18	1005.6	18	2	0
Mykolaiv'ska	1542.3	10	1501.4	11	1364.1	12	1279.1	12	1316.5	7	2748.5	4	6	3
Odes'ka	1183.4	15	1166.0	14	975.7	14	977.8	14	1063.8	12	1272.5	14	1	-2
Poltav'ska	2881.8	5	2866.4	5	2619.1	5	2589.9	3	2644.0	3	2814.2	3	2	0
Rivnens'ka	2695.6	6	2528.2	6	2295.8	7	2289.2	5	2261.5	5	2196.8	7	-1	-2
Sum'ska	1328.1	13	1327.1	13	1102.4	13	1019.9	13	941.4	13	1158.2	16	-3	-3
Ternopil'ska	446.8	27	459.1	25	370.2	25	411.8	23	378.2	23	430.8	23	4	0
Kharkiv'ska	1605.5	9	1540.9	9	1419.0	11	1348.4	9	1221.8	9	1490.9	11	-2	-2
Kherson'ska	1068.6	18	1089.0	17	876.7	17	809.5	17	784.0	17	923.3	20	-2	-3
Khmelnits'ka	893.2	22	904.2	22	772.9	21	778.2	19	722.6	19	1425.5	12	10	7
Cherkas'ka	1605.8	8	1503.0	10	1521.3	8	1354.2	8	1189.7	11	1640.1	10	-2	1
Chernivets'ka	461.6	26	452.9	26	358.7	26	410.7	24	321.3	25	430.1	24	2	1
Chernihiv'ska	785.3	23	796.7	23	741.4	23	725.2	20	698.1	21	862.5	21	2	0
Kyiv	1470.3	11	1466.5	12	1463.6	9	1336.8	10	1221.2	10	1723.0	9	2	1
Sevastopol	960.3	21	938.9	21	766.2	22	–	–	–	–	–	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

In 2016, compared to 2011, significant changes in electricity consumption were attributed to Luhans'ka (-11), Mykolaiv'ska (+6 positions), Khmelnyts'ka (+10 positions) regions; from fuel consumption – indicators of Lugans'ka (-5 positions) and Poltav'ska (+5 positions) areas; with the use of heat energy -individual indicators of Vinnyts'ka (+7 positions), Volyn'ska (-5 positions), Zhytomyr'ska (-7 positions), Ivano-Frankiv'ska (-10 positions) of Kirovohrad'ska (+8 positions) and Luhans'ka (-13 positions) regions.

Consider the situation that has developed with the nature-resource potential and environmental protection. According to the State Agency of Land Resources of Ukraine in 2016, the land fund of Ukraine amounted to 60 354.9 thousand hectares, of which 42 726.4 – agricultural land, 10 633.1 – forests, 2552.9 – land for construction, 2426.4 – land under water.

Large area of agricultural land are Odes'ka, Kharkiv'ska, Dnipropetrov'ska, Poltav'ska, Zaporiz'ka, Chernihiv'ska, Vinnyts'ka, Nikolaev'ska, Kirovohrad'ska, Donets'ka regions.

The smallest agricultural land in the cities of Kyiv and Sevastopol, as well as in Chernivtsi region.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Forests occupy a large area in the following areas: Zhytomyrska, Rivnenska, Zakarpatska, Chernigivska, Volynska, Ivano-Frankivska, Kievska, Lvivska regions. The opposite is the situation in such areas as Zaporizka, Kirovogradska, Dnipropetrovska, Khersonska regions, as well as cities of Kyiv and Sevastopol (only 35.3 and 35.5 thousand hectares respectively).

Table 13

Dynamics of fuel use (per capita) for 2011-2016

Regions	2011		2012		2013		2014		2015		2016		2011/ 2016	2015/ 2016
	ths tone of c.f.	rank	ths tone of c.f.	rank	ths tone of c.f.	rank	ths tone of c.f.	rank	ths tone of c.f.	rank	ths tone of c.f.	rank		
Ukraine	2.2	–	2.1	–	2.1	–	1.7	–	1.6	–	2.7	–	–	–
AR Krym	0.7	16	0.7	16	0.6	16	–	–	–	–	–	–	–	–
Vinnytska	1.3	10	1.4	9	1.7	7	1.5	8	1.5	5	2.1	10	0	-5
Volynska	0.4	21	0.4	20	0.3	22	0.3	20	0.3	19	1.1	20	1	-1
Dnipropetrovska	5.4	2	5.5	2	5.2	2	4.8	1	3.9	2	6.5	1	1	1
Donetska	6.7	1	6.3	1	6.2	1	4.0	2	4.2	1	4.8	3	-2	-2
Zhytomyrska	0.4	22	0.4	21	0.4	20	0.4	19	0.3	20	1.1	21	1	-1
Zakarpatska	0.1	27	0.1	27	0.1	27	0.1	25	0.1	24	0.8	23	4	1
Zaporizka	3.5	3	3.3	5	3.4	3	3.5	3	3.6	3	5.2	2	1	1
Ivano-Frankivska	3.4	5	3.4	3	3.4	4	3.3	4	3.2	4	3.9	5	0	-1
Kyivska	1.8	7	1.4	10	1.8	6	1.5	9	1.2	7	2.4	8	-1	-1
Kirovogradska	0.6	19	0.7	17	0.7	15	0.7	15	0.6	15	1.3	16	3	-1
Luhanska	3.5	4	3.4	4	3.2	5	2.3	5	1.1	10	2.4	9	-5	1
Lvivska	0.9	12	1.0	12	0.9	11	0.8	12	0.8	12	1.6	13	-1	-1
Mykolaivska	0.9	13	0.9	13	0.9	12	0.8	13	0.8	13	1.5	14	-1	-1
Odeska	0.4	23	0.4	22	0.4	21	0.3	21	0.3	21	1.2	19	4	2
Poltavska	1.6	9	1.6	8	1.6	8	1.6	7	1.5	6	4.7	4	5	2
Rivnenska	0.7	17	0.6	18	0.5	17	0.5	17	0.5	17	1.3	17	0	0
Sumska	0.8	15	0.8	15	0.8	14	0.7	16	0.6	16	1.5	15	0	1
Ternopil'ska	0.3	25	0.3	24	0.2	24	0.3	22	0.2	23	1.1	22	3	1
Kharkiv'ska	2.0	6	2.0	6	0.2	25	1.7	6	1.1	11	3.1	6	0	5
Kherson'ska	0.4	24	0.3	25	0.3	23	0.3	23	0.3	22	0.8	24	0	-2
Khmeln'ytska	0.7	18	0.6	19	0.5	18	0.5	18	0.5	18	1.3	18	0	0
Cherkaska	1.2	11	1.1	11	1.5	10	1.2	11	1.2	8	2.8	7	4	1
Chernivetska	0.2	26	0.2	26	0.2	26	0.2	24	0.1	25	0.8	25	1	0
Chernihiv'ska	0.9	14	0.9	14	0.9	13	0.8	14	0.7	14	1.7	11	3	3
Kyiv	1.8	8	1.8	7	1.6	9	1.4	10	1.2	9	1.7	12	-4	-3
Sevastopol	0.6	20	0.4	23	0.5	19	–	–	–	–	–	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

The state of use of water resources is estimated through the indicator «water sampling from natural water objects for use».

In total, in 2016, 9907 million cubic meters of water was collected from natural sources, or 233 090 million tons per 1 person, which is less by almost 50 % than in 2010 (14 846 million cubic meters and 323 648 million tons respectively).

The largest water consumption is observed in Donetska (1501 million m³); Khersonska (1432 million m³), Dnipropetrovska (1286 million m³), Zaporizka (1094 million m³) regions. The least is Zakarpatska (38 million m³), Ternopil'ska (50 million m³) and Chernivetska (66 million m³) regions.

Pollution of atmospheric air by degree of chemical danger for a person takes the first place. This is due, first of all, to the fact that pollutants from the atmospheric air are the most widely spread and fall into different environments.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

While in 2010, stationary and mobile sources of air pollution emitted 4.1 million tons of pollutants, which per capita is 90.1 tons, in 2016 there is a decrease of these indicators by almost 25 %, which amount to 3.1 million tons and 72.4 tons respectively.

If we compare the regional cut of emissions into the atmosphere per unit of population, then the most unprofitable are the industrial regions: Donetsk, Dnipropetrovska, and Luganska regions.

Table 14

The dynamics of heat energy use (per capita) for 2011-2016

Regions	2011		2012		2013		2014		2015		2016		2011/ 2016	2015/ 2016
	ths. Gcal	rank	ths. Gcal	rank	ths. Gcal	rank	ths. Gcal	rank	ths. Gcal	rank	ths. Gcal	rank		
Ukraine	2.0	–	1.9	–	1.5	–	1.2	–	1.0	–	1.4	–	–	–
AR Krym	1.8	11	1.7	11	1.4	11	–	–	–	–	–	–	–	–
Vinnytska	1.2	16	1.1	16	0.9	15	1.0	12	0.9	10	1.3	9	7	1
Volynska	1.3	14	1.1	17	0.6	20	0.6	21	0.5	21	0.8	19	-5	2
Dnipropetrovska	3.1	3	3.0	2	2.3	3	2.2	2	2.0	2	3.8	1	2	1
Donetska	3.7	1	3.6	1	2.9	1	1.3	9	1.4	6	1.4	8	-7	-2
Zhytomyrska	1.2	17	1.1	18	0.7	18	0.7	16	0.6	16	1.0	14	3	2
Zakarpatska	0.4	26	0.4	25	0.4	24	0.3	24	0.2	25	0.4	24	2	1
Zaporizka	2.3	8	2.2	9	1.9	7	1.8	4	1.6	4	1.7	7	1	-3
Ivano-Frankivska	1.4	12	1.2	14	0.6	21	0.5	22	0.5	22	0.7	22	-10	0
Kyivska	2.1	10	2.1	10	1.8	9	1.4	8	1.2	8	1.8	6	4	2
Kirovohradska	1.1	18	1.0	19	1.1	12	1.2	10	1.1	9	1.2	10	8	-1
Luhanska	3.4	2	3.0	3	2.2	4	1.2	11	0.8	11	1.0	15	-13	-4
Lvivska	0.8	22	0.8	23	0.7	19	0.7	17	0.6	17	0.8	20	2	-3
Mykolaiivska	3.0	5	2.8	4	2.5	2	2.3	1	2.3	1	2.9	2	3	-1
Odeska	1.1	19	1.2	15	0.8	16	0.7	18	0.8	12	0.9	17	2	-5
Poltavska	2.7	7	2.5	6	1.8	10	1.7	6	1.5	5	2.0	5	2	0
Rivnenska	3.1	4	2.7	5	2.0	6	2.0	3	1.8	3	2.1	4	0	-1
Sumska	1.3	15	1.3	12	0.8	17	0.7	19	0.6	18	1.1	12	3	6
Ternopil'ska	0.8	23	0.9	22	0.5	23	0.9	14	0.6	19	0.8	21	2	-2
Kharkiv'ska	1.4	13	1.3	13	1.0	13	1.0	13	0.8	13	1.2	11	2	2
Kherson'ska	0.6	24	0.6	24	0.3	26	0.3	25	0.3	23	0.6	23	1	0
Khmelnitska	1.0	20	1.0	20	0.6	22	0.7	20	0.6	20	1.0	16	4	4
Cherkaska	3.0	6	2.5	7	1.9	8	1.8	5	1.4	7	2.2	3	3	4
Chernivetska	0.4	27	0.4	26	0.4	25	0.4	23	0.3	24	0.4	25	2	-1
Chernihiv'ska	1.0	21	1.0	21	1.0	14	0.9	15	0.8	14	0.9	18	3	-4
Kyiv	2.2	9	2.3	8	2.2	5	1.6	7	0.8	15	1.1	13	-4	2
Sevastopol	0.6	25	0.4	27	0.3	27	–	–	–	–	–	–	–	–

Source: [1-10; 12-17].

The lowest volumes of emissions per person are in the regions of mainly agrarian direction, which do not have large industrial enterprises – Chernivetska, Kherson'ska, Volyn'ska regions.

From stationary sources of pollution in 2016, 3078.1 thousand tons of air has arrived in the atmosphere, which is 1053.5 thousand tons less than in 2010.

The largest emissions from stationary sources were observed in the Donetsk region: in 2010 – 1378.1 thousand tons, in 2016 – 981.4 thousand tons; Dnipropetrovska: in 2010 – 933.1 thousand tons, in 2016 - 833.0 thousand tons; Luganska: 2010 – 511.71 thousand tons, in 2016 – 155.5 thousand tons.

To assess the anthropogenic load on the environment, the indicator of the availability of waste I-II. Dangers at waste disposal sites and on the territory of enterprises per 1 sq. km.

As of 2016, 513.2 tons of waste has been accumulated on the territory of enterprises of the country, of which 1.1 tons belongs to the 1st-3rd hazard class, and to 512.1 tons to IV.

The largest anthropogenic load is experienced by the Dnipropetrovska region, in the territory of which 6451.4 tons of waste of the IV class of hazard is stored and 1,6 tons – I-III class; Kirovogradska – 1398.5 and 0,2 tons respectively; cities of Kyiv – 2077.0 and 8.9 tons respectively.

Regarding the generation of waste per 1 person in general in Ukraine, this indicator is 6919.0 kg (2016). The highest value of the indicator is: Dnipropetrovska (63 466.1 kg), Kirovogradska (35 486.1 kg) regions. And the least – Zakarpatska (122.5 kg), Odeska (267.7 kg), Khersonska (334.5 kg) regions.

Conclusions. The concept of resource potential is characterized as a complex, complex category, which has a socio-economic, economic-historical and ecological and economic character. Ways and means of using the aggregate resource potential of social development should be based on effective market mechanisms of development with obligatory state control and regulation of socio-economic processes and the economic and natural balance of management.

As a result, the study analyzed the dynamics and given the rating of the basic indicators that characterize the resource potential of the regions of Ukraine, among which are: dynamics of gross regional product, dynamics of volume of sold industrial products, dynamics of production of agricultural products, dynamics of the volume of services sold by enterprises of the service sector to different consumers, dynamics of retail turnover, dynamics of available income, the cost dynamics, dynamics of export volumes, dynamics of import volumes, dynamics of the use of electricity, dynamics of fuel use and the dynamics of heat energy use. Highlighted regions-leaders, middle and regions outsiders for each of the studied indicators.

The main problem of modern Ukraine lies in the fact that, with rich natural and human resources, it has not yet reached this stage of development, which would provide the high standards of quality of life and the sufficient conditions for national security. An effective baseline approach to resolving these contradictions, as well as improve the use of resources and in General, its potential is the development of territorial governance that is associated with a real strengthening of local governments and increasing the effectiveness of regional policy. At the same time new public management reforms in modern Ukraine have aimed at the efficient use of the resource potential of all its territories.

References

1. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2010). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2010 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2010]*. Part I. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
2. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2010). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2010 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2010]*. Part II. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
3. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2011). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2011 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2011]*. Part I. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
4. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2011). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2011 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2011]*. Part II. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
5. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2012). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2012 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2012]*. Part I. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
6. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2012). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2012 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2012]*. Part II. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
7. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2013). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2013 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2013]*. Part I. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
8. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2013). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2013 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2013]*. Part II. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
9. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2014). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2014 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2014]*. Part I. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
10. Osaulenko, O. H. (Ed.) (2014). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2014 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2014]*. Part II. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
11. Popelo, O. V. (2016). *Metodychni pidkhody do otsinky rivnia modernizatsii produktyvnykh syl [Methodological approaches to assessing the level of modernization of productive forces]*. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Ekonomika – Bulletin of Odessa National University. Series Economics*, 21 (7-1 (49)), 109-113 [in Ukrainian].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

12. Verner, I. Ye. (Ed.) (2017). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2017 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2017]*. Part I. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
13. Verner, I. Ye. (Ed.) (2017). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2017 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2017]*. Part II. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
14. Zhuk, I. M. (Ed.) (2015). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2015 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2015]*. Part I. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
15. Zhuk, I. M. (Ed.) (2015). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2015 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2015]*. Part II. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
16. Zhuk, I. M. (Ed.) (2016). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2016 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2016]*. Part I. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
17. Zhuk, I. M. (Ed.) (2016). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2016 [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2016]*. Part II. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Статистичний збірник «Регіони України» 2010. Частина I / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2010. 368 с.
2. Статистичний збірник «Регіони України» 2010. Частина II / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2010. 805 с.
3. Статистичний збірник «Регіони України» 2011. Частина I / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2011. 358 с.
4. Статистичний збірник «Регіони України» 2011. Частина II / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2011. 783 с.
5. Статистичний збірник «Регіони України» 2012. Частина I / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2012. 310 с.
6. Статистичний збірник «Регіони України» 2012. Частина II / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2012. 801 с.
7. Статистичний збірник «Регіони України» 2013. Частина I / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2013. 322 с.
8. Статистичний збірник «Регіони України» 2013. Частина II / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2013. 783 с.
9. Статистичний збірник «Регіони України» 2014. Частина I / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2014. 299 с.
10. Статистичний збірник «Регіони України» 2014. Частина II / за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2014. 733 с.
11. Попело О. В. Методичні підходи до оцінки рівня модернізації продуктивних сил. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Т. 21. Вип. 7 (1). С. 109–114.
12. Статистичний збірник «Регіони України» 2017. Частина I / за ред. І. Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 323 с.
13. Статистичний збірник «Регіони України» 2017. Частина II / за ред. І. Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 687 с.
12. Статистичний збірник «Регіони України» 2015. Частина I / за ред. І. М. Жук. Київ: Державна служба статистики України, 2015. 305 с.
13. Статистичний збірник «Регіони України» 2015. Частина II / за ред. І. М. Жук. Київ: Державна служба статистики України, 2015. 681 с.
14. Статистичний збірник «Регіони України» 2016. Частина I / за ред. І. М. Жук. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 299 с.
15. Статистичний збірник «Регіони України» 2016. Частина II / за ред. І. М. Жук. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 692 с.

Popelo Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Management and Civil Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Попело Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Попело Ольга Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: popelo.olha@gmail.com

УДК 658.114

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-84-93

Олена Герасименко

НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ З РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Елена Герасименко

НАЦИОНАЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ ПО РИСК-МЕНЕДЖМЕНТУ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Olena Herasymenko

NATIONAL STANDARDS FOR RISK MANAGEMENT: CONCEPTUAL ASPECTS

У статті розглянуто найпопулярніші та найуживаніші національні стандарти з ризик-менеджменту. Досліджено особливості кожного стандарту. Так, британський стандарт не передбачає етапу ідентифікації і є майже незастосовним для українських компаній. За результатами дослідження австралійський стандарт AS/NZS 4360:2004 є найбільш популярним у всьому світі, а тому процес управління ризиком подано графічно. Враховуючи аналітичну роботу, у статті лаконічно розглянуто основні ідеї серії австрійських стандартів, канадського та японського стандартів. Розглянуто також російський стандарт, що є професійним документом, орієнтованим на ризик-менеджерів, також досліджено стандарти, що безпосередньо стосуються управління ризиками в компаніях реального сектору економіки. Загалом виділено ключові моменти національних стандартів ризик-менеджменту, що можуть бути застосовними у вітчизняній практиці управління ризиками.

Ключові слова: стандарт; ризик-менеджмент; управління ризиками; процес управління; керівництво.

Рис.: 3. Табл.: 3. Бібл.: 12.

В статье рассмотрены самые популярные и наиболее применяемые национальные стандарты по риск-менеджменту. Исследованы особенности каждого стандарта. Так, британский стандарт не предусматривает этапа идентификации и почти неприменим для украинских компаний. По результатам исследования австралийский стандарт AS/NZS 4360:2004 является наиболее популярным во всем мире, а потому процесс управления риском подано графически. Учитывая аналитическую работу, в статье лаконично рассмотрены основные идеи серии австрийских стандартов, канадского и японского стандартов. Рассмотрен также российский стандарт, которая является профессиональным документом, ориентированным на риск-менеджеров, также исследован ряд стандартов, которые непосредственно касаются управления рисками в компаниях реального сектора экономики. В общем выделено ключевые моменты национальных стандартов риск-менеджмента, которые могут быть применимыми в отечественной практике управления рисками.

Ключевые слова: стандарт; риск-менеджмент; управление рисками; процесс управления; руководство.

Рис.: 3. Табл.: 3. Библ.: 12.

The article deals with the most popular and most used national risk management standards. The author examines the peculiarities of each standard. Thus, the British standard does not provide for the identification stage and is almost unacceptable for Ukrainian companies. According to the results of the study, the Australian standard AS / NZS 4360: 2004 is the most popular in the world, and therefore the process of risk management is presented graphically by the author. Taking into account the analytical work, the article laconically reviews the main ideas of a series of Austrian standards, Canadian and Japanese standards. The Russian standard, which is a professional document focused on risk managers, is also considered, as well as a number of standards directly related to risk management in companies in the real sector of the economy. In general, the key points of national risk management standards that may be applicable in domestic risk management practices are highlighted.

Keywords: standard; risk management; risk management; management process; leadership.

Fig.: 3. Table: 3. References: 12.

JEL Classification: M21

Постановка проблеми. У світлі глобалізаційних процесів, а також багатьох економічних та геополітичних питань в Україні надзвичайно актуальним постало питання управління ризиками, особливо у великих компаніях реального сектору економіки. Для досягнення стабільного рівня економічної безпеки вітчизняні компанії все частіше звертаються до зарубіжної практики управління ризиками, а також до міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні багато розвинених країн мають власні стандарти з ризик-менеджменту або ж користуються міжнародними в цій галузі. Кожний національний стандарт має свої підходи, різний ступінь деталізації процесів, носять обов'язковий характер або ж навпаки є лише рекомендацією. Деякі з національних документів мають багато посилань на міжнародні стандарти, деякі частково на них спираються. Проблемам стандартизації процесів управління ризиками в реаль-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ному секторі економіки присвячені праці таких зарубіжних та вітчизняних авторів: В. Л. Дикань, О. М. Донець, Ю. Е. Дуднєва, Кевін В. Найт, В. Кравченко, М. С. Немчин, І. М. Посохов, Н. Є. Стрельбіцька, В. М. Хобта, Н. В. Хохлов.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на велику кількість наукових публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних учених у галузі стандартизації ризик-менеджменту, є потреба поглибленого вивчення та наукового опрацювання зарубіжної практики управління ризиками, дослідження специфіки країн, що мають стабільно ефективну практику в цій галузі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження зарубіжного досвіду різних країн світу в питанні управління ризиками в компаніях нефінансового сектору економіки; виокремити головні постулати кожного національного стандарту, що найбільш широко використовуються в усьому світі.

Виклад основного матеріалу. Проведемо порівняльний аналіз національних стандартів із ризик-менеджменту (табл. 1), що застосовні в різних країнах світу та набули найбільшої популярності у світі.

Таблиця 1

Національні стандарти управління ризиками

№ з/п	Номер стандарту	Назва стандарту (англ.)	Назва стандарту (укр./рос.)	Рік	Країна-розробник
1	BS 31100:2011 Британський стандарт	Code of practice for risk management	Збірка практики для ризик-менеджменту	2002 2008 2011	Велика Британія
2	AS/NZS 4360:2004 Австралійський стандарт	Risk management	Управління ризиками	1995 1999 2004	Австралія, Нова Зеландія
3	НВ 4360:2004 Австралійське керівництво	Risk management Guidelines – Companion to AS/NZS 4360:2004	Керівництво з ризик-менеджменту – застосування стандарту AS/NZS 4360:2004	2004	Австралія
4	Серія ONR 49000:2008.06.01 Серія австрійських стандартів	Risk management for organizations and systems. Terms and principles	Ризик-менеджмент для організацій та систем. Терміни та принципи	2004 2008	Австрія
5	CSA Q 850:1997 Канадський стандарт	Risk Management Guidelines for Decision Makers	Керівництво з ризик-менеджменту при прийнятті рішень	1997	Канада
6	JIS Q 2001:2001 Японський стандарт	Guidelines for development and implementation of risk management system	Керівництво для розробки та виконання системи ризик-менеджменту	2001	Японія
7	ГОСТ Р 51897-2002	Risk management. Terms and Definitions	Менеджмент ризика. Терміни и определения	2002	Російська Федерація

1. *Британський стандарт BS 31100:2011. Збірка практики для ризик-менеджменту (Code of practice for risk management)* [1].

Стандарт уперше було розроблено у 2002 році Британським інститутом стандартів (British Standards Institution). Пізніше у 2008 та 2011 році вийшли оновлені версії стандарту. BS 31100:2011 «Ризик-менеджмент. Практичний кодекс та інструкції щодо реалізації BS ISO 31000» (Risk management – Code of practice and guidance for the implementation of BS ISO 31000).

Слід зазначити, що серед багатьох стандартів ризик-менеджменту цей документ не передбачає етапу ідентифікації ризиків. Процес управління складається з таких етапів: 1. Зміст ризику; 2. Виявлення ризику; 3. Оцінка ризиків; 4. Ризик-відповідь; 5. Ризик-звітність; 6. Ризик-відгук. Документ орієнтований на застосування організаціями всіх форм власності незалежно від галузі провадження діяльності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Стандарт за змістом дуже схожий на ISO 31000, однак є адаптованим під національні економічні умови, британське законодавство в галузі внутрішнього аудиту та контролю, вимог лістингу на фондовій біржі. На сьогодні цей стандарт є одним із найповніших та найкраще опрацьованих у практиці бізнесу. Тут підкреслюється вимога щодо поділу інфраструктури підтримки ризик-менеджменту від самого процесу управління ризиками. Згідно з документом процес ризик-менеджменту являє собою систематичний, ефективний та результативний спосіб управління ризиками на різних рівнях організації. Як вже було зазначено вище, стандарт за змістом схожий на ISO 31000, однак є деякі принципово відмінні позиції, а саме: крім власного опису інфраструктури, присутнє детальне керівництво розвитку ризик-менеджменту в організації.

Незважаючи на високий рівень британського стандарту, він є складно застосовним або зовсім незастосовним в інших країнах, наприклад в Україні, через суттєву різницю в національній культурі менеджменту, бухгалтерського законодавства та державного регулювання.

2. *Австралійський стандарт AS/NZS 4360:2004. Управління ризиками (Risk management) [2].*

З метою систематизації уявлення про ризик у 1995 році було видано перший австралійсько-новозеландський стандарт з управління ризиками AS/NZS 4360:1995. Він був створений на основі наукових праць та управлінських практик Роберта Моріса, Рассела Галлахера, Дугласа Бароу, Джозефа Кеннет Єрроу та ін.

AS/NZS 4360:2004 є третьою версією стандарту, попередні вийшли у 1995 та 1999 роках. У 2004 році спільний комітет зі стандартів Австралії та Нової Зеландії (Joint Standards Australia / Standards New Zealand Committee) видав стандарт Австралії/Нової Зеландії з управління ризиками (Risk Management — Australia / New Zealand Standard), що удосконалює стандарт 1999 року «Управління ризиками» (Risk management). У документі зроблено акцент на важливості впровадження практик управління ризиками в культуру організації, на управління потенційними можливостями отримання прибутку разом із можливими збитками.

Документ має загальні рекомендації з управління ризиками для забезпечення топ-менеджменту державних, приватних або громадських організацій, груп та окремих осіб чіткою основою для планування та прийняття рішень, точного визначення можливостей та загроз, а також здбуття необхідних знань у ситуаціях невизначеності та змінності. Пізніше стандарт було доопрацьовано та видано в новій редакції. Він може бути використаний на будь-якому підприємстві, незалежно від його масштабів, певної галузі або сектору.

Основу стандарту становить процес управління ризиками (рис. 1). Якщо порівняти зі стандартом ISO 31000, то в ньому управління ризиками є лише складовою частиною усього документа.

Цей документ є найбільш повним та опрацьованим національним стандартом у галузі управління ризиками. Він має позагалузевий характер, та його основні положення є адаптованими для формування систем управління ризиком. Згідно з AS/NZS 4360:2004 управління ризиком передбачає сукупність культури, процесів та структур, що зорієнтована на використання потенційних можливостей за одночасного управління негативними впливами.

Визначення ризику та ризик-менеджменту у стандартах суттєво не відрізняються, та порівнявши структуру стандартів, можна дійти висновку, що австралійсько-новозеландський стандарт має більш практичний характер, а англійський стандарт ширше розкриває теоретичний аспект питання ризику.

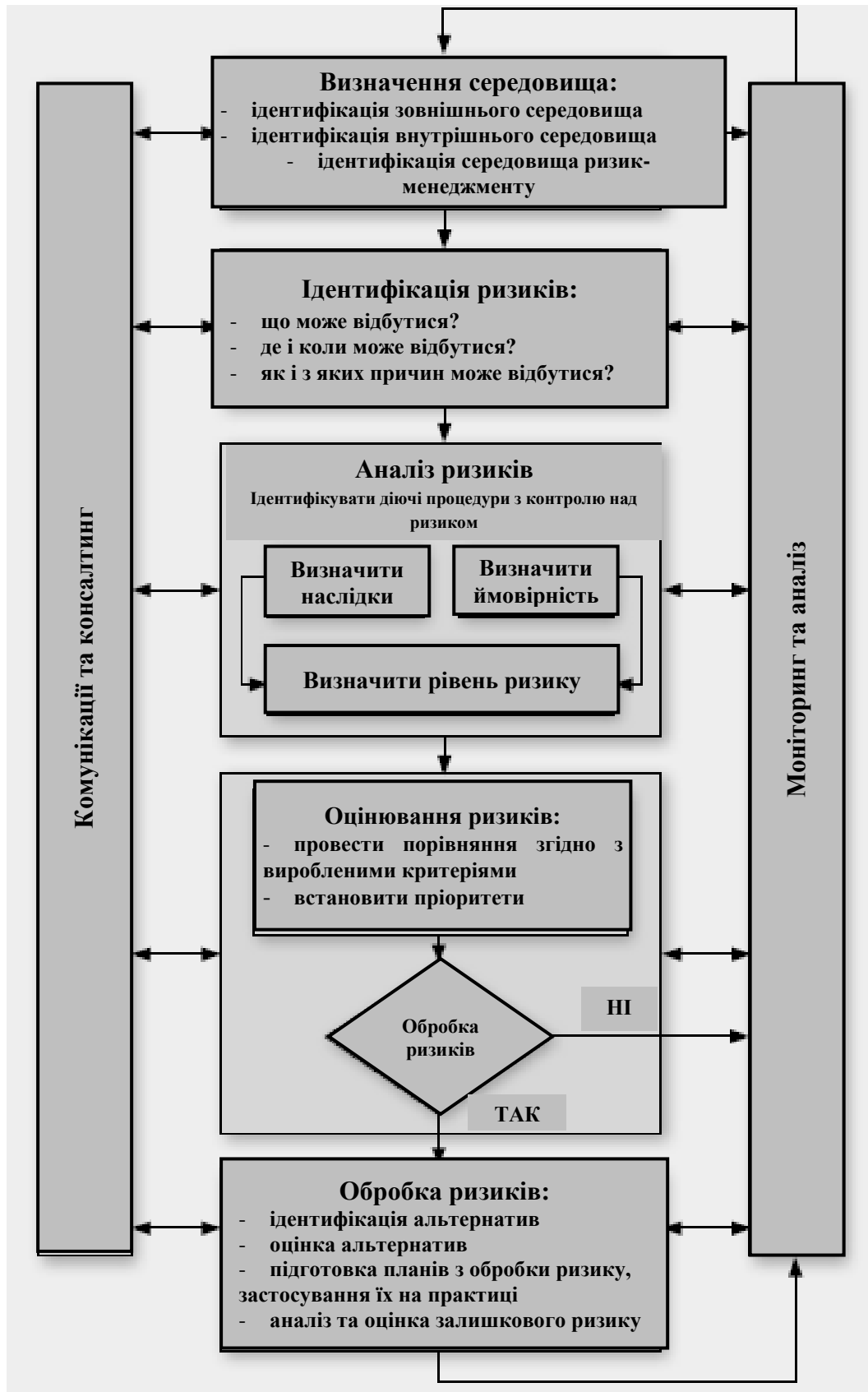

Рис. 1. Процес управління ризиком згідно зі стандартом AS/NZS 4360:2004
Джерело: [2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. *Австралійське керівництво НВ 4360:2004 (Risk management Guidelines – Companion to AS/NZS 4360:2004) Керівництво з ризик-менеджменту – застосування стандарту AS/NZS 4360:2004 [3].*

Цей документ є додатковим до стандарту AS/NZS 4360:2004, у ньому зазначені вказівки щодо впровадження ризик-менеджменту в компанії та більш детально описано процес користування попереднім документом. Також містить пояснення кожного процесу, однак є досить лаконічним, оскільки він висвітлюється лише на 11 сторінках.

Згідно з документом у процесі аналізу ризику велику роль відіграють критерії оцінки, а саме: наслідки, які будуть розглянуті (наприклад, кількість аварій або пошкоджень), як буде визначатися ймовірність (наприклад, якісно або кількісно) та як буде визначено такий рівень ризику, за якого необхідна подальша обробка. Встановлення критеріїв оцінки також зосереджене на аналізі ризиків.

4. *Серія австрійських стандартів ONR 49000:2008 Ризик-менеджмент для організації та систем. Терміни та принципи (Risk management for organizations and systems. Terms and principles) [4; 5].*

Серія австрійських стандартів має гарну базу та використовується вже дуже широко в різних галузях економіки. Перша версія була видана у 2004 році Австрійським інститутом стандартизації (Österreichische Normungsinstitut, ON) та опублікували стандарт ONR 49000:2004 «Ризик-менеджмент для організацій та систем». Частково цей стандарт спирається на стандарт ISO 31000.

Таблиця 2

Серія австрійських стандартів ONR 49000

№ з/п	Номер стандарту	Назва стандарту (англ.)	Назва стандарту (укр.)
1	ONR 49000:2004	Risk management for organizations and systems – Terms and principles	Ризик-менеджмент для організацій та систем – Поняття та принципи
2	ONR 49001:2004	Risk management for organizations and systems – Elements of the risk management systems	Ризик-менеджмент для організацій та систем – Елементи систем ризик-менеджменту
3	ONR 49002-1:2004	Risk management for organizations and systems – Part 1: Guidelines for risk management	Ризик-менеджмент для організацій та систем – Частина 1: Керівні вказівки для ризик-менеджменту
4	ONR 49002-2:2004	Risk management for organizations and systems – Part 2: Guidelines for the integration of risk management into the general management system	Ризик-менеджмент для організацій та систем – Частина 2: Керівні вказівки з інтеграції ризик-менеджменту в систему загального менеджменту
5	ONR 49003:2004	Risk management for organizations and systems – Qualification of the risk manager	Ризик-менеджмент для організацій та систем – Кваліфікація ризик-менеджера
6	ONORM S 2300	Risk, security and crisis management – Concepts	Ризик, безпека та кризовий менеджмент - Поняття
7	ONORM S 2310	Risk, security and crisis management – Selection and verification criteria for persons appointed for crisis management	Ризик, безпека та кризовий менеджмент – Критерії вибору та верифікації осіб, призначених для кризового менеджменту
8	ONR 49000:2008	Risikomanagement	Управління ризиком

На рис. 2 наведено взаємозв'язок серії австрійських стандартів ONR 49000 [4; 5].

У 2008 році вийшла нова версія стандарту ONR 49000:2008, який є практичними вказівками для реалізації управління ризиками згідно з ISO 31000. Організації, що мають систему управління, зорієнтовану на процес, мають можливість легкої інтеграції ризик-менеджменту.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Стандарт ONR 49002-1 зображує ризик-менеджмент як частину процесу прийняття рішення, як цього вимагає ISO 31000, також зроблено наголос на тому, що управління ризиками може бути реалізоване незалежно від наявності чи відсутності процесного підходу системи управління.

Стандарт ONR 49002-2 представлено як огляд методів, за допомогою яких може бути реалізований процес управління ризиками. Подано п'ять груп які вміщують п'ятнадцять окремих методів управління ризиками.

Стандарт ONR 49003 описує вимоги до кваліфікації менеджерів із ризику. Компанії вимагають від співробітників або зовнішніх спеціалістів вміння та навичок з оцінки ризиків і впровадження ризик-менеджменту. Через навчання та сертифікаційний іспит менеджер із ризиків може отримати персональний сертифікат.

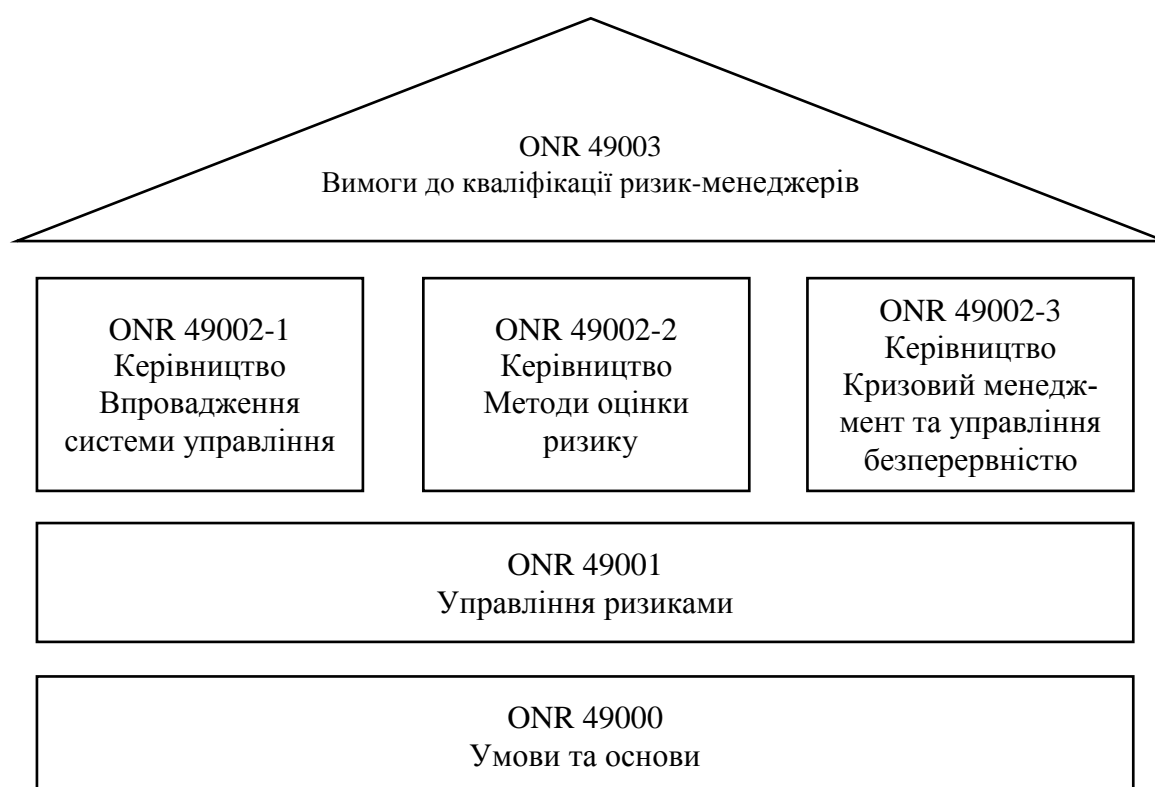

Рис. 2. Взаємозв'язок серії австрійських стандартів ONR 49000:2008

Джерело: побудовано на основі [4; 5].

Стандарт ONR 49002-3 стосується ризиків, яких компанія, незважаючи на превентивні заходи, може зазнати в будь-який час. Документ пропонує заходи аварійного та кризового управління, що включає відновлення робочих функцій, а управління безперервністю становить забезпечення швидкого відтворення капіталу.

5. Канадський стандарт *CSA Q 850:1997 Risk Management Guidelines for Decision Makers (Керівництво з ризик-менеджменту при прийнятті рішень)* [6].

Стандарт 1997 року призначений для ефективного управління всіма видами ризиків, прийняття рішень у ризик-менеджменті; описує процес отримання, аналізу, оцінки та передачі інформації, необхідної для прийняття рішення; містить опис основних компонентів ризику, процес отримання, аналізу, оцінки та передачі інформації, покроковий процес прийняття управлінських рішень та їх взаємозв'язок один з одним. Документ у використанні не передбачає конкретних технічних інструментів для аналізу ризиків, оцінки та контролю (рис. 3).

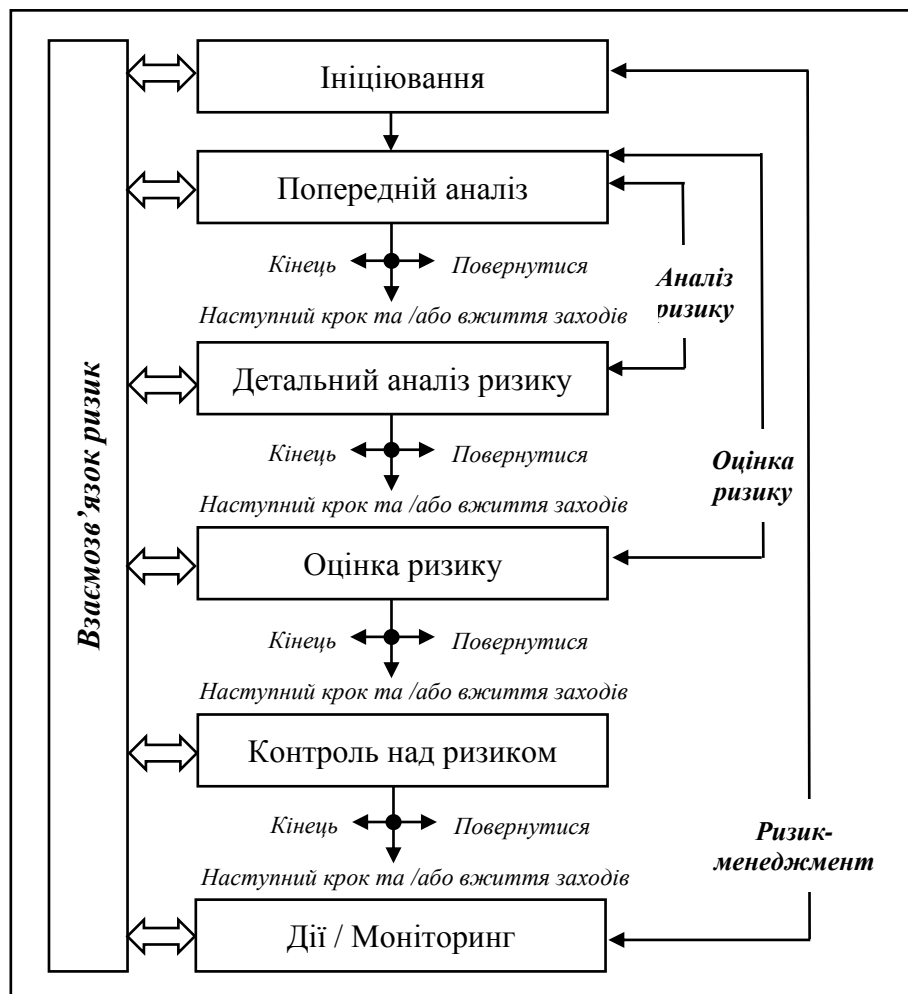

Рис. 3. Схема ризик-менеджменту згідно зі стандартом CSA Q 850:1997

Джерело: [7].

Документ є дуже схожим до австралійського стандарту та до стандарту ISO 31000, однак його головною відмінністю є схема поетапного управління ризиками компанії. Так, кожен етап за відсутності потреб у подальшому дослідженні ризику закінчується, у випадку необхідності більш детального розгляду ризику переходять до наступного та/або вживають заходів, а за необхідності повертаються до попереднього етапу повторно.

6. Японський стандарт JIS Q 2001:2001 Guidelines for development and implementation of risk management system (Керівництво для розробки та виконання системи ризик-менеджменту) [8].

У 2001 році Комітет промислових стандартів Японії видав «Керівництво для розробки та виконання системи ризик-менеджменту», що забезпечило фундаментальну та практичну основу для зростаючого інтересу до ризику та його управління у приватних та державних установах. Містить принципи та елементи для створення системи управління ризиками. Ці принципи та елементи застосовні до будь-яких типів організацій та до будь-яких видів ризиків. У 2010 році вийшла нова версія цього стандарту, однак згодом вона була відмінена.

7. ГОСТ Р 51897-2002 Менеджмент ризику. Терміни і визначення [9].

Російський ГОСТ Р 51897-2002 Менеджмент ризику. Терміни та визначення було введено з 1 січня 2003 року постановою Держстандарту РФ. Він встановлює терміни та визначення у сфері управління ризиками та є обов'язковим у документах із ризик-менеджменту.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Крім аналізованого документа, є додаткові стандарти, що прямо чи опосередковано стосуються управління ризиками на підприємстві (табл. 3).

Таблиця 3

Перелік російських стандартів із менеджменту ризиків

№ з/п	Номер стандарту	Назва російського стандарту
1	ГОСТ Р 51897-2002	Менеджмент ризику. Терміни та визначення
2	ГОСТ Р 51901.1-2002	Управління надійністю. Аналіз ризику технологічних систем
3	ГОСТ Р 51901.4-2007	Менеджмент ризику. Керівництво із застосування при проектуванні
4	ГОСТ Р 51901.5-2007	Менеджмент ризику. Керівництво із застосування методів аналізу надійності
5	ГОСТ Р 51901.12-2005	Менеджмент ризику. Метод аналізу видів та наслідків відмов
6	ГОСТ Р 27.302-2009	Надійність в техніці. Аналіз дерева несправностей
7	ГОСТ Р 51901.14-2007	Менеджмент ризику. Структурна схема надійності
8	ГОСТ Р 51897-2011	Менеджмент ризику. Терміни та визначення
9	ГОСТ Р ІСО 31000-2010	Менеджмент ризику. Принципи та керівництво

З 2010 року досить популярним став ГОСТ ІСО 31000-2010, що є ідентичним до міжнародного стандарту ISO 31000:2009 «Менеджмент ризику. Принципи та керівництво». Останній документ є професійним стандартом та скерований на визначення професіоналів з управління ризиками, а інші стандарти – на сам процес управління ризиками.

Крім чинних міжнародних, галузевих та національних стандартів, що безпосередньо стосуються ризик-менеджменту, є багато інших стандартів, що враховують ризики, вони є більш спеціалізованими в конкретній сфері діяльності й доповнюють перші.

Крім стандартів, які безпосередньо стосуються управління ризиками, є міжнародні стандарти, що детально описують процедуру управління інформаційними ризиками. Розглянемо їх більш детально, оскільки інформаційні ризики становлять найбільшу частку серед усіх ризиків компаній реального сектору економіки. Для процесу управління інформаційними ризиками в системі економічної безпеки, світовим співтовариством було розроблено відповідні стандарти із забезпечення інформаційної безпеки та управління ризиками в бізнесі. До таких документів слід віднести:

- Міжнародний стандарт ISO/IEC 17799:2005 (BS 7799-1:2000) «Управління інформаційною безпекою – Інформаційні технології. - Information technology – Information security management» [10].

- Група стандартів ISO 27000, розроблена ISO/IEC JTC 1/SC, передбачає вимоги до систем управління інформаційною безпекою, вимірювання, управління ризиками, а також керівництво із впровадження [11].

- ДСТУ ISO/IEC 27001:2015 Інформаційні технології. Методи захисту системи управління інформаційною безпекою. Вимоги (ISO/IEC 27001:2013; Cor 1:2014, IDT). Цей національний стандарт повністю відповідає міжнародному стандарту ISO/IEC 27001:2013; Cor 1:2014, IDT [12].

Вищезазначені стандарти необхідно брати до уваги за таких умов: на підприємстві впроваджено нову техніку/технологію; більше третини господарських операцій пов'язано з інформаційними чи телекомунікаційними технологіями; операційна діяльність потребує залучення чи супроводу великої кількості інформаційних технологій та ін.

Висновки і пропозиції. Таким чином, для підприємств реального сектору економіки в різних країнах світу розроблено стандарти з управління ризиками, а також інші стандарти, що безпосередньо стосуються процесу управління ризиками. Кожен із національних документів має свої особливості: одні стандарти можна застосовувати до вітчизняної практики, інші є або частково застосовні, або повністю не відповідають вітчизняним стандартам бухгалтерського обліку. Професіоналу з ризик-менеджменту

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

необхідно обирати відповідно до специфіки компанії не стандарт, а його найбільш прийнятні положення, методології чи постановку процесу. Близьким до української практики є російський стандарт, однак він є вузькоспеціалізованим – орієнтованим виключно на спеціалістів у цій галузі, а отже, робить його малозастосовним для інших працівників компанії. Українській ризик-менеджери можуть у процесі своєї діяльності використовувати австралійський стандарт AS/NZS 4360:2004 та канадський стандарт CSA Q 850:1997, які є досить близькими до міжнародного стандарту ISO 31000. Останній є найбільш уживаним у вітчизняній практиці ризик-менеджменту.

Список використаних джерел

1. BS 31100:2011 Risk management. Code of practice and guidance for the implementation of BS ISO 31000.
2. Australian/New Zealand Standard «Risk management» on 21 July 2004 and on behalf of the Council of Standards New Zealand on 20 August 2004. URL: https://www.ucop.edu/enterprise-risk-management/_files/as_stdnds4360_2004.pdf.
3. HB 436:2004 Risk management guidelines. Companion to AS/NZS 4360:2004. URL: [https://infostore.saiglobal.com/preview/as/misc/handbook/hb436-2004\(%2ba1\).pdf?sku=569006](https://infostore.saiglobal.com/preview/as/misc/handbook/hb436-2004(%2ba1).pdf?sku=569006).
4. Brühwiler B., Risikomanagement als Führungsaufgabe ISO 31000 mit ONR 49000 wirksam umsetzen, 3, überarbeitete und aktualisierte Auflage. Haupt Verlag, 2011. 277 s.
5. Risikomanagement nach ISO 31000 und ONR 49000. Mit 12 Praxisbeispielen. Ausgabedatum, 2009, 1. Auflage, 108 s.
6. CAN/CSA-Q850-97 (Raffirmd 2002) Risk Management= Guideline for Decision-Makers A National Standard of Canada. URL: <http://lib.riskreductionafrica.org/bitstream/handle/123456789/743/risk%20management.%20guidelines%20for%20decision-makers.%20a%20national%20standard%20of%20canada.pdf?sequence=1>.
7. Q850 Documentation report. Management review of Victoria Harbor navigation activities. URL: <http://www.geinfosolutions.com/projects/Vichbr.pdf>.
8. JIS Q 2001:2001 (E), Guidelines for Development and Implementation of Risk Management System. Tokyo: Japanese Standards Association.
9. ГОСТ Р 51897-2002 Менеджмент риска. Термины и определения. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1200030150>.
10. ISO/IEC 17799:2005 Information technology – Security techniques – Code of practice for information security management. URL: <https://www.iso.org/standard/39612.html>.
11. International standard ISO/IEC 27000. URL: <https://ostec.blog/wp-content/uploads/2015/07/ISO-IEC-27000.pdf>.
12. International standard ISO/IEC 27001. URL: http://bcc.portal.gov.bd/sites/default/files/files/bcc.portal.gov.bd/page/adeaf3e5_cc55_4222_8767_f26bcaec3f70/ISO_IEC_27001.pdf.

References

1. BS 31100:2011 Risk management. Code of practice and guidance for the implementation of BS ISO 31000.
2. Australian/New Zealand Standard «Risk management» on 21 July 2004 and on behalf of the Council of Standards New Zealand on 20 August 2004. Retrieved from https://www.ucop.edu/enterprise-risk-management/_files/as_stdnds4360_2004.pdf.
3. HB 436:2004 Risk management guidelines. Companion to AS/NZS 4360:2004 Retrieved from [https://infostore.saiglobal.com/preview/as/misc/handbook/hb436-2004\(%2ba1\).pdf?sku=569006](https://infostore.saiglobal.com/preview/as/misc/handbook/hb436-2004(%2ba1).pdf?sku=569006).
4. Brühwiler B. (2011). Risikomanagement als Führungsaufgabe ISO 31000 mit ONR 49000 wirksam umsetzen. - 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage, Haupt Verlag.
5. Risikomanagement nach ISO 31000 und ONR 49000. Mit 12 Praxisbeispielen. Ausgabedatum 2009, 1, Auflage.
6. CAN/CSA-Q850-97 (Raffirmd 2002) Risk Management= Guideline for Decision-Makers A National Standard of Canada, Retrieved from <http://lib.riskreductionafrica.org/bitstream/handle/123456789/743/risk%20management.%20guidelines%20for%20decision-makers.%20a%20national%20standard%20of%20canada.pdf?sequence=1>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Q850 Documentation report. Management review of Victoria Harbor navigation activities, Retrieved from <http://www.geinfosolutions.com/projects/Vichbr.pdf>.

8. JIS Q 2001:2001 (E), Guidelines for Development and Implementation of Risk Management System. Tokyo: Japanese Standards Association.

9. Menedzhment riska Terminy i opredeleniia [Risk Management. Terms and Definitions]. (2002). *Risk management. GOST R 51897-2002. Terms and Definitions*. Retrieved from <http://docs.cntd.ru/document/1200030150>.

10. ISO/IEC 17799:2005 Information technology – Security techniques – Code of practice for information security management. Retrieved from <https://www.iso.org/standard/39612.html>.

11. International standard ISO/IEC 27000. Retrieved from <https://ostec.blog/wp-content/uploads/2015/07/ISO-IEC-27000.pdf>.

12. International standard ISO/IEC 27001. Retrieved from http://bcc.portal.gov.bd/sites/default/files/files/bcc.portal.gov.bd/page/adeaf3e5_cc55_4222_8767_f26bcaec3f70/ISO_IEC_27001.pdf.

Герасименко Олена Михайлівна – кандидат економічних наук, докторант кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (б-р Шевченка, 81, м. Черкаси, 18031, Україна).

Герасименко Елена Михайловна – кандидат экономических наук, докторант кафедры менеджмента и экономической безопасности, Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого (б-р Шевченко, 81, г. Черкасы, 18031, Украина).

Herasymenko Olena – PhD in Economics, Doctoral Student of the Department of Management and Economic Security, Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (81 Shevchenka Blvd., 18031 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: em_gerasimenko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3144-0709>

ResearcherID: P-3044-2018

УДК 366.5:368.9(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-94-108

*Максим Дубина, Тетяна Савченко***РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ
З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СТРАХОВОЇ ДОВІРИ В УКРАЇНІ***Максим Дубина, Татьяна Савченко***РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ
С ЦЕЛЬЮ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ СТРАХОВОГО ДОВЕРИЯ В УКРАИНЕ***Maksym Dubyna, Tetiana Savchenko***DEVELOPMENT OF THE CONSUMER PROTECTION SYSTEM WITH
THE PURPOSE OF INCREASING LEVEL OF INSURANCE TRUST IN UKRAINE**

У статті проведено дослідження системи захисту прав споживачів страхових послуг з метою підвищення рівня їхньої довіри до діяльності страховиків. У результаті аналізу було визначено основні причини існування низької страхової культури в українському суспільстві та запропоновано заходи розбудови ринку страхових послуг через підвищення рівня захищеності споживачів відповідних послуг. До таких напрямків були віднесені такі: управління фінансовою стійкістю страховиків, створення механізмів гарантування страхових виплат у разі неплатоспроможності страхової компанії, підвищення ефективності роботи системи саморегулювальних організацій у межах ринку страхових послуг, удосконалення системи роботи зі скаргами споживачів зазначених послуг.

Ключові слова: ринок страхових послуг; страхова довіра; система захисту прав страхувальників; саморегулююча організація; фінансова стійкість страховика; механізми гарантування страхових виплат.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 22.

В статье проведено исследование системы защиты прав потребителей страховых услуг с целью повышения уровня их доверия к деятельности страховщиков. В результате анализа были определены основные причины существования низкой страховой культуры в украинском обществе и предложены меры развития рынка страховых услуг через повышение уровня защищенности потребителей соответствующих услуг. К таким направлениям были отнесены следующие: управление финансовой устойчивостью страховщиков, создание механизмов гарантирования страховых выплат в случае неплатежеспособности страховой компании, повышение эффективности работы системы саморегулируемых организаций в пределах рынка страховых услуг, совершенствование системы работы с жалобами потребителей указанных услуг.

Ключевые слова: рынок страховых услуг; страховая доверие; система защиты прав страхователей; саморегулируемая организация; финансовая устойчивость страховщика; механизмы гарантирования страховых выплат.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 22.

The article examines the system of protection of the rights of consumers of insurance services in order to increase their confidence in the activities of insurers. As a result of the analysis, the main reasons for the existence of a low insurance culture in Ukrainian society were identified, and measures were taken to develop the insurance market by increasing the level of protection of consumers of the relevant services. These were the following: financial instability management of insurers, creation of mechanisms for guaranteeing insurance payments in the event of insolvency of an insurance company, improving the efficiency of the system of self-regulatory organizations within the market of insurance services, and improving the system of work with complaints of consumers of these services.

Keywords: market of insurance services; insurance trust; system of protection of the rights of insurers; self-regulating organization; financial stability of the insurer; mechanisms of guaranteeing insurance payments.

Fig.: 1. Table: 2. References: 22.

JEL Classification: D18; G22

Постановка проблеми. Ринок страхових послуг є важливою складовою фінансової системи будь-якої країни. Страхові компанії як основні суб'єкти такого ринку мають здатність акумулювати значні обсяги фінансових ресурсів своїх клієнтів та перетворювати їх у інвестиційні кошти, що необхідні для розвитку реального сектору економіки. Особливістю діяльності таких фінансових установ є те, що вони можуть створювати саме довгострокові інвестиції, враховуючи специфіку їхньої діяльності.

Проте в Україні ринок страхових послуг у сучасних умовах не відіграє своєї вагомій ролі в розбудові національного господарства, як це відбувається в зарубіжних країнах. Основною проблемою такого становища є низький рівень довіри до діяльності цих установ з боку економічних суб'єктів. Фактично в державі більш активно реалізуються послуги з придбання полісів обов'язкових видів страхування. Однак загалом окреслений ринок перебуває в зародковому стані вже тривалий проміжок часу.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Відсутність страхової довіри в українському суспільстві спричинена багатьма чинниками різної природи. До їх числа можна віднести економічні, політичні, соціальні, історичні, організаційні. Утім, не менш важливу роль у розвитку ринку страхових послуг відіграють і прояви недобросовісної роботи страхових компаній, які призводять до втрати страхувальниками своїх коштів, затримання виплати страхових відшкодувань, тривалі судові спори щодо отримання компенсацій за договорами страхування тощо.

Окреслене зумовлює важливість формування в межах ринку страхових послуг дієвої системи захисту прав споживачів страхових послуг. Вона повинна цілісно створювати простір для відстоювання законних інтересів страхувальників, сприяти вилученню з такого ринку недобросовісних страховиків. Саме від якості функціонування такої системи залежатиме і рівень довіри суспільства до страховиків.

Таким чином, питання захисту прав споживачів на ринку фінансових послуг є актуальними на сьогодні в Україні, враховуючи недостатній рівень його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом все більша увага в дослідженнях сучасних науковців приділяється питанням підвищення довіри на ринку страхових послуг між основними його учасниками, що можливо частково реалізувати через формування дієвої системи захисту прав споживачів таких послуг. Теоретико-методологічні основи та практичні аспекти функціонування механізмів захисту страхувальників, а також питання підвищення стійкості функціонування ринку фінансових послуг в Україні відображені в роботах вітчизняних науковців, до числа яких можна віднести таких: В. Базилевич, О. Вовчак, Н. Внукова, Ю. Гавриленко, О. Гаманкова, В. Гончаренко, А. Пересада, С. Осадець, Т. Ротова, В. Ходаківська та ін. Аспекти зазначеної проблеми висвітлені також у дослідженнях зарубіжних фахівців, таких як: І. Балабанов, П. Веллінга, С. Дякон, В. Глущенко, Е. Міллс, О. Саввіна, І. Хоминич, В. Шахов, Д. Шварц, Т. Юлдашев та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні наукові напрацювання у сфері захисту прав споживачів страхових послуг, на наш погляд, потребують поглиблення питання формування цілісної системи такого захисту, визначення основних напрямків підвищення її дієвості для зростання рівня страхової довіри в українському суспільстві.

Мета статті. Метою статті є дослідження ролі системи захисту прав споживачів у підвищенні рівня страхової довіри в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ринку страхових послуг значною мірою залежить від сформованого інституційного забезпечення діяльності страхових компаній, яке сприяє підвищенню довіри з боку споживачів на страхові продукти. Однак в Україні відсутні дієві механізми забезпечення надійності страховиків та дотримання ними високих показників надання відповідних послуг. У результаті в суспільстві була створена низька страхова культура і, як наслідок, сформувалась масова недовіра до функціонування страхових компаній, зумовлена наступним:

- наявністю випадків тривалого розгляду страховими компаніями питань виплати страхового відшкодування клієнтам у результаті настання страхового випадку;

- існуванням у суспільстві негативного історичного досвіду функціонування страхових компаній (втрати коштів в установах страхування СРСР, недобросовісна робота на початку 90-х років і т. ін.);

- перманентними випадками банкрутства страхових компаній на ринку фінансових послуг України, що призводять до втрати коштів клієнтами;

- відсутністю чітких правових норм регулювання діяльності страхових посередників, які часто зловживають своїм становищем і від імені страховиків надають неякісні послуги, переходять від одних компаній до інших, що дозволяє зловживати своїми повноваженнями й у разі виявлення цього просто змінювати роботодавця;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– слабким розвитком саморегульвних організацій на ринку страхових послуг, які неспроможні забезпечити виконання страховиками норм чинного законодавства, дотримання галузевих стандартів надання відповідних послуг із впровадженням штрафних санкцій за їх порушення;

– низькою інформаційною прозорістю функціонування страхових компаній, особливо в частині висвітлення державними органами влади даних щодо скарг на діяльність страхових компаній, кількості судових позовів між страховиками та страхувальниками, проведення рейтингування страховиків за показниками якості надання послуг тощо;

– відсутністю будь-яких гарантій повернення коштів клієнтами в разі настання банкрутства страхової компанії, виникнення фінансових труднощів її функціонування.

Вирішення окреслених проблем дало б змогу сформувати основу подальшого, поступового підвищення страхової довіри в межах українського суспільства. Особливий позитивний вплив на цей процес може здійснювати існування механізмів забезпечення впевненості страхувальника у поверненні власних коштів та отриманні страхових виплат. Це можливо реалізувати, насамперед, за допомогою впровадження таких заходів подальшої розбудови системи захисту прав споживачів на ринку страхових послуг та загального його розвитку:

- 1) забезпечення належного рівня стійкості страхових компаній;
- 2) впровадження гарантійних схем виплати страхового відшкодування, що можуть бути впровадженні через створення різних фондів гарантування страхових виплат;
- 3) підвищення можливостей впливу саморегульвних організацій на функціонування страховиків;
- 4) підвищення якості функціонування державних органів влади у сфері регулювання діяльності страхових компаній через оперативне реагування на скарги споживачів та створення дієвої системи роботи зі зверненнями громадян.

Розглянемо наведені заходи більш детально.

1. Управління фінансовою стійкістю – одна з найважливіших складових розвитку ринку страхових послуг в Україні, оскільки фінансово міцні страховики мають змогу надавати якісні послуги та забезпечувати вчасну виплату відшкодувань. Враховуючи специфіку діяльності страхової компанії, яка фактично продає гарантії покриття майбутніх збитків, розмір яких передбачити досить складно, така установа завжди пов'язана з ризиком настання несприятливих обставин і необхідністю здійснювати виплати клієнтам у складно прогнозованих обсягах. Такий вид преміальної оплати (оплати наперед) страхової послуги потребує значної впевненості в тому, що страховик буде спроможний відповідати за всіма своїми зобов'язаннями перед усіма його страхувальниками в будь-який час, враховуючи складність і різноманітність зовнішніх та внутрішніх ризиків, з якими стикається страхова компанія [7]. Саме наявність відповідного фінансового забезпечення у власності страховика дозволяє підвищити спроможність його до виплати за власними зобов'язаннями.

Фінансова стійкість страхової компанії пов'язана з її платоспроможністю, ліквідністю та наявністю сформованих резервів для реалізації майбутніх платежів. В. М. Олійник зауважує, що фінансова стійкість страхової компанії може бути визначена як такий стан і якість фінансових ресурсів страхової компанії, за якого вона залишається платоспроможною та здатною в повному обсязі та своєчасно виконувати всі взяті на себе зобов'язання в умовах негативного впливу екзогенних і ендогенних факторів середовища, у якому вона функціонує, та забезпечувати відновлення своїх фінансових показників до потрібного рівня в разі дії негативних чинників [8].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Визначальну роль у процесі забезпечення стійкого (задовільного) фінансового стану страхових компаній відіграють існування якісної нормативно-правової бази та системи нагляду і контролю за діяльністю цих фінансових установ. У країнах Європейського Союзу вироблені єдині норми, що регулюють відносини у сфері страхування, які передбачають встановлення жорстких законодавчих вимог (Директиви ЄС). На сьогодні у 28 країнах – членах ЄС на страховому ринку діє оновлена система вимог до платоспроможності страховиків Solvency II. Така оновлена система включає в себе 3 рівні вимог до страхових компаній для підтримання їхньої фінансової стійкості.

Кількісні вимоги реалізуються через конкретні вимоги до капіталу страхових компаній: вимога щодо мінімального капіталу (MRS), яка передбачає підвищення розміру статутного капіталу до 2,2 млн євро для страхових компаній, що займаються ризиковими видами страхування, а для страховиків, що займаються страхуванням життя, ця межа сягає позначки 3,2 млн євро; вимога щодо платоспроможного капіталу, скорегованого за 4 групами ризиків (страховий, кредитний, ринковий, ризик ліквідності) (SCR); вартісної оцінки ризику та відповідності капіталу наявним ризикам.

Якісні вимоги покликані забезпечити моніторинг наявності у страховиків систем ризик-менеджменту, які повинні бути дієвими для ідентифікації, оцінки, моніторингу і, відповідно, управління їх ризиками та діяльністю загалом. Поряд з цим у системі внутрішнього контролю страхові організації повинні мати ефективну систему контролю, включаючи впровадження незалежного від виконавчих органів управління страховика механізму реалізації внутрішнього аудиту. Інформаційна прозорість за Solvency II передбачає вимоги щодо системи розкриття інформації достатності капіталу страховиків для поліпшення доступності її для учасників ринку страхових послуг. Ця вимога включає в себе перелік обов'язкової відкритої інформації, а також регулярність звітів щодо платоспроможності та фінансового стану, які подаються контролюючому органу.

В Україні на сьогодні триває складний та довгостроковий процес адаптації діяльності вітчизняних страхових компаній до норм Європейського Союзу, що здійснюється, насамперед, у сфері імплементації законодавчих норм до системи страхового права. Проте впровадження відповідних положень відбувається складно.

Зокрема, актуальними та складними залишаються питання зміни підходу щодо встановлення вимог до мінімального розміру статутного фонду (гарантійного депозиту) та здійснення моніторингу щодо постійного забезпечення належного його рівня в певному розмірі. Нині для українських страхових компаній розмір мінімального статутного капіталу, відповідно до статті 30 Закону України «Про страхування», для страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро, а для компаній, які займаються страхуванням життя, 10 млн євро за валютним обмінним курсом, за Solvency II вимоги до мінімального капіталу, як зазначалося, становлять 2,2 млн євро та 3,2 млн євро відповідно. Однак відмінністю між вимогами в забезпеченні мінімального розміру статутного фонду для українських та європейських компаній є те, що вітчизняне законодавство передбачає, що сума в євро визначається на момент формування статутного капіталу та може пізніше не переглядатись, незважаючи на зміну курсу гривні до євро, що особливо стало актуальним за останні декілька років. Що ж стосується Європейської директиви, то відповідність капіталу встановленому мінімальному рівню повинна бути забезпечена щоденно, інакше органи нагляду за діяльністю страхових компаній у країнах європейського товариства можуть вдатись до процедури відкликання ліцензії, оскільки це ставить під загрозу невиконання зобов'язань із надання страхових послуг за укладеними договорами [2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, вітчизняні страхові компанії для забезпечення належного рівня фінансової стійкості при повній адаптації норм європейського страхового права змушені будуть підвищити обсяги статутних фондів до встановлених розмірів. Така ситуація може привести до зниження кількості страховиків на ринку страхових послуг, підвищення ризиків масового банкрутства страхових компаній через їхню неплатоспроможність та необхідності відкликання ліцензій державним регулятором.

Для отримання більш повної інформації щодо необхідного обсягу докапіталізації вітчизняними страховиками в разі застосування до їхньої діяльності методики Solvency II було проведено аналіз фінансової звітності вітчизняних страхових компаній (non-life та life типу), результати якого представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення обсягів необхідної докапіталізації страхових компаній в Україні на 01.01.2018

№ з/п	Страхові компанії	Власний капітал, млн грн	Сплачений статутний капітал, млн грн	Необхідна докапіталізація, млн грн	Рівень необхідної докапіталізації у % до статутного капіталу
1	2	3	4	5	6
<i>Ризикове страхування (вимога за Solvency II = 73, 69 млн грн)</i>					
1	Омега	497,20	55,00	18,6	34,0
2	Кредо	273,44	31,51	42,18	133,9
3	PZU Україна	265,45	19,41	54,28	279,7
4	Захід-Резерв	246,79	12,25	61,44	501,6
5	Мотор-Гарант	240,64	12,31	61,38	498,5
6	Теком	232,92	37,23	36,46	98,0
7	Галицька	161,00	8,50	65,19	766,9
8	Вусо	160,24	60,00	13,69	22,8
9	Харківська Муніципальна СК	135,44	61,75	11,94	19,3
10	Перша	107,76	60,00	13,69	22,8
11	Брокбізнес	107,20	51,40	22,29	43,4
12	Бусин	102,61	73,20	0,49	0,7
13	Експрес Страхування	102,18	44,50	29,19	65,6
14	Колонейд Україна	97,67	8,10	65,59	809,8
15	Добробут та захист	91,42	65,56	8,13	12,4
16	Юнівес	81,52	50,00	23,69	47,4
17	Глобус	80,61	50,70	22,99	45,3
18	Allianz Україна	80,52	63,16	10,53	16,7
19	Мир	73,79	50,05	23,64	47,2
20	Мегаполіс	73,34	50,00	23,69	47,4
21	Граве Україна	71,44	41,13	32,56	79,2
22	Аско-Донбас Північний	64,08	29,34	44,35	151,2
23	Промислово Страховий Альянс	63,00	30,00	43,69	145,6
24	Київський страховий дім	62,69	20,00	53,69	268,4
25	Міжнародна страхова компанія	57,72	25,00	48,69	194,8
26	Дім Страхування	55,16	37,63	36,06	95,8
27	Нафтогазстрах	51,52	18,79	54,90	292,3
28	Саламандра-Україна	49,92	25,00	48,69	194,8
29	Ю.Ес.Ай	49,78	16,00	57,69	360,6
30	Український страховий стандарт	48,35	37,00	36,69	99,2
31	Оранта-Січ	46,49	7,05	66,64	945,2
32	Крона	46,26	33,51	40,18	119,9
33	ВіДі-Страхування	45,82	11,63	62,06	533,7
34	Індіго	45,37	35,00	38,69	110,5

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6
35	Європейське туристичне страхування	42,89	9,47	64,22	677,9
36	Скарбниця	36,20	22,40	51,29	229,0
37	Мега-поліс	35,96	12,50	61,19	489,5
38	Гарант- Система	35,36	30,01	43,68	145,6
39	Експо Страхування	33,90	32,00	41,69	130,3
40	Велтлінер	31,97	30,10	43,59	144,8
41	Спейр	31,36	20,00	53,69	268,4
42	Українська Аграрно-Страхова компанія	30,71	12,00	61,69	514,1
43	Довіра та Гарантія	29,19	11,64	62,05	533,1
44	Укрфінстрах	25,21	11,00	62,69	569,9
45	Інтер Експрес	21,85	7,30	66,39	909,5
46	Кворус	20,68	18,10	55,59	307,1
47	Рідна	9,08	8,00	65,69	821,1
	Всього 47 страхових компаній	13056,05	5703,41	2007,23	–
<i>Страхування життя (вимога за Solvency II = 107,19 млн грн)</i>					
1	Уніка Життя	400,34	100,09	7,10	7,1
2	Мет Лайф	274,31	102,93	4,26	4,1
3	ТАС	250,46	93,32	13,86	14,9
4	Граве Ураїна Страхування життя	239,95	26,90	80,28	298,4
5	PZU Україна Страхування життя	112,85	32,54	74,65	229,4
6	Аска-Життя	69,88	19,39	87,80	452,9
7	Княжа Лайф VIG	48,30	33,55	73,63	219,5
8	КД-Життя	42,90	36,02	71,17	197,6
9	АХА Страхування Життя	39,27	29,30	77,89	265,8
10	Класік Страхування Життя	37,21	20,05	87,14	434,6
11	ІНГО Україна Життя	28,15	21,00	86,19	410,4
	Всього 11 страхових компаній	1543,61	515,08	663,96	–

Джерело: складено авторами на основі [5].

Таким чином, у результаті дослідження було проаналізовано 47 страхових компаній, що надають ризикові види страхових послуг, та 11 компаній страхування життя. У підсумку серед страховиків non-life типу потребу в докапіталізації мали 47 компаній, а серед установ life типу – всі компанії. Проведений аналіз засвідчує, що рівень фінансової стійкості вітчизняних страховиків дуже низький, що несе загрози перманентних випадків їх банкрутств та втрати страхувальниками своїх коштів. Для того щоб відповідати вимогам Solvency II, страховики non-life типу повинні кумулятивно збільшити розміри сплаченого статутного капіталу на більше ніж 2 млрд грн, а компанії life типу – на 663,96 млн грн (і це лише серед тих, діяльність яких була проаналізована). Зауважимо, що на сьогодні сукупний розмір усіх сплачених статутних капіталів ризикових страховиків становить 5,7 млрд грн, а компаній страхування життя – 515,08 млн грн. Тобто необхідний обсяг докапіталізації в порівнянні з уже наявними сплаченими ресурсами страхових компаній залишається дуже значним.

Таким чином, український ринок страхових послуг є значно недокапіталізованим, що підвищує ризики банкрутств страховиків і невиплату коштів їхнім клієнтам. Окреслена ситуація зумовлює необхідність розробки тривалих планів підвищення обсягів статутних фондів страхових компаній. Проте окреслені дії, з одного боку, сприятимуть зміцненню такого ринку, підвищать стійкість та надійність страховиків, а з іншого – призведуть до масового банкрутства та закриття страхових компаній, які не зможуть виконати нові вимоги.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Отже, спостерігаємо складну ситуацію, за якої в існуючій формі ринок страхових послуг розвиватися не може з позиції подальшого підвищення стійкості його функціонування. Поточний стан не сприяє такому процесу і робить зазначений ринок вразливим до впливу деструктивних зовнішніх факторів і стримує підвищення якості надання страхових послуг. Зростання вимог до фінансових показників діяльності страхових компаній дозволило б вирішити окреслену проблему, забезпечити збільшення надійності та ефективності роботи страховиків, але велика їх кількість може покинути ринок, і їхні клієнти втратять свої кошти, а робота страхових компаній зазнає серйозних репутаційних втрат. Подібна ситуація була і в банківському секторі України, але НБУ через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб зміг забезпечити повернення коштів клієнтам. Для страхових компаній таких механізмів гарантування не створено, і тому існують серйозні передумови для зниження рівня страхової довіри до мінімальних значень і входження самого ринку у стан глибокої рецесії.

2. Механізми гарантування страхових виплат у разі неплатоспроможності страхової компанії.

Ключовим елементом системи захисту прав споживачів на ринку страхових послуг є наявність ефективно діючих механізмів гарантування страхових виплат страхувальникам, які ще називають системами гарантування виконання фінансових зобов'язань (Insurance guarantee schemes – IGS) за договорами страхування. Такі системи захищають покупця страхового продукту від ризику, який полягає в тому, що його майнові інтереси не будуть задоволені в разі фінансової неспроможності страхової компанії. Зазначений механізм є дійсно важливою складовою не лише забезпечення прав споживачів на ринку страхових послуг, але і сприяє його розбудові, оскільки за існування таких механізмів підвищується впевненість потенційних клієнтів у поверненні коштів, які можуть бути втраченими, зростає рівень страхової довіри в суспільстві.

У разі виникнення фінансових труднощів у страхової компанії щодо обслуговування своїх зобов'язань, що призводить до визнання її неплатоспроможною, страхувальники залишаються позбавленими, по-перше, страхового захисту, по-друге, можливості отримати компенсацію за договором страхування в період, коли страхова організація ще була діючою, але вже мала проблеми з фінансовим станом. Саме для уникнення випадків втрати страхувальниками власних коштів у розвинених країнах використовують різні гарантійні схеми.

В Україні на сьогодні відсутні ефективно функціонуючі механізми гарантування страхових виплат, крім діяльності Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ), яке є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам. МТСБУ відповідно до положень Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» здійснює виконання гарантійних функцій стосовно відшкодування шкоди, завданої третім особам при експлуатації наземних транспортних засобів, управляє централізованими страховими резервними фондами, що створюються при Бюро для забезпечення виконання покладених на нього функцій — Фонд захисту потерпілих, Фонд страхових гарантій [12].

Інші гарантійні фонди у сфері функціонування ринку страхових послуг не створені в Україні, що значно стримує розвиток окремих видів страхування. Проте спроби впровадити гарантування страхових виплат за договорами страхування життя були реалізовані. На розгляд Верховної Ради України було подано проект Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя» від 19.02.2013 р. Однак і досі цей законодавчий акт не прийнятий, оскільки окремі його

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

норми вимагають доопрацювання. Зауважимо, що зазначений вид страхової послуги особливо потребує забезпечення гарантій повернення клієнтам накопичених коштів, оскільки в результаті її надання страхова компанія накопичує фінансові ресурси клієнтів протягом тривалого періоду і її банкрутство може призвести до втрати значних обсягів коштів споживачів та підірвати довіру до функціонування таких установ.

Зважаючи на практику функціонування подібних фондів, зазначимо, що їхня діяльність здійснюється у двох важливих напрямках. По-перше, функціонування таких фондів спрямоване на задоволення претензій власників страхових полісів у разі втрати платоспроможності страховика, тобто неспроможності виконати прийняті на себе фінансові зобов'язання перед страхувальником. По-друге, не менш важливим напрямком, який реалізується в багатьох країнах світу, – це надання фінансової підтримки страховикам для виходу зі складного фінансового становища. Це реалізується шляхом надання кредитів та гарантій з метою їх фінансового оздоровлення та уникнення банкрутства.

Матеріальною основою гарантійних схем є грошові фонди, які акумулюють обсяги фінансових ресурсів, що необхідні для реалізації їхніх функцій. Основним джерелом фінансування гарантійних фондів виступають регулярні внески страхових компаній, які встановлюються у відсотковому відношенні до нетто- або бруто-премій. Розмір такої плати, як правило, не перевищує 1 %. Також слід зазначити, що додатковими джерелами фінансування гарантійного фонду можуть виступати банківські кредити, а також державні кошти (у разі участі держави у статутному капіталі гарантійного фонду або якщо фонд перебуває в державній власності).

Зважаючи на існування значних відмінностей у міжнародній практиці між системами гарантування страхових виплат, умовно гарантійні фонди можна поділити на чотири типи: фонди захисту власників полісів страхування життя та інших видів страхування; фонди захисту власників полісів інших видів страхування; фонди захисту власників полісів страхування життя та спеціальні схеми гарантування. У табл. 2 наведено інформацію про функціонування таких фондів у різних країнах.

Таблиця 2

Типи гарантійних схем на прикладі окремих країн

Країна	Наявність фондів захисту власників полісів страхування життя та інших видів страхування	Наявність фондів захисту власників полісів страхування життя	Наявність фондів захисту власників полісів інших видів страхування	Спеціальні схеми гарантування
Бельгія	–	–	–	+
Данія	–	–	+	–
Франція	–	+	+	–
Німеччина	–	+	–	+
Ірландія	–	–	+	–
Італія	–	–	–	+
Латвія	+	–	–	–
Норвегія	–	–	+	–
Польща	–	+	–	+
Румунія	+	–	–	–
Іспанія	+	–	–	+
Великобританія	+	–	–	–
Литва	–	–	–	+
Словаччина	–	–	–	+

Джерело: складено авторами на основі [22].

Таким чином, враховуючи дані табл. 2, можемо зазначити, що найбільш типовими у світовій практиці є фонди, які призначені для захисту за одним або декількома видами страхування, інший тип передбачає покриття гарантіями всі договори страхування.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Фонд для певного виду страхування зазвичай формується для конкретної реалізації обов'язкового страхування (переважно за договорами автострахування). На відміну від фонду для певного виду страхування, загальний фонд охоплює широкий діапазон видів як обов'язкового, так і добровільного страхування.

Отже, аналіз закордонного досвіду свідчить, що створення відповідних гарантійних схем забезпечення виплат страхувальникам у разі банкрутства страхових компаній є важливим кроком до підвищення рівня захищеності споживачів страхових продуктів, сприяє зростанню рівня страхової довіри та розбудові ринку фінансових послуг та національного господарства загалом.

3. Саморегулювання на ринку фінансових послуг є одним із важливих напрямків створення умов для розбудови такого ринку та підвищення ефективності функціонування страхових компаній. Важливість цього механізму полягає в можливостях різних спеціалізованих об'єднань, неприбуткових організаціях більш оперативно виявляти проблеми ситуації в розвитку діяльності страховиків, розробляти нові нормативні акти й виносити їх на розгляд Нацкомфінпослуг, виступати в ролі консультативних центрів із розвитку окремих видів страхових послуг. Також саморегулюючі організації можуть сприяти підвищенню якості їх надання через прийняття кодексів добросовісної поведінки, етичних норм для своїх учасників і вимагати їх дотримання.

Відповідно до положень статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» саморегулююча організація (СРО) – неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг [14].

Досвід зарубіжних країн свідчить, що взагалі ефективний розвиток у страховій сфері відбувається тоді, коли дотримується принцип оптимального державного регулювання. Його сутність полягає в тому, що держава здійснює регулювання діяльності учасників ринку лише в разі необхідності (як виняток), у всіх інших випадках вона делегує частину своїх повноважень професійним учасникам ринку, які об'єднуються в саморегулюючі організації і самостійно створюють умови для розвитку власних членів та відповідних ринків послуг, на яких вони здійснюють свою діяльність. Ефективна робота Європейського комітету зі страхування (СЕА), Міжнародної асоціації страхових і перестрахових посередників (ВІРАР), Міжнародного союзу страховиків технічних ризиків (ІМІА) лише підтверджує факт того, що саморегулюючі організації можуть здійснювати ефективне регулювання діяльності страховиків.

До основних функцій саморегулюючих організацій належать такі: нормотворча, що реалізується шляхом прийняття внутрішніх нормативних актів, які регулюють порядок здійснення професійної діяльності; контрольна, що полягає в організації нагляду за дотриманням учасниками ринку фінансових послуг внутрішніх вимог саморегулюючих організацій і національного законодавства; функція примусу, що передбачає розробку санкцій, заходів впливу й дисциплінарних заходів щодо членів саморегулюючих організацій та порядок їх застосування; арбітражна, яка реалізується через діяльність створених при саморегулюючих організаціях третейських судів та захист професійних інтересів своїх членів у відносинах з органами державної влади та клієнтами; інформаційна, яка здійснюється через аналіз інформації про діяльність своїх членів та надання відповідної інформації їм стосовно діяльності самої СРО та ринку взагалі; організаційна – організація професійного навчання, атестації та переатестації спеціалістів [17].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Статтею 13 Закону України «Про страхування» передбачено створення таких організацій і на вітчизняному ринку страхових послуг. Страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання з метою координації своєї діяльності, здійснення спільних програм, сприяння розвитку прозорого страхування в Україні, недопущення недобросовісної діяльності її учасників, гарантування високого рівня послуг убезпечення, що надаються учасниками організації, а також з метою інтеграції українського та європейського ринків страхування, захисту інтересів учасників організації [14]. На страховому ринку України діють такі асоціації та об'єднання професійних учасників, що представлені на рисунку.

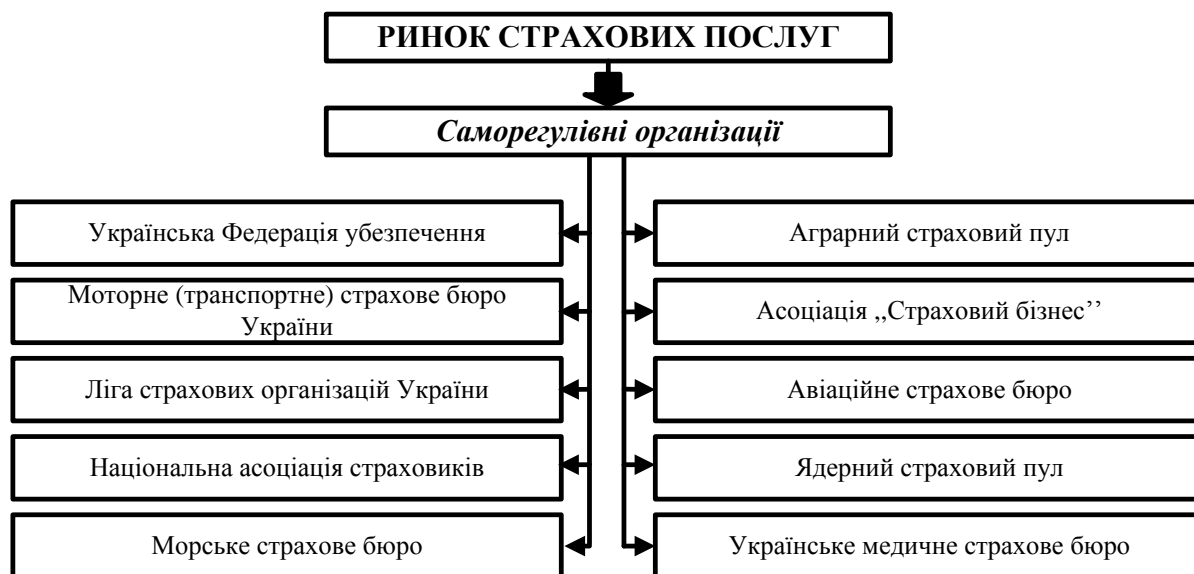

Рис. Перелік саморегулівних організацій на ринку страхових послуг України
Джерело: розроблено авторами.

Зауважимо, що сьогодні в Україні велика кількість страхових компаній не входять до жодної саморегулюючої організації, що значно ускладнює діяльність уже діючих таких установ, оскільки можливості їхнього впливу на діяльність окремих страхових компаній виявляється невисокою. Також ускладнює цей процес наявність великої кількості подібних організацій із невисокими показниками залучення страхових компаній до їхньої роботи. Це призводить до того, що державні органи об'єктивно не можуть проводити обговорення та консультування з кожним окремим учасником ринку, оскільки це вимагає величезних ресурсних витрат і часу. Консультування з окремими представниками ринку не забезпечує репрезентативності [4]. Для вирішення цієї проблеми професійні об'єднання страховиків, що нині діють на ринку страхових послуг, мають бути реорганізовані з метою передачі певних функцій та повноважень, до числа яких можна віднести такі:

- вироблення єдиних правил поведінки учасників ринку страхових послуг у сфері дотримання принципів захисту прав споживачів та реалізація контролю за виконанням цих правил;

- виявлення потенційних можливостей погіршення основних фінансових показників функціонування страхових компаній та інформування про це Нацкомфінпослуг;

- підготовка проектів законодавчих актів у сфері функціонування ринку страхових послуг, розробка пропозицій до діючих положень;

- взяття активної участі у процесах розроблення державних програм розвитку ринку страхових послуг;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- прийняття стандартів та розширення досвіду атестації кадрів у сфері надання різних видів страхових послуг з метою підвищення кваліфікації працівників страхових компаній;
- розробка пропозицій щодо впровадження нових механізмів інформування про діяльність страхових компаній, відігравання активної ролі в реформуванні цієї системи та запровадженні нових стандартів забезпечення інформаційної прозорості страховиків;
- сприяння зміцненню рівня страхової довіри та, відповідно, підвищення страхової культури в суспільстві;
- поглиблення співробітництва із закордонними саморегулюючими організаціями у сфері функціонування ринку страхових послуг, розробка пропозицій щодо адаптації досвіду їхньої роботи до українських реалій.

Потенціал діяльності саморегулюючих організацій у сфері страхування є досить високим, особливо з огляду на їхній сучасний стан та реальний вплив на діяльність страховиків в Україні. Перетворення такого потенціалу в дійсність дасть змогу підвищити прозорість функціонування ринку страхових послуг, збільшити зацікавленість самих страхових компаній у необхідності реалізації ефективної роботи і реалізації моніторингу за роботою конкурентів, дозволить усвідомити керівникам таких компаній існування реальних механізмів впливу на розвиток зазначеного ринку та підвищення ефективності його функціонування.

4. Управління скаргами страхувальників також сприяє процесам підвищення рівня гарантування здійснення страхових виплат для клієнтів. Цей напрямок за своєю природою є допоміжним у всій системі підвищення якості надання послуг клієнтам страхових компаній, але може здійснювати вагомий вплив на її функціонування. Безпосередньо розбудова зазначеної системи можлива лише за умови ефективної роботи державних органів влади у сфері регулювання діяльності страхових компаній. В Україні такі функції здійснює Нацкомфінпослуг, який і проводить роботу зі зверненнями громадян відповідно до норм чинного українського законодавства.

Протягом 2017 року Нацкомфінпослуг було розглянуто 7128 звернень громадян щодо діяльності страхових компаній, з яких: скарг по суті, які надійшли до Нацкомфінпослуг на дії страхових компаній, – 4583; кількість складених актів про правопорушення за результатами розгляду звернень – 258; кількість прийнятих Нацкомфінпослуг розпоряджень про застосування заходів впливу та усунення порушень законодавства, прийнятих за результатами розгляду справ, розпочатих за зверненнями, – 191. Треба зазначити, що загальна сума виплат страхового відшкодування страховими компаніями, за результатами розгляду звернень громадян Нацкомфінпослуг, становила 83,11 млн грн. Більшість звернень надійшло з питань: порушення строків виплати або зменшення суми страхового відшкодування, відмови у виплаті пені за несвоєчасне страхове відшкодування страховими компаніями, безпідставної відмови страхової компанії у виплаті страхового відшкодування, визначення розміру відшкодування витрат, пов'язаних із пошкодженням транспортного засобу, з порушенням порядку, встановленого законодавством [10].

Враховуючи, що 75 % від усіх звернень щодо діяльності фінансових установ, діяльність яких регулює Нацкомфінпослуг, стосуються функціонування саме страхових компаній, то регулятор приділяє підвищену увагу саме зверненням громадян щодо захисту їхніх прав на відповідному ринку. Діяльність Нацкомфінпослуг у цій сфері зосереджена на таких напрямках:

- створення загальнодоступної бази даних Нацкомфінпослуг для доступу споживачів фінансових послуг до інформації про діяльність фінансових установ, а також контроль за належним розкриттям фінансовими установами перед клієнтами повної і достовірної інформації;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- оперативне реагування на масові скарги клієнтів щодо невиконання зобов'язань конкретною страховою компанією з метою прийняття швидких та адекватних ситуації рішень;
 - надання аналітичної інформації щодо поточної ситуації у сфері звернення громадян до державного регулятора щодо порушення їхніх прав страховими компаніями [16].
- На наше переконання, також Нацкомфінпослуг варто звернути увагу на таке:
- розкриття інформації щодо прецедентів повернення коштів страхувальникам у випадках порушення їхніх прав у процесі виплат страхового відшкодування, що повинно реалізовуватися особливо для тих страховиків, що опинилися у скрутному становищі;
 - трансформація самого механізму подачі інформації про діяльність страхових компаній, оскільки велика кількість аналітичних та статистичних даних ускладнює процес їх опрацювання та прийняття правильних рішень споживачами;
 - введення комплексних рейтингових систем оцінки діяльності страхових компаній при наданні окремих видів страхових послуг, забезпечення прозорості їх побудови;
 - поглиблення співпраці із саморегульованими організаціями у сфері функціонування ринків фінансових послуг, особливо щодо виявлення нестійких страхових компаній, подачі відповідної інформації такими об'єднаннями до Нацкомфінпослуг;
 - використання сучасних інформаційних технологій для опрацювання інформації про функціонування страхових компаній та представлення її для ознайомлення широким верстам населення (встановлення фільтрів, зручний спосіб аналізу фінансової звітності страховиків).

На наш погляд, впровадження принципів транспарентності функціонування страхових компаній в Україні та здійснення належного державного регулювання щодо дотримання таких правил сприятиме підвищенню якості надання послуг позичальникам у цій сфері, дозволить створити основу подальшого зростання страхової довіри та зміни страхової культури в суспільстві.

Висновки та пропозиції. Ринок страхових послуг в Україні недостатньо розвинутий через низький рівень довіри до діяльності страхових компаній у суспільстві. Така ситуація зумовлена низкою чинників різного характеру, включаючи існування недостатньо ефективної системи захисту прав страхувальників. Для вирішення цієї проблеми у статті запропоновано відповідні заходи, до числа яких віднесено такі: підвищення фінансової стійкості функціонування страховиків, створення механізмів гарантування страхових виплат у разі неплатоспроможності страхової компанії, підвищення ролі саморегульованих організацій у розвитку ринку страхових послуг, зростання якості опрацювання інформації про діяльність страхових компаній та збільшення ефективності системи управління скаргами клієнтів цих установ. Також запропоновано напрямки підвищення інформаційної прозорості діяльності страхових компаній в Україні через впровадження Нацкомфінпослуг відповідних механізмів роботи з даними, що надаються страховиками, у свою діяльність для їх опрацювання та оприлюднення.

Список використаних джерел

1. Ахвледиани Ю. Т. Рынок страховых услуг: современные тенденции и перспективы развития: монография. Москва: РУСАЙНС, 2017. 236 с.
2. Балев В. Є. Структура капіталу страхових компаній: вітчизняні та європейські вимоги. *Фінанси, учет, банки*. 2016. Вып. 1. С. 225–234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fub_2016_1_26.
3. Директива 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25.11.2009 року про початок і ведення діяльності у сфері страхування і перестраховування (Solvency II). URL: <http://nfp.gov.ua/content/direktivi-es.html>.
4. Залетов О. М. Сутність та принципи саморегулювання на страховому ринку. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2013. № 2. С. 235–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2013_2_30.
5. Інтернет-журнал про страхування «Фориншурер». URL: <https://forinsurer.com>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Каракулова І. С. Європейський досвід функціонування фондів гарантування страхових виплат. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2011. № 126. С. 33–35.
7. Шелехов К. В. Страхування: конспект лекцій. URL: <https://books.br.com.ua/themes/176/340>.
8. Олійник В. М., Бондаренко Є. К. Поняття фінансової стійкості страхової компанії та елементів впливу на неї. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2014. Вип. 39. С. 149-157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_39_18.
9. Офіційний сайт Ліги страхових організацій України. URL: <http://uainsur.com>.
10. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua>.
11. Привалова Е. Н. Защита прав потребителей страховых услуг в развивающихся странах. *Математическое моделирование в экономике, страховании и управлении рисками: Международная молодежная научно-практическая конференция*. Саратов: Саратовский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского, 2013. С. 361–365.
12. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>.
13. Про прийняття за основу проекту Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя: Закон України від 08.10.2013 № 632-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-18>.
14. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
15. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
16. Публічний звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг за 2017 рік. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposlul.html>.
17. Рекуненко І. І., Бондаренко Є. П. Особливості діяльності саморегульвних організацій на ринку фінансових послуг. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць*. 2010. Т. 29. С. 394–407.
18. Савченко Т. В., Дубина М. В. Зарубіжний досвід функціонування механізмів гарантування на страховому ринку. *Юність науки – 2017: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2017 р.)*. Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 136–138.
19. Хоминич І. П., Саввина О. В. Международная практика защиты потребителей страховых услуг. *Экономика, статистика и информатика. Серия: Экономика. Экономические науки*. 2014. № 6 (2). С. 359–363.
20. Юхименко В. М. Страховий ринок України в контексті впровадження вимог Solvency II. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12 (2). С. 190-193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12%282%29_43.
21. Юхименко В. М. SOLVENCY II в Україні: проблеми впровадження вимог до платоспроможності страхових організацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 12. Ч. 3. С. 191–195.
22. Insurance guarantee schemes in the EU. URL: http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/guarantee_schemes_en.pdf.

References

1. Akhvlediani, Yu. T. (2017). *Rynok strakhovykh uslug: sovremennye tendentsii i perspektivy razvitiya [Market of insurance services: current trends and development prospects]*. Moscow: RUSAINS [in Russian].
2. Baliev, V. Ye. (2016). *Struktura kapitalu strakhovykh kompanii: vitchyzniani ta yevropeiski vymohy [Capital structure of insurance companies: domestic and European requirements]*. *Finansy, uchet, banki – Finance, accounting, banks, 1*, 225-234. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fub_2016_1_26.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Dyrektyva 2009/138/Yes Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 25.11.2009 roku pro pochatok i vedennia diialnosti u sferi strakhuvannia i perestrakhuvannia (Solvency II) [Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25.11.2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II)]. Retrieved from <http://nfp.gov.ua/content/direktivi-es.html>.

4. Zaliyev, O. M. (2013). Sutnist ta pryntsyipy samorehulivannia na strakhovomu rynku [The essence and principles of self-regulation in the insurance market]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Visnyk of Zhytomyr State Technological University. Series «Economics»*, 2, 235–239. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdu_econ_2013_2_30.

5. Internet-zhurnal pro strakhuvannia «Forynshurer» [Internet magazine about insurance «Forinsurer»]. *forinsurer.com*. Retrieved from <https://forinsurer.com>.

6. Karakulova, I. S. (2011). Yevropeyskyi dosvid funktsionuvannia fondiv harantuvannia strakhovykh vyplat [European experience of guarantee insurance coverage funds]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Ekonomika – Visnyk of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series «Economics»*, 126, 267–278 [in Ukrainian].

7. Shelekhov, K. V. (n.d.). Strakhuvannia: konspekt lektsii [Insurance: a summary of lectures]. Retrieved from <https://books.br.com.ua/themes/176/340>.

8. Oliinyk, V. M., Bondarenko, Ye. K. (2014). Poniattia finansovoi stiiakosti strakhovoi kompanii ta elementiv vplyvu na nei [The concept of financial stability of the insurance company and the elements of influence on it]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy – Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine*, 39, 149–157. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_39_18.

9. Ofitsiinyi sait Lihy strakhovykh orhanizatsii Ukrainy [Official site of the League of Insurance Organizations of Ukraine]. *uainsur.com*. Retrieved from <http://uainsur.com>.

10. Ofitsiinyi sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehulivannia u sferi ryнкiv finansovykh posluh [Official site of the National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets]. *nfp.gov.ua*. Retrieved from <https://www.nfp.gov.ua>.

11. Privalova, E. N. (2013). Zashchita prav potrebiteley strakhovykh uslug v razvivayushchikhsya stranakh [Protection of consumer rights of insurance services in developing countries]. Proceeding from *Mezhdunarodnaia molodezhnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia «Matematicheskoe modelirovanie v ekonomike, strakhovanii i upravlenii riskami» – International Youth Scientific and Practical Conference «Mathematical Modeling in Economics, Insurance and Risk Management»* (pp. 361-365). Saratov: Saratovskii gosudarstvennyi universitet im. N. H. Chernyshevskogo [in Russian].

12. Pro oboviazkove strakhuvannia tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti vlasnykiv nazemnykh transportnykh zasobiv [On compulsory insurance of civil liability of owners of land vehicles]. № 1961-IV (July 1, 2004). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>.

13. Pro pryiniattia za osnovu proektu Zakonu Ukrainy pro Fond harantuvannia strakhovykh vyplat za dohovoramy strakhuvannia zhyttia [On adoption of the draft Law of Ukraine on the Guarantee Fund for insurance payments under life insurance contracts]. № 632-VII (08.10.2013). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-18>.

14. Pro strakhuvannia [On Insurance]. № 85/96-BP (07.03.1996). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.

15. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulivannia ryнкiv finansovykh posluh [On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets]. № 2664-III (July 12, 2001). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

16. Publichnyi zvit pro diialnist Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehulivannia ryнкiv finansovykh posluh za 2017 rik [Public report on the activities of the National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets for 2017]. Retrieved from <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposluh.html>.

17. Rekunenko, I. I., Bondarenko, Ye. P. (2010). Osoblyvosti diialnosti samorehulivnykh orhanizatsii na rynku finansovykh posluh [Features of activity of self-regulatory organizations in the market of financial services]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy – Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine*, 29, 394-407 [in Ukrainian].

18. Savchenko, T. V., Dubyna, M. V. (2017). Zarubizhnyi dosvid funktsionuvannia mekhanizmiv harantuvannia na strakhovomu rynku [Foreign experience in the functioning of guaranteeing mecha-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

nisms in the insurance market]. Proceeding from *Yunist nauky – 2017: sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva: zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh – Youth of science - 2017: socio-economic and humanitarian aspects of society development: a collection of abstracts of the International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists* (April 26-27, 2017) (pp. 136–138). Chernihiv [in Ukrainian].

19. Khominich, I. P., Savvina, O. V. (2014). Mezhdunarodnaya praktika zashchity potrebiteley strakhovykh uslug [International practice of consumer protection of insurance services]. *Ekonomika, statistika i informatika. Seriya: Ekonomika. Ekonomicheskie nauki – Economics, statistics and informatics. Series: The Economy. Economic sciences*, 6 (2), 359–363 [in Russian].

20. Yukhymenko, V. M. (2017). Strakhovyi rynek Ukrainy v konteksti vprovadzhennia vymoh Solvency II [Insurance market of Ukraine in the context of Solvency II implementation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Visnyk of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*, 12 (2), 190-193. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12%282%29__43.

21. Yukhymenko, V. M. (2015). SOLVENCY II v Ukraini: problemy vprovadzhennia vymoh do platospromozhnosti strakhovykh orhanizatsii [SOLVENCY II in Ukraine: the problems of introducing requirements for solvency of insurance organizations]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Visnyk of Kherson State University*, 12, 191–195 [in Ukrainian].

22. Insurance guarantee schemes in the EU. Retrieved from http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/guarantee_schemes_en.pdf.

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Савченко Тетяна Володимирівна – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Савченко Татьяна Владимировна – магістр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Savchenko Tetiana – master student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tani.savchenko@gmail.com

UDC 364.3:61

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-2(14)-109-117

*Olena Panchenko, Olena Bazilinska, Yuliia Krasnianska***MEDICAL INSURANCE IN THE FINANCIAL PROVISION
OF PUBLIC MEDICAL SERVICE***Олена Панченко, Олена Базилінська, Юлія Краснянська***МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ***Елена Панченко, Елена Базилинская, Юлия Краснянская***МЕДИЦИНСКОЕ СТРАХОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ МЕДИЦИНСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ**

This article reveals the necessity of the development of medical insurance in Ukraine in order to provide citizens with access to high-quality medical care. The features of its financial support are determined on the basis of the current state diagnostics of the healthcare sector, as well as the level of development of the medical insurance services. The prospects of the widespread implementation of medical insurance are analyzed. In addition, the financial indicators of the healthcare sector of the EU member states are presented to predict the potential consequences of accelerating the development of the health insurance market in Ukraine.

Keywords: medical insurance; healthcare; financing of healthcare; insurance premiums; medical insurance programs.

Fig.: 4. Table: 1. References: 26.

У статті розкрито необхідність розвитку медичного страхування в Україні для забезпечення доступу громадян до якісного медичного обслуговування. На основі діагностики сучасного стану сфери охорони здоров'я за основними індикаторними показниками визначено особливості її фінансового забезпечення, а також досліджено рівень розвитку медичних страхових послуг на страховому ринку та проаналізовано перспективи їх широкого впровадження. Крім цього, наведено фінансові показники сфери охорони здоров'я держав-членів ЄС з метою прогнозування потенційних наслідків активізації розвитку ринку медичного страхування в Україні.

Ключові слова: медичне страхування; охорона здоров'я; фінансування сфери охорони здоров'я; страхові внески; медичні страхові програми.

Рис.: 4. Табл.: 1. Бібл.: 26.

В статье раскрывается необходимость развития медицинского страхования в Украине для обеспечения доступа граждан к качественному медицинскому обслуживанию. На основе диагностики современного состояния сферы здравоохранения по основным индикаторным показателям определены особенности ее финансового обеспечения, а также исследован уровень развития медицинских страховых услуг на страховом рынке и проанализированы перспективы их широкого внедрения. Кроме этого, приведены финансовые показатели здравоохранения государств-членов ЕС с целью прогнозирования потенциальных последствий активизации развития рынка медицинского страхования в Украине.

Ключевые слова: медицинское страхование, здравоохранение, финансирование здравоохранения, страховые взносы, медицинские страховые программы.

Рис.: 4. Табл.: 1. Библ.: 26.

JEL Classification: I13

Formulation of the problem. The problems of the social welfare system of the nation rises as one of the challenges in the process of integration of Ukraine into the European Union (EU). One of the components of the social welfare system is the healthcare. The availability and quality of healthcare are important indicators of the socio-economic development of the country. However, healthcare provides adequate social welfare of the citizens, only given a sufficient level of financial support. In its modern state, the healthcare system of Ukraine is in an unsatisfactory state, which hinders the processes of integration of Ukraine into the European community.

The economic resources of the healthcare system are limited, which makes it impossible to support normal operation and development of the system. In October 2017, the Verkhovna Rada adopted the Law of Ukraine No. 6327 “On State Financial Guarantees for the Provision of Medical Services and Medicine”, which stipulates that in 2018, the structure of payment for medical services will change. Primary (services of the GP), palliative (in the last days of life) and emergency medical services shall be sponsored by the Budget of Ukraine. Services of specialized professionals shall be partly covered by the state budget and partly by the patient, but the ratio between the sources of payment is not specified yet. Dental care, services of a plastic surgeon and treatment without referral by a doctor shall be paid by patients in full.

It is expected that the budget will sponsor the basic package of the healthcare services for the citizens of the country. All other types of healthcare services shall be paid by the citizens. Then, the budget is capable to support only current expenditures, and no funds for sponsoring the renewal of the healthcare sector are expected.

Thus, in the process of reforming the healthcare sector, the problem of the formation of the optimal mechanism for financing the development of the sector is not the only one. Another sizable problem is giving the citizens of the country the opportunity to enjoy paid healthcare services. The solution to these problems may be the more widespread use of public services of voluntary medical insurance, which may be one of the most important sources of financing public healthcare.

It is important to assess the current state of financing of healthcare, understand the state of the market of the medical insurance, as well as study the experience of the leading countries in reforming their respective healthcare systems. A detailed study will allow to create the theoretical and practical foundation for the active implementation of the medical insurance. It will also help to further improve the mechanism of financing the public healthcare by means of the active implementation of the medical insurance.

Overview of recent research and publications. Both domestic and foreign scientists investigate problems of modern models of financing healthcare, as well as the formation and introduction of mechanisms of provision of the medical insurance in Ukraine. Foreign concepts of medical insurance and prospects for their implementation in Ukraine are highlighted in scientific works by Janul I. E. [1], Marchenko O. V. [2], Mnyha M. V. [7] and many other scholars. The state of the healthcare system in Ukraine, its financing and the development of the market of medical insurance services are discussed in the works of Bidnyk N. B., Ilchuk O. O. [3], Marchenko S. K. [4], Bilyk O. I. [5], Boldova A. A. [6], etc.

Selection of previously under researched aspects of the general problem. Despite a large number of scientific works devoted to the mechanisms of financing Ukraine's healthcare, the condition of the healthcare sector remains unsatisfactory. Many aspects of the system are not sufficiently investigated and require further research. In order to identify the main problems, one should have a comprehensive diagnosis of the modern healthcare system in relation to the level of economic support it receives in Ukraine and compare the key indicators with the EU member states. It is important to systemize the experience of the leading countries that have successfully implemented reforms of healthcare, especially with the use of medical insurance.

The aim of the article. The aim of this research is to study the modern system of financial support of healthcare in Ukraine in terms of various economic indicators, compare the system with the data from the members of the EU, and develop practical recommendations for solving the problems of the financial system for supporting the healthcare system of Ukraine, based on the leading European countries, which have well-formed systems of provision of medical insurance.

Content. The comparison of selected indicators of provision of healthcare in Ukraine and the EU member states indicates the poor state of the healthcare system in Ukraine (Table). The life expectancy and mortality rates are inextricably linked to the quality and accessibility of healthcare services, which directly affect the proportion of people who are ill, a causative factor in these indicators. In 2017, when compared the EU member states, Ukraine had the lowest life expectancy and the highest mortality rate.

In 2015, in Ukraine the number of hospital beds per 1,000 people was 7.8. The number of doctors per 1,000 people increased to the value of 4.37. Consequently, Ukraine has a larger number of hospital beds and the density of doctors per 1,000 people than most EU Member States. However, these indicators, although at a high level, do not indicate a satisfactory level of public healthcare.

Asking for medical assistance requires significant for ordinary citizens financial expenses (payment of benefits of operating expenses, purchase of medicine), therefore, people with below average income often refuse to receive specialized medical services and choose self-medication. Healthcare services are of low quality: no organized system for choosing the doc-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

tor for admittance of the patient exists, hence one cannot rely on the qualification of a specialist to provide medical services. In addition, medical institutions use outdated medical equipment and methods of treatment.

Table

Indicators of healthcare systems in Ukraine and selected members of EU

Country	Life expectancy in 2017	Mortality rate in 2015	Number of hospital beds (per 1000 people) in 2014	Number of doctors (per 1000 people) in 2014
Ukraine	70	15	7.9	4.35
Finland	80	10	4.5	3.02*
Sweden	82	9	2.5	4.12*
Norway	81	8	3.8	4.43
Denmark	80	9	2.7	3.65*
Germany	81	11	8.2	4.11
Poland	77	10	6.6	2.31
Slovakia	77	10	5.8	3.39*
Czech Republic	78	11	6.5	3.69*
Austria	81	10	7.6	5.05
Hungary	76	13	7.0	3.32
Switzerland	82	8	4.6	4.13
Italy	82	11	3.3	3.88
France	82	9	6.2	3,12
Belgium	80	10	6.2	2.97
Netherlands	81	9	-	2.86
Luxembourg	80	7	4.9	2.86
Spain	82	9	3.0	3.80
Portugal	79	11	3.3	4.43
Bulgaria	75	15	7.1	3.99
Ireland	81	6	2.6	2.81
United Kingdom	81	9	2.7	2.79
Estonia	75	12	5.0	3.31
Latvia	74	14	5.7	3.22
Lithuania	77	14	7.2	4.31
Romania	75	13	6.7	2.70
Slovenia	78	10	4.5	2.77
Greece	81	11	4.2	6.26

Notes: * – the last update of the data by the results of 2013.

Source: compiled by the author on the basis of [8-14].

Starting from 2018, the government of Ukraine plans to improve the quality of medical services by giving the possibility of signing a contract with an independent qualified physician and transformation of the methods of financing the public healthcare. The current material and technical base in hospitals remains obsolete, and medical services do not correspond to modern European standards. The development of the scientific and practical base of the healthcare services and its modernization is impossible due to inadequate financial support.

According to the State Statistics Service of Ukraine, the main sources of financial support for the healthcare sector in Ukraine in 2015 were 1) funds of individuals, business entities and non-profit organizations, which correspond to 50.9 % of the total amount of financing; 2) funds from the state and local budgets, as well as the Social Insurance Fund, 48.7 %; 3) other sources, up to 0.4 % [15].

Consequently, there is a paradoxical situation: the national system of healthcare, which is modelled to be supported by the budget, is increasingly financed by private funds. It leads to the inability of the state, due to the existing level of expenditures for this sector, to provide proper public healthcare services. Military action in the East of Ukraine, worsening economic and political crises led to a reduction in the share of money allocated to the healthcare in the total expenditures of the consolidated budget in recent years (Fig. 1).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Following data from 2016, 16.51 % of the expenditure budget of Ukraine for the healthcare sector came from the State budget, the rest was allocated from local budgets.

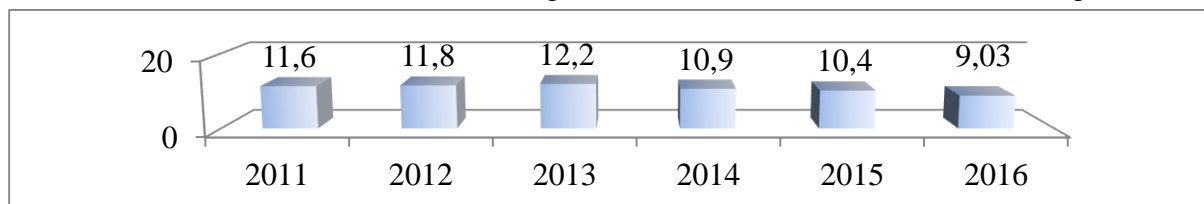

Fig. 1. Dynamics of the share of expenditures for healthcare in the consolidated budget of Ukraine, in %

Source: compiled by the author on the basis of [16].

In 2015, 90.1 % of the total Consolidated Budget expenditures of Ukraine were current expenditures, the largest share of which was directed to the payment to personnel (55.9 %) and the use of goods and services (40.9 %): medical products, payment for utilities and energy carriers, procurement items and inventory, expenses for business trips, etc. Consolidated capital expenditures in the budget account for only 9.9 % of all expenditures [17], indicating a slow recovery of medical institutions, including the introduction of innovative therapies, scientific research, etc. As a result, on the basis of 2014, the share of expenditure on healthcare in Ukraine, as a percentage of GDP, is lower than in the members of the EU (Fig. 2).

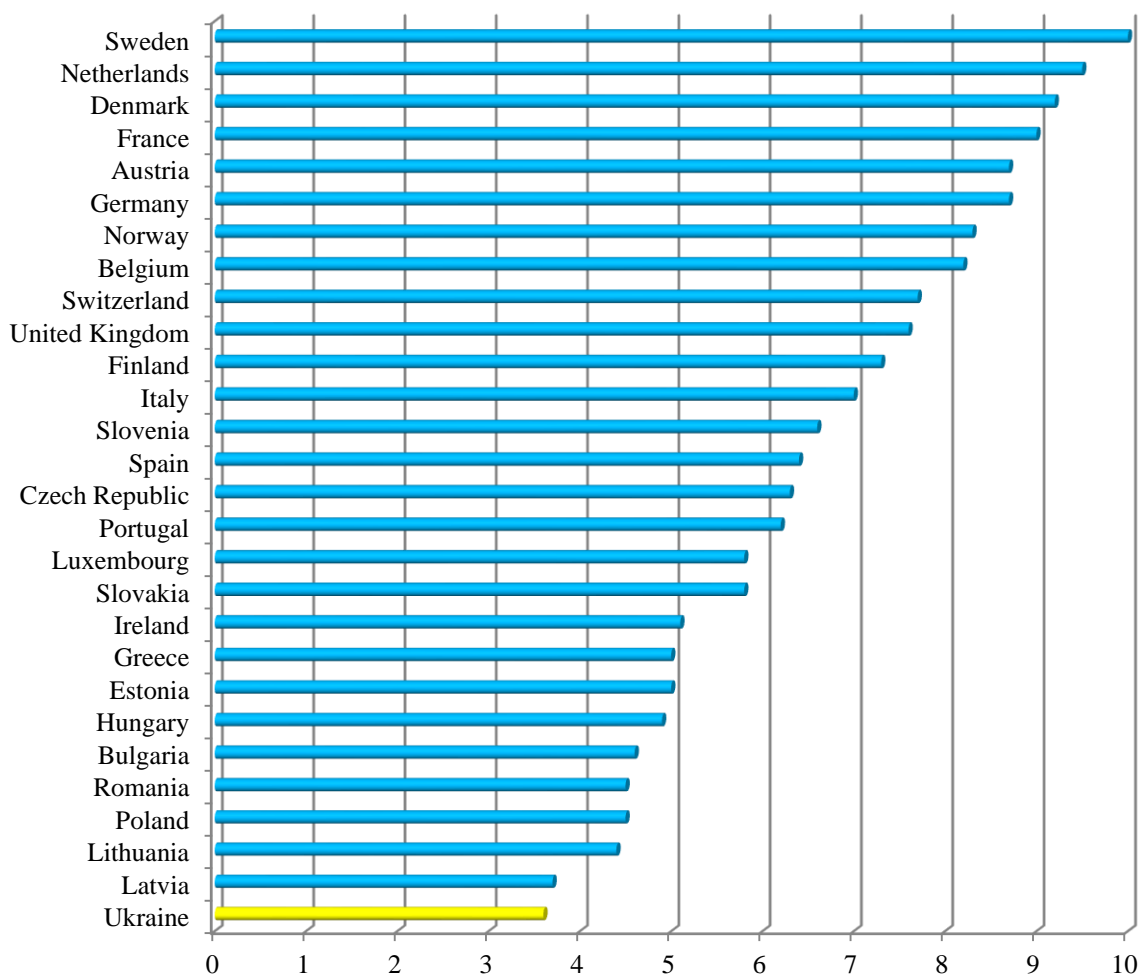

Fig. 2. Public expenditure on healthcare in 2014, in % of GDP

Source: compiled by author on the basis of [18].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

The population of Ukraine, a significant proportion of which is not ready to pay higher taxes or health insurance premiums, spends large sums of its income for medical care, but sporadically and unorganized. Based on data from 2015, the average amount of expense of a household was 4,952 UAH, of which healthcare counted for an average amount of 3.7 % of the total amount, which is 183.22 UAH [19].

In current conditions of the healthcare industry, such costs are not documented, so they are labelled as “pocket expenses”. This term is used by the World Bank in the field of healthcare to indicate any direct or indirect personal or in-kind contributions of citizens, which are informal, i.e. “in envelope” fees to doctors and expenses on pharmaceutical suppliers. According to the World Bank, the amount of “pocket expenses” for healthcare costs in the expenditure of an average Ukrainian citizen is higher than in the majority of the members of the EU (Fig. 3).

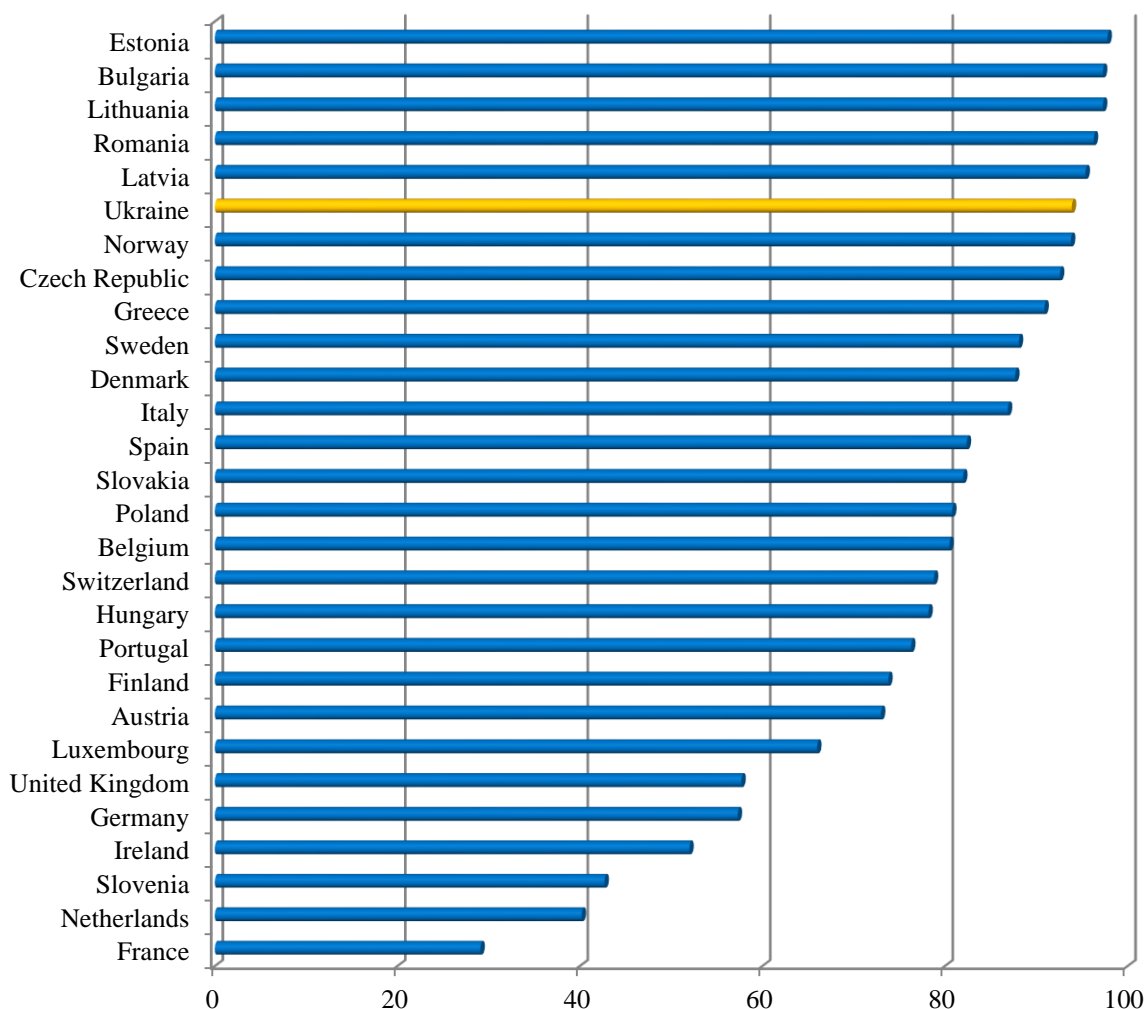

Fig. 3. Amount of “pocket expenses”, as a portion of total spending on healthcare, in %
Source: compiled by the author on the basis of [20].

This situation shows the necessity to transform the mechanisms of financing the healthcare system of Ukraine. A desirable direction for the reform is the introduction of the medical insurance as an important source of funding for the healthcare system.

The market for the medical insurance services in Ukraine today is based only on individual or collective voluntary agreements and develops at a slow pace (Fig. 4).

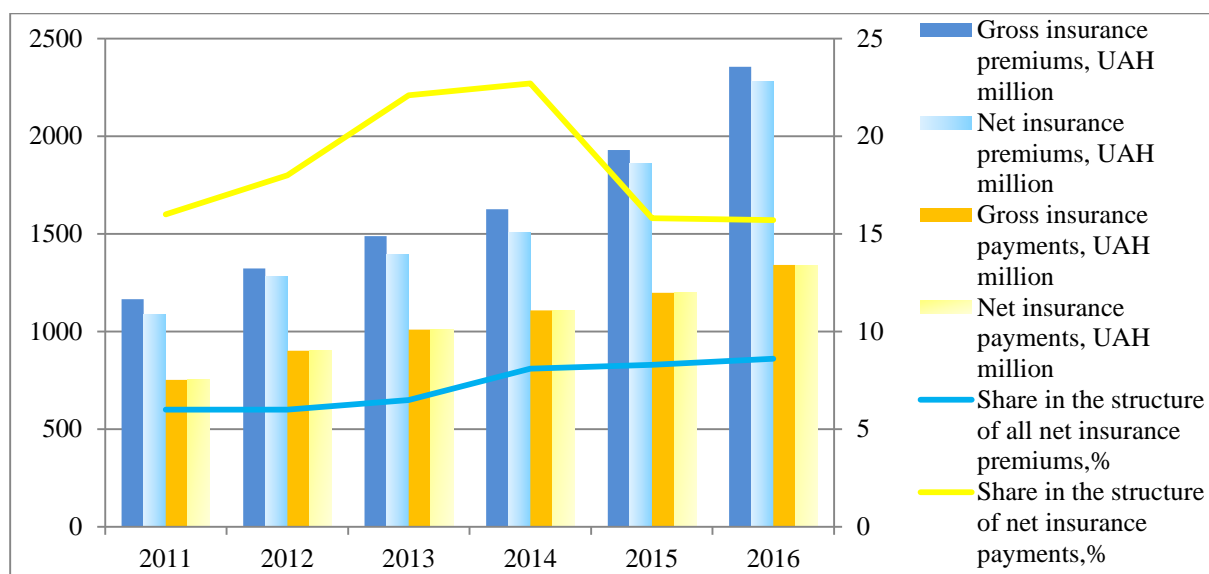

Fig. 4. Indicators of the development of the market of medical insurance

Source: compiled by the author on the basis of [21].

There is a clear tendency to increase gross and net insurance premiums for this type of insurance. The share of net insurance premiums of medical insurance in the total insurance premiums increased slightly during the period, and in 2016 it amounted to 8.6 %. Gross and net insurance premiums for medical insurance became larger as well. However, the share of net insurance premiums of medical insurance in the total payments for all types of insurance in 2014 reached 22.7 %, and in 2016 this figure decreased to 15.7 %. The level of gross insurance premiums for medical insurance was the highest of all types of insurance and amounted to 56.9 %.

According to the results of the first quarter of 2017, the growth of net insurance premiums for medical insurance in comparison with the same period of the previous year was 10.7 %, which indicates a slow tendency of increase of voluntary purchase of medical insurance. The share of net insurance premiums for this type of insurance in the total amount of insurance premiums for all types of insurance was 11.2 %. Net benefits from medical insurance grew faster (increase during the first quarter of 2017 was 25.9 %) than net premiums, which resulted in the increase in the level of net claims for this type of insurance to 57.2 % [21].

Hence, medical insurance is characterized by a high level of payments, which affects the size of insurance rates. Thus, the medical insurance is expensive. For example, the insurance provider PROVIDNA (“ПРОВІДНА”), which during 2016 was at the first place in the rating of insurance companies by the size of bonuses for this type of insurance [22], offers a service Fairytale care (“КАСКОВА ТУРБОТА”) that includes a wide coverage, this year costs from 6,250 UAH to 8,620 UAH for one year of coverage.

Special packages also exist: Corporate (“Корпоративна”, for coverage of not fewer than for 5 employees of a firm) with the cost of 1,200–6,000 UAH per year; Care about the collective (“ТУРБОТА про колектив”) with the cost of 600–1,500 UAH per year, etc.

The second-ranking company NAFTAGAZSTRAKH (“НАФТАГАЗСТРАХ”) offers medical insurance with an annual premium of 3,000–16,000 UAH depending on the service. The third-ranking company AXA Insurance works only with corporate clients and determines individual contributions.

The company Unika (“Уніка”) provides three types of health insurance. However, no information in the public domain exists. Some insurance companies included in the top ten list offer specialized coverage, such as “Accident” (“Нещасний випадок”), “Easy Help” (“Легка допомога”), etc.

The company INGO Ukraine (“ІНГО Україна”) offers a social package for 4,680 UAH per year for an adult younger than 60 years of age. The individual approach to clients is offered by the company Rarytet (“Раритет”). The company offers coverage to corporate clients with coverage of at least 3 people; as the number of insured individuals increases, the cost of the premium decreases. The price also depends on how large of a proportion such employees from in relation to the total number of employees, as well as the gender structure of the team.

On the basis of the study of gender distribution in the labor market of Ukraine in 2011 [23] and the distribution of business entities by size [24], the average insurance coverage is 2,829 UAH per year [25]. Moreover, this coverage under the program “Integrated medical care A+C+D” (“Комплексна медична допомога A+C+D”) includes services of a polyclinic with medicines, in-patient care and emergency care.

In connection with an increase of the average wage to 5,887.70 UAH in 2017 and introduction of paid medical services by specialists as a result of the reform of the medical sector, conditions for the expansion of the client base of insurance companies were created. Paid services of specialists, according to preliminary calculations, will cost the population not less than insurance premiums proposed by insurance companies. In addition, because of the increase of the income of population, the use of medical insurance may become more widespread, as evidenced by foreign practice.

Conclusions and suggestions for future work. The conducted studies indicate that the existing healthcare system in Ukraine does not meet current requirements. It needs an immediate reform. The infrastructure indicators do not meet the quality requirements of medical services in a competitive economy, as evidenced by social indicators. The current model of financing the healthcare system of Ukraine is ineffective and inefficient. This situation requires immediate attention, especially during the period of integration of Ukraine into the European Community.

The reform of the healthcare industry would involve the reduction of the «pocket expenses» and legalization of the maximum payment for medical services. The medical insurance may be an important tool to ensure the access of the public to specialized healthcare professionals.

References

1. Yanul, I. Ie. (2011). Medychne strakhuvannia v Ukraini: problem ta perspektyvy [Health Insurance in Ukraine: Problems and Prospects]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka - Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 126, 30–33 [in Ukrainian].
2. Ponomarenko, K. A. & Marchenko, O. V. (2014). Suchasnyi stan ta perspektyvy medychnoho strakhuvannia v Ukraini [Current state and prospects of health insurance in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu - Scientific Bulletin of Kherson State University*, 5 (1), 326–331 [in Ukrainian].
3. Bidnyk, N. B. & Ilchuk, O. O. (2014). Rozvytok dobrovolnoho medychnoho strakhuvannia v Ukraini [Development of voluntary medical insurance in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 2, 1025–1029 [in Ukrainian].
4. Marchenko, S. K., Lysenko, V. O. (n.d.). Stan, problemy ta perspektyvy rozvytku medychnoho strakhuvannia v Ukraini [Status, problems and prospects for the development of health insurance in Ukraine]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Economics/3_107749.doc.htm.
5. Bilyk, O. I. & Kachmarchyk S. A. (2013). Perevahytanedolikyvvedenniaoboviazkovoiformymedychnohostrakhuvannia v Ukraini [Benefits and drawbacks of the introduction of compulsory medical insurance in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues*, 767, 270–276 [in Ukrainian].
6. Boldova, A. A. & Moiko, Yu. (2012). Osoblyvosti medychnoho strakhuvannia v Ukraini [Features of Medical Insurance in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National University of State Tax Service of Ukraine*, 2, 33–39 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Mnykh, M. V. (2006). Medychne strakhuvannia za kordonom ta mozhlyvosti yoho realizatsii v Ukraini [Medical Insurance Abroad and the Possibilities of Its Implementation in Ukraine]. *Derzhava i ekonomika – State and Economics*, 11, 39–41 [in Ukrainian].

8. The World: Life Expectancy (2017). Retrieved from <http://www.geoba.se/population.php?pc=world&type=015&page=3>.

9. Death rate, crude (per 1,000 people). Retrieved from http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CDRT.IN?year_high_desc=true.

10. Hospital beds. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00046&plugin=1>.

11. Zaklady okhorony zdorovia [Healthcare facilities]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. PHYSICIANS DENSITY / CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY. Retrieved from <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2226.html>.

13. Medychni kadry [Medical shots]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Practising physicians. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00044&plugin=1>.

15. NROZ Ukrainy u 2015 rotsi [NRO of Ukraine in 2015]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

16. Biudzhet [Budget]. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet>.

17. Biudzhet Ukrainy 2015 [The 2015 budget of Ukraine]. Retrieved from [http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202015%20\(with%20cover\).pdf](http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202015%20(with%20cover).pdf).

18. Health expenditure, public (% of GDP). Retrieved from <http://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.PUBL.ZS>.

19. Struktura sukupnykh vytrat [Structure of Total Expenses]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

20. Out-of-pocket health expenditure (% of private expenditure on health). Retrieved from <http://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.OOPC.ZS>.

21. Informatsiia pro stan i rozvytok strakhovoho rynku v Ukraini [Information on the state and development of the insurance market in Ukraine / National Commission that carries out state regulation in the field of financial services markets]. Retrieved from <https://nfp.gov.ua/content/informaciya-prostan-i-rozvitok.html>.

22. Reitynh strakhovykh kompanii po DMS 2016: premii [Rating of insurance companies by LCS 2016: Prizes]. Retrieved from <http://med-insurance.com.ua/ratings/24>.

23. Dopovid «Henderni aspekty rynku pratsi v Ukraini» [Report «Gender Aspects of the Labor Market in Ukraine»]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

24. Pokaznyky strukturnoi statystyky po subiektakh hospodariuvannia z rozpodilom za yikh rozmiramy [Indicators of structural statistics on business entities with distribution by size]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

25. SK «Rarytet» [IC «Rarity»]. Retrieved from <http://raritet.net.ua/complex-acd-2>.

26. Zatverdzheno pokaznyk serednoi zarplaty [Approved indicator of middle profit]. Retrieved from http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=253488&cat_id=95535.

References (in language original)

1. Януль І. Є. Медичне страхування в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 126. С. 30–33.

2. Пономаренко К. А., Марченко О. В. Сучасний стан та перспектив медичного страхування в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5. Т 1. С. 326–331.

3. Бідник Н. Б., Ільчук О. О. Розвиток добровільного медичного страхування в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 1025–1029.

4. Марченко С. К., Лисенко В. О. Стан, проблеми та перспективи розвитку медичного страхування в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Economics/3_107749.doc.htm.

5. Білик О. І., Качмарчик С. А. Переваги та недоліки введення обов'язкової форми медичного страхування в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 767. С. 270–276.

6. Болдова А.А., Мойко В.Ю.. Особливості медичного страхування в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 2. С. 33–39.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Мних М. В. Медичне страхування та необхідність його запровадження в Україні. *Економіка та держава*. 2006. Вип. 11. С. 39–41.
8. The World: Life Expectancy (2017). URL: <http://www.geoba.se/population.php?pc=world&type=015&page=3>.
9. Death rate, crude (per 1,000 people). URL: http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CDRT.IN?year_high_desc=true.
10. Hospital beds. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00046&plugin=1>.
11. Заклади охорони здоров'я [Healthcare facilities]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. PHYSICIANS DENSITY / CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2226.html>.
13. Медичні кадри [Medical shots]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Practising physicians. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00044&plugin=1>.
15. НРОЗ України у 2015 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Бюджет [Budget]. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhethet>.
17. Бюджет України 2015. URL: [http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202015%20\(with%20cover\).pdf](http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202015%20(with%20cover).pdf).
18. Health expenditure, public (% of GDP). URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.PUBL.ZS>.
19. Структура сукупних витрат. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
20. Out-of-pocket health expenditure (% of private expenditure on health). URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.OOPC.ZS>.
21. Інформація про стан і розвиток страхового ринку в Україні. URL: <https://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.
22. Рейтинг страхових компаній по ДМС 2016. URL: <http://med-insurance.com.ua/ratings/24>.
23. Доповідь «Гендерні аспекти ринку праці в Україні». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
24. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
25. СК «Раритет». URL: <http://raritet.net.ua/complex-acd-2/>.
26. Затверджено показник середньої зарплати. URL: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=253488&cat_id=95535.

Panchenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Панченко Олена Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Панченко Елена Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: pan68@ukr.net

Bazilinska Olena – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of the Finance, National University «Kyiv-Mohyla Academy» (2 G. Skovoroda Str., 04655 Kyiv, Ukraine).

Базилінська Олена Яківна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Національний університет «Києво-Могилянська академія» (вул. Г. Сковороди, 2, м. Київ, 04655, Україна).

Базилинская Елена Яковлевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Национальный университет «Києво-Могилянская академия» (ул. Г. Сковороды, 2, г. Киев, 04655, Украина).

E-mail: bazilio17@rambler.ru

Krasnianska Yuliia – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Краснянська Юлія Валеріївна – студент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Краснянская Юлия Валерьевна – студент, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: krasnyanskaya.yulia@gmail.com

**ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ
І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»**

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearchID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 повних сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на ³/₄).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

2. Вимоги до розширеної структурованої анотації

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено у Додатку Г.

3. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

**КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ
РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ.
УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!**

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

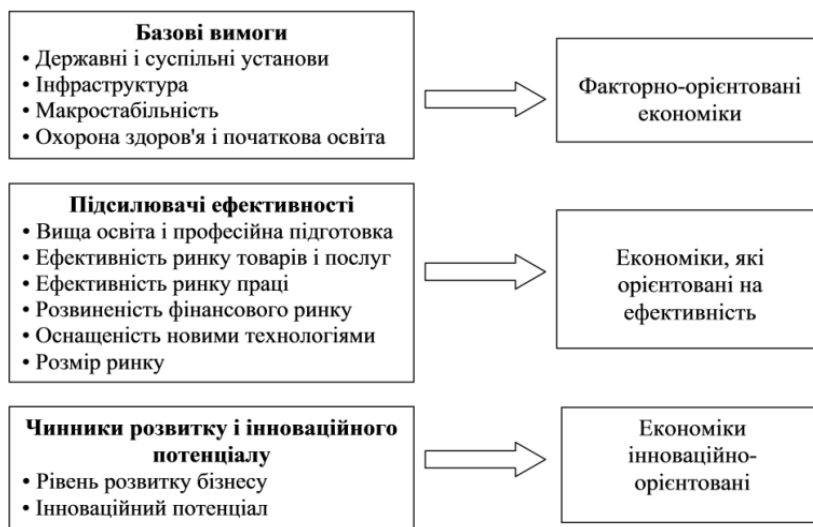

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ДСТУ 8302:2015, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і немає наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteration> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д. У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **65 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведено у Додатку Е.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу:

maksim-32@ukr.net

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання:

<http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.). Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формі журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно з Законами України «Про інформацію» № 2657- XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322- XII.

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 129 с.
2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
4. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-ІV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Пухтаевич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ: КНЕУ, 2005. 254 с.
6. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
7. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.
8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.

References

1. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU [in Ukrainian].
2. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine [in Ukrainian].
4. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861-IV (June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv [in Ukrainian].
6. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V. & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
7. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9 (111), 92–98 [in Ukrainian].
8. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]*. (Candidate's thesis). National Institute for Strategic Studies, Kyiv [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Додаток Б
 Бланк для оформлення
 довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, імя та по батькові)

автор(и) наукової статті „_____”
_____ (назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління», № 2 (14) за 2018 р.

ознайомлені з:

– організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;

– законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« ____ » _____ 2018 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г

*Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації**Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Максим Дубина***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Demkivskiy, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu definitsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination “banking”, “banking service”, “banking product”]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk (Eds.), *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). Donetsk: NHU [in Ukrainian].
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Economichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 3 (60), 267–278 [in Ukrainian].
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Shchetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: TsNL [in Ukrainian].
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk under active banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
13. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Додаток Д

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел

СТИЛЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ (APA STYLE)
Сфера застосування – суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо)
Правила бібліографічного опису для списку використаних джерел¹

	Схема	Приклади
Книга: 1-7 авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6, & Прізвище7, Ініціали7. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Тymoshuk, M. V. (2004). <i>Vydavnycha sprava ta redahuvannia [Publishing and editing]</i> . Kyiv: In Yure [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Hubbard, R. G., Koehn, M. F., Omstein, S. I., Audenrode, M. V., & Royer, J. (2010). <i>The mutual fund industry: Competition and investor welfare</i> . New York, NY: Columbia University Press.
Книга: 8 і більше авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6 ... Прізвище останнього автора, Ініціали. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Moskalenko, V. F., Hulchii, O. P., Hruzieva, T. S., Lekhan, V. M., Pershahen, Y., Khernandes, R. ... Chuiko A. P. (2013). <i>Hromadske zdorovia [Public health]</i> (3rd ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Zinn, H., Konopacki, M., Buhle, P., Watkins, J. E., Mills, S., Mullins, J. W. ... Komisar, R. (2008). <i>A people's history of American empire: A graphic adaptation</i> . New York, NY: Metropolitan Books.
Книга за редакцією	Прізвище редактора, Ініціали. (Ред.). (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Pchuk, V. P. (Ed.). (2017). <i>Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpriemnytstva realnoho sektoru ekonomiky [Financial support for the development of entrepreneurship in the real sector of the economy]</i> . Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Ophir, A., Givoni, M., & Hanafi, S. (Eds.). (2009). <i>The power of inclusive exclusion</i> . New York, NY: Zone.
Книга: автор-організація	Назва організації. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). (Но- мер звіту*). Місце ви- дання: Видавництво. *якщо це доречно	<u>Україномовне джерело:</u> Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn [Institute of World Economy and International Relations]. (2012). <i>Derzhava v ekonomitsi Yaponii [The state in the economy of Japan]</i> . Kyiv: Nauka [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Peace Corps. (2006). <i>A life inspired</i> . Washington, DC: Author.

¹ На основі джерела: Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах : методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець ; редколегія В. С. Пашкова, О. В. Воскобійникова-Гузєва, Я. Є. Сошинська, О. М. Бруй ; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» ; Українська бібліотечна асоціація. – Київ : УБА, 2016. – Електрон. вид. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – 117 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Книга без автора	Назва книги: Підназва. (Рік). (номер видання). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: <i>Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]</i> . (2015). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англомовне джерело: <i>Twenty-four hours a day</i> . (2010). Miami, FL: BN Publishing.
Частина книги	Прізвище автора глави, Ініціали. (Рік). Назва глави: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора або укладача (відповідальність*), Назва книги: Підназва (номер видання). (сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво. *скорочено	Україномовне джерело: Butkevych, O. V. (2013). Teoriia istorii mizhnarodnoho prava [Theory of history of international law]. In O. V. Butkevych, <i>Istoriia mizhnarodnoho prava – History of international law</i> (pp. 10-55). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian]. Balashova, Ye. (2014). Stratehichni doslidzhennia [Strategic research]. In A. Sukhorukov (Red.), <i>Priorytety investytsiinoho zabezpechennia – Priorities of investment support</i> (2nd ed.). (pp. 5-9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англомовне джерело: Grosman, D. (2009). Writing in the dark. In T. Morrison (Ed.), <i>Burn this book</i> (pp. 22-32). New York, NY: HarperCollins Publishers. Farrell, S. E. (2009). Art. In D. Simmons (Ed.), <i>New critical essays on Kurt Vonnegut</i> (p. 91). New York, NY: Palgrave Macmillan.
Багатомні видання	Прізвище автора багатомної праці, Ініціали, & Прізвище редактора, Ініціали (Ред.). (Рік). Назва багатомної праці: Підназва (номер видання). (Діапазон томів). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Dubnitskii, V. I., & Buleeva, I. P. (Eds.). (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian]. Англомовне джерело: Milton, J. (1847). <i>The prose works of John Milton</i> (Vol. 1-2). Philadelphia, PA: John W. Moore.
Багатомні видання (окремий том)	Прізвище автора тому, Ініціали. (Рік). Назва тому: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора (Ред.), Назва багатомної праці: Підназва (номер видання). (Номер тому, сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Mochernyi, S. V. (2000). K (Kontsentratsiia kapitalu) — P (Portfelnyi analiz) [K (Concentration of Capital) – P (Portfolio Analysis)]. In S. V. Mochernyi (Ed.), <i>Ekonomichna entsyklopediia – Economic Encyclopedia</i> (Vol. 2, pp. 100-120). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]. Англомовне джерело: Niehuis, S. (2008). Dating. In J. T. Sears (Ed.), <i>The Greenwood encyclopedia of love</i> (Vol. 6, pp. 57-60). Westport, CT: Greenwood.
Автореферат дисертації	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва роботи: Підназва. (Тип роботи з вказівкою наукового ступеня автора). Університет, в якому захищено дисертацію, Місто.	Україномовне джерело: Pliashenko, S. M. (2000). <i>Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]</i> . (Doctor's thesis). Sumy State University, Sumy [in Ukrainian]. Англомовне джерело: Mylott, E. (2009). <i>To flatten her sphere to a circle, mount it and take to the road: The bicycle</i> . (Master's thesis). University at Albany, State University of New York, Albany.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Матеріали конференцій	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва виступу, Відомості про конференцію. Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Zahoruiko, I. O. (2016). <i>Makroekonomichni chynnyky bankivskoho marketynhu</i> [Macroeconomic factors of banking marketing], I Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia z bankivskoi spravy [I All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference on Banking] (Cherkasy, September 16-17, 2016). Cherkasy ChDTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Josang, A., Maseng, T., & Knapskog, S. J. (Eds.). (2009). <i>Identity and privacy in the Internet age</i> , 14th Nordic conference on secure IT systems, NordSec 2009. Heidelberg, Germany: Springer Berlin.
Закони, статuti, накази	Назва закону або статуту, або наказу. Номер закону § Номер розділу номер статті. (Рік затвердження).	Serve America Act. 42 U.S.C. § 12501 et seq. (2009). Pro innovatsiinu diialnist [On innovative activity]. № 40–IV (July 4, 2002).
Стаття з журналу	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва статті: Підназва. Назва журналу, Номер журналу, Сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Iliashenko, S. M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potentsialu innovaciinoho rozvytku orhanizacii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , 3, 229–241 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Benjamin, A. C. (1960). The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. <i>Journal of Higher Education</i> , 31(9), 471-480.
Стаття з газети	Прізвище, Ініціали. (Дата випуску). Назва статті: Підназва. Назва газети, сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Ishchenko, H. (2016, February 11). Velyka pryvatyzatsiia ahrosektoru ne za horamy? [Great privatization of the agricultural sector is not far off?]. <i>Uriadovyi kurier – Government Courier</i> , p. 5 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1.
Електронний ресурс	БО документа*. Взято з http: або doi: * за прикладами. Наведеними вище (книги, журналу, газети і т. д., але без відомостей про місце видання і видавництво)	Iliashenko, S. M., & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka</i> [Product innovative policy]. Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf. Ingwersen, P. (1992). <i>Information retrieval interaction</i> . Retrieved from http://www.db.dk/pi/iri. Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1. Retrieved from www.nytimes.com. Hsueh, C. (2010). Weblog-based electronic portfolios. <i>Educational Technology Research</i> , 58(2), 11-27. doi:10.1007/s11423-008-9098-1.

Примітки:

1. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
2. Назва міста англійською пишеться повністю.
3. Увага! Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англ. мовою.

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Додаток Е

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>	
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>			
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>			
	Дата здійснення операції	_____			
	Дата валютування	_____			
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>	
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>			
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____			
	Адреса платника	_____			
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
		(словами)			
	Підпис платника	_____			
	Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
		Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
		Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
		Дата здійснення операції	_____		
		Дата валютування	_____		
				Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
Найменування установи банку		<u>ДКСУ</u>			
Прізвище, ім'я, по-батькові платника		_____			
Адреса платника		_____			
Призначення платежу		<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
		(словами)			
	Підпис платника	_____			

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (14)

Відповідальні за випуск

Коректор

Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смєлова

Т. М. Колот

Підписано до друку 03.07.2018. Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. – 15,35.

Тираж 100 пр. Замовлення № 432/18.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.